

T.C
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**İSTANBUL'DA 2000'LERDE MAHALLE KÜLTÜRÜNDEN
SİTE YAŞANTISINA MEKANSAL DEĞİŞİM:
DERBENT MAHALLESİ ÖRNEĞİ**

Muazzez Özge HAMAMCIOĞLU
ÇAKMAKÇI
2501141101

TEZ DANIŞMANI
Prof. E. Zeynep SUDA

İSTANBUL – 2019

T.C
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

İSTANBUL’DA 2000’LERDE MAHALLE KÜLTÜRÜNDEN
SİTE YAŞANTISINA MEKANSAL DEĞİŞİM:
DERBENT MAHALLESİ ÖRNEĞİ

Muazzez Özge HAMAMCIOĞLU
ÇAKMAKÇI
2501141101

TEZ DANIŞMANI
Prof. E. Zeynep SUDA

İSTANBUL – 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : MUAZZEZ ÖZGE HAMAMCIOĞLU Numarası : 2501141101
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER Danışmanı : PROF. DR. EMİNE ZEYNEP SUDA
Tez Savunma Tarihi : 24.05.2019 Saati : 10:00
Tez Başlığı : "İSTANBUL'DA 2000'LERDE MAHALLE KÜLTÜRÜNDEN SİTE YAŞANTISINA MEKANSAL DEĞİŞİM: DERBENT MAHALLESİ ÖRNEĞİ"

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. EMİNE ZEYNEP SUDA		Kabul
2- DOÇ. DR. SEVİM BUDAK		KABUL
3- DR. ÖĞR. ÜY. MELEK İPEK		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DR. ÖĞR. ÜY. GÜVEN GÜRKAN ÖZTAN		
2- DR. ÖĞR. ÜY. CANGÜL ÖRNEK		

Versiyon: 1.0.0.2-61559050-302.

Scanned with
CamScanner

ÖZ

İSTANBUL'DA 2000'LERDE MAHALLE KÜLTÜRÜNDEN SİTE YAŞANTISINA MEKANSAL DEĞİŞİM: DERBENT MAHALLESİ ÖRNEĞİ

**Muazzez Özge HAMAMCIOĞLU
ÇAKMAKÇI**

Kentsel Dönüşüm kavramı, 1980 sonrasında Türkiye’de gündeme gelmeye başlamış, yaygın olarak gecekondü mahallelerini kapsayan dönüşümü içermekle birlikte kent merkezine yakın yoksul mahallelerin yenilenmesi ile de gündeme gelmiştir. Bu çalışma İstanbul’un en eski yerleşim alanlarından biri olan, mevcut konumunun Büyükdere-Maslak aksında yer almasıyla kentsel dönüşümü diğer gecekondü mahallelerine kıyasla daha erken tanıyan Derbent Mahallesi üzerine odaklanmıştır. Genel olarak Derbent Mahallesi’nde kentsel dönüşüm olgusunun mahalle sakinleri üzerindeki olumsuz ve olumlu etkileri üzerinde durulmuştur.

Çalışmada ilk olarak küresel kapitalizmin kent mekanlarını dönüştürmesine ilişkin yaklaşım ve tartışmalar ele alınmış; postmodern kent tasarımı, mekanın üretimi ve kentsel dönüşüm kavramları incelenerek, tarihsel gelişimi, uygulama yöntemleri ve modelleri hakkında bilgiler verilmiştir. Kentsel dönüşüm tartışması, mahalle kültürü ve güvenli site karşılaştırması yapılarak incelenmiş; bu bağlamda mahalle kültürü ve temelinde yer alan sosyal ilişkiler Derbent mahallesi üzerinden tanımlanarak tartışılmıştır.

Derbent mahallesi ile ilgili kuruluşu ve kentsel dönüşüm ile mücadele süreçleri hakkında bilgiler ile mahallede yaşanan mekansal değişimi ve toplumsal ayrışmayı ortaya çıkarmak ve kentsel ayrışmanın Derbent Mahallesi halkına etkisini ölçmek amacıyla araştırma yöntemi kurgulanmıştır. Araştırmanın bulgu ve yorumları ile kentsel dönüşüm kapsamında ortaya çıkan mekansal ve toplumsal ayrışmanın süreci ve etkileri hakkında ulaşılan bilgiler tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: postmodernizm, mekanın üretimi, kentsel dönüşüm, mahalle, kentsel ayrışma.

ABSTRACT

IN İSTANBUL IN 2000's, THE SPATIAL CHANGE FROM THE NEIGHBORHOOD CULTURE TO THE GATED COMMUNITY LIVING: THE EXAMPLE OF DERBENT NEIGHBORHOOD

**Muazzez Özge HAMAMCIOĞLU
ÇAKMAKÇI**

The concept of Urban Renewal started coming to the agenda in Turkey after 1980 with widely transformation of the slum neighborhoods together with the renovation of the poor neighborhoods near the city center. This study focused on one of the oldest residential areas of İstanbul which is Derbent Quarter, located on the Büyükdere-Maslak axis where it has faced urban transformation earlier, compared with other poor neighborhoods. In general, the negative and positive effects of the urban transformation phenomenon on the inhabitants of Derbent neighborhood were emphasized.

Firstly in this study, the approaches and discussions about global capitalism transforming urban spaces were discussed. Postmodern design of the cities, concept of production of space and the urban transformation concept are examined within its historical development, application methods and models are given. The discussion of urban transformation concept was analyzed by comparing the culture of neighborhood and the concept of gated community. In this context, the culture of neighborhood on the basis of its social relations are defined by the example of the Derbent neighborhood.

With the information given about the neighborhood's process of establishment and struggle with transformation, a research method was designed in order to reveal the spatial changes and social disintegration in the neighborhood and to measure the impact of urban segregation on the people of Derbent. The process and effects of the spatial change and social disintegration which is emerged within the context of urban transformation were discussed with the findings and the interpretations of the research.

Keywords: postmodernism, production of space, urban transformation, neighborhood, urban segregation.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın konusunu oluşturan mekânsal değişim, şehir ve bölge planlaması, mimarlık, sosyoloji, siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler gibi alanlarla, disiplinler arası bir çalışma şeklinde incelenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bulgu ve sonuçları sosyal bilimler perspektifiyle değerlendirilmiştir. Çalışmada mekânsal değişim, kentsel dönüşüm ve kentsel ayrışma olgularının kuramsal çerçevesi ile İstanbul ve Derbent Mahallesi üzerinden örneklenmiştir.

Araştırma süresi boyunca bana yardımcı olan tüm Derbent halkına misafirperverlikleri ve anlayışları için teşekkür eder, özel olarak Derbent Mahallesi Derneği ve Muhtarlığı'na destekleri için ayrıca teşekkür ederim.

Tez çalışmam boyunca bana sabır ve ilgiyle yardımcı olan tez danışmanım Prof. E. Zeynep Suda hocama öncelikle sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, kıymetli hocam Prof. Oğuzhan Özcan'a ve yardımlarını esirgemeyen kıymetli arkadaşlarım Ceylan Beşevli'ye, Nisa İrem Kırbaç'a, Doğa Gatos'a, Sinem Şemsioğlu'na, Zeynep Yıldız'a ve Hakan Yılmaz'ın'a teşekkürlerimi sunarım. Her koşulda yanımda olan ve eğitim hayatım boyunca hep beni destekleyen canım aileme ve değerli eşime özel olarak teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME, POSTMODERNİZM ve MEKAN

1.1.Kentte Postmodernizm ve Mekanın Üretimi.....	10
1.2. Küresel Kent.....	16
1.3.İstanbul'un Küresel Kent Bağlamında Değerlendirilmesi	20

İKİNCİ BÖLÜM

MAHALLE KÜLTÜRÜ, GÜVENLİKLİ SİTE ve KENTSEL AYRIŞMA

2.1. Mahalle: Tanımı ve Tarihsel İnşası.....	28
2.1.1. Mahalle Kültürü ve Türkiye Toplumunda Anlamı.....	33
2.1.2 Geçmişten Günümüze Mahalle.....	35
2.2. Kentsel Dönüşüm ve Kentsel Ayrışma.....	38
2.2.1. Kentsel Ayrışmaya Kuramsal Yaklaşım.....	41
2.2.2. Kentsel Ayrışma ve Mahalle.....	43
2.2.2.1. Kentsel Ayrışma ve Mahalle'ye Örnek: Derbent Mahallesi ve MESA Maslak Konutları Kentsel Dönüşüm Projesi.....	44
2.3. Güvenlikli Site (Gated Community)Kavramı.....	48
2.3.1. Güvenlikli Sitelerin Oluşum Nedenleri ve Gelişimi.....	52

2.3.2. Güvenlikli Site ve Mahalle Kùltürü: Yeni Bir Toplumsal Gerilim Kaynağı.....	54
--	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL’DA KENTSEL AYRIŞMANIN BİR ÖRNEĞİ: DERBENT MAHALLESİ SAHA ARAŞTIRMASI

3.1. Derbent Mahallesinde Kentsel Ayrışma Üzerine Bir Saha Araştırması.....	58
3.1.1. Araştırma Evreni : Sarıyer- Derbent.....	59
3.1.2. Araştırmanın Amacı.....	60
3.1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Teknikleri.....	62
3.2. Bulgular ve Yorumlar.....	65
3.2.1. Mahallenin Kuruluşu.....	65
3.2.2. Mülkiyet Yapısı ve Konut Özellikleri.....	70
3.2.3. Mekansal Toplumsal Kimlik Olarak Derbent.....	75
3.2.4. Derbent’de Kentsel Dönüşüm Mücadelesi ve Tarihsel Süreçler.....	79
3.2.5. Derbentliler’in Kentsel Dönüşüme Bakışı.....	89
3.2.6. Kentsel Ayrışmanın Derbentliler’e Etkisi.....	94
SONUÇ.....	97
KAYNAKÇA.....	102
ŞEKİL ve TABLOLAR DİZİNİ.....	108
RESİMLER DİZİNİ.....	109
EK-1.....	110
EK-2.....	111

GİRİŞ

Küreselleşme ile şehirlerin önemi ve etkinliği artmış, modern şehir küreselleşmenin referans kaynağı olmuştur. Küresel sermayenin kent ve mekanı keşfederek üretim zincirine katması uzun sürmemiştir. Neoliberal politikaların kentleri etkisi altına almasıyla, şehirlerin batı düzenine göre yeniden biçim verildiği küreselleşme sürecinde kentsel dönüşüm kavramı eşliğinde incelenebilecek kent stratejileri ortaya çıkmıştır. Bu kent stratejileri kentlerde toplumsal ayrışma, soylulaştırma¹, yerinden etme gibi sosyolojik problemler yaratmıştır. Hakim ideoloji sadece ‘yerleşme amaçlı’ inşayı hedeflemekte ve kent yaşamını etkileyen toplumsal ve toplumsallık artık dikkate alınmamaktadır. Şehir ve kent, kullanım değerine bağlı olmalıyken, sanayileşme yoluyla metanın genelleşmesi, bu tarza göre yaşanan şehrin yıkımına yol açmıştır. Bu bağlamda çalışmanın teorik kısmında, mekansal değişim mekanın üretimi süreçleri ile ilişkilendirilerek, Lefevbre, Harvey ve Castells gibi teorisyenlerin fikirleri etrafında kentsel müdahaleler tartışılmıştır. Harvey, kentsel mekanın kendisinde önemli bir rol mekan ve toplumsallık arasında karşılıklı bir etkileşimden söz etmektedir. Mekansal ve toplumsal bilinci bir bütünün parçaları olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla, kentsel dönüşüm süreçleri mekanın yeniden üretildiği süreçleri kapsamaktadır.

Çalışmanın odak noktası olan mahalleler ve mahalle kültürü; kapalı siteler, iş-alışveriş merkezleri, eğlence ve konaklama mekanlarının gölgesinde yok olmaya yüz tutmuştur. Bu gibi mekanlarla uluslararası sermayeyi kente çekecek yatırımlar yapmak, farklı gelir grupları için güvenli konut alanları oluşturmak için kent çevresini büyük projelerle imara açmak ve tarihsel doku ve sanayisizleşme ile çökmeye terk edilmiş alanları yeniden kazanmak türü söylemler kent üzerindeki rant arayışlarını meşrulaştırmanın aracı olmuştur. Küreselleşme ile sermaye gruplarının mahalleye müdahalesi kentsel ayrışmaya yol açmıştır. Yeni toplumsal sınıfların öncülük ettiği bu süreçte mahalleler, kısmen veya tamamen soylulaştırılmaktadır. Küresel kentler sosyo ekonomik açıdan postmodernizmin ve postfordizmin yapısal özelliği olan eşitsizliğin, ayrışmanın ve yabancılaştırmanın etkisi altına girmiştir. Küresel kent söylemi altında neoliberal politikaların kent stratejisi olan kentsel dönüşümün (urban transformation) mekansal ve toplumsal ayrışma olarak iki düzlemde kendini gösteren, kentsel ayrışmaya (urban segregation) yol açması önemli bir noktadır. Bu bağlamda, kente ilişkin olguları anlamak

¹ İngilizcede gentrification olarak kavramlaşan soylulaştırma Batı toplumlarında sanayisizleşmeden sonra uygulanan politikalarla 1960 sonlarında izleri görülürken Türkiye açısından yeni sayılabilecek bir süreçtir. Soylulaştırma özellikle eski kent merkezlerinin yeni orta sınıf tarafından yeniden keşfedilerek buradaki işçi sınıfı ve diğer kent yoksullarının yerinden edilmesi olarak özetlenebilir. Soylulaştırma için Bkz: Şen, 2011.

açısından toplumsal olgular kadar mekana yönelik değerlendirmeler yapmak da önem kazanmaktadır.

Çalışmanın amacı küreselleşme, post modernizm ve mekanın üretimi bağlamında kentteki mekansal değişim ve dönüşümü, mahalle kültürü ve güvenli site karşılaştırması üzerinden incelemektir. Bu dönüşümü kuramsal olarak inceleyip somut örnekler verilmiştir. Bunu yaparken mekan ve toplumsallık ilişkisi tanımlanarak, küreselleşen dünyada kent mekanlarının ve mahallenin artık neyi ifade ettiği tartışılmıştır. Kentsel ayrışmayı mahalle ve güvenli site üzerinden örneklemek için uzun süredir kentsel dönüşüm sürecini yaşayan Sarıyer Derbent Mahallesi'nde yapılan saha araştırmasından edilen bulgular ve yorumlar eşlik etmiştir.

Çalışmayı özgün kılan yönü, yöntem kısmıdır. Derinlemesine incelemek ve soru sorarak sondaj yapmak anlamlarında kullanılan '*cultural probe*' kavramı ve araştırma yöntemi, günlük yaşamları ve çevreleri hakkında daha fazla bilgi edinmek için bir grup katılımcıya açık uçlu etkinliklerin verildiği niteliksel bir araştırma aracıdır. Bu yöntemin özelliği ile, Derbent'teki dönüşümün doğrudan değil, çevredeki müdahalelerin(kapalı site, altyapı yatırımları, hastane vb. projeler ile) 'mutenalaştırıcı' olduğu ortaya koyularak, kendi deneyimlerinden ortaya çıkan sosyo-psikolojik ve ekonomik etkileri elde etmek, uygulanan ve uygulanması düşünülen kentsel dönüşüm projelerinin yarattığı tehdit ve endişe algısını belirlemek hedeflenmiştir. Mekansal değişim sürecinde mahalle kültürü ve site yaşantısı karşılaştırmalı olarak incelenmiş, bu değişimin toplumsal, iktisadi, siyasal etkileri ve sonuçları çalışmanın odak noktası olmuştur. Kent ve mahalle ilişkisi tanımlanarak neoliberal kent politikalarının mekan ve toplumsal yapıyı dolayısıyla bu yapının temel taşı olan mahalle kültürünü nasıl dönüştürdüğü ve etkilediği incelenmiştir.

Sonuç olarak, küresel kapitalizmin kent planlamasındaki uzantısı olan dönüşüm süreçlerinin sonucunda sistem ve birey arasında yarattığı çatışma ortaya koyularak bu çatışmayı giderebilecek veya kentsel dönüşümün Derbent için nasıl kabul edilebilir bir hale gelebileceği katılımcıların konu ile ilgili fikirleri alınarak, bu politikalara temel teşkil edebilecek 'mahalle kültürünü' dolayısıyla yardımlaşma ve dayanışmayı içeren toplumsallık gerçeği de içselleştirilerek oluşturulabilecek bir kentsel dönüşüm yaklaşımı oluşturulmaya çalışılmıştır. Böylece mahalle kültürü için ve toplumsal açıdan herkese adaletli ve sürdürülebilir kent stratejileri oluşturulmasına da bir katkı sağlanmış olacaktır.

Bunlara ek olarak, kent mekanındaki sosyal ve ekonomik süreçlerin sonucu olan mekansal değişimi örneklemek amacıyla Sarıyer Derbent mahallesi araştırmanın alanı olarak;

kimliğin, birey ve mekan arasında bir sürekliliği sağladığı, mekansal ilişkinin toplumsal kimlikleri güçlendiren bir etken olduğunun somut örneğini oluşturması bakımından, kentsel dönüşüm sürecine karşı verdikleri mücadele ve mahalleyi kurarken gösterdikleri özveri ile toplumsal kimliklerin toplumsal-mekansal olarak nitelendirilmesini de mümkün kılmaktadır. Bu nedenle; Derbent mahallesi halkı ile birebir derinlemesine görüşmeler yapılarak, mahalle kültürü ve site yaşantısı karşılaştırmalı olarak tartışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KÜRESELLEŞME, POSTMODERNİZM ve MEKAN

Küreselleşme ve Postmodernizm sürecinin kavramsal olarak detaylı bir şekilde incelenmesi çalışmanın amacının dışında da olsa, çalışmanın özü itibariyle bu iki olgunun yarattığı mekansal ve toplumsal sonuçları yorumlamak ve toplumsal, ekonomik temelleri anlamak için faydalı bir yaklaşım olacaktır.

Küreselleşme olgusu temelde ekonomiktir ancak bu süreç; toplumsal olguları, politikayı, kültürü ve hukuku içine alarak büyümektedir. Bu çerçevede küreselleşme bütünsel bir dönüşüm olarak okunabilmektedir. Üretim ilişkilerinin ve ticaretin uluslararasılaşması, toplumsal, kültürel, hukuki küreselleşmeyi de beraberinde getirmiştir. Üç büyük küresel süreçten bahsetmek mümkündür. Bunlardan ilki, 1490’larda merkantilist üretim süreci, ikincisi 1890’larda sanayi devrimi ile başlayan dönem, son olarak da çok uluslu şirketlerin ortaya çıktığı 1970’lerden, teknoloji ve iletişim devriminin gerçekleştiği 1980’leri de içine alan ve 1990’larda Sovyetler Birliğinin çökmesiyle Batı hegemonyasının çok daha belirgin hale geldiği dönemdir. Türkiye de 1980’lerden itibaren ulusal ekonominin küresel ekonomiye eklemlenmesiyle, dünya genelinde olduğu gibi köklü dönüşümlere uğramıştır. İki kutuplu dünya düzeninin sona ermesi ve bunu takip eden küreselleşme tartışmaları bu dönüşüm sürecine eşlik etmiştir.

Küreselleşme kavramı dünyayı tek bir mekan haline getirme olarak tanımlandığında ise, siyasal, ekonomik ve kültürel olguları etkileyerek muğlak hale getirir. David Harvey (2012; 270) küreselleşmeyi ‘zaman ve mekan sıkışması’ olarak tanımlarken, Anthony Giddens (2000) ‘zaman ve mekan ayrışması’ olarak tanımlar. Toplum bilimlerinde mekan kavramına yönelik ilginin artmasına kapitalizmin, 1970’lerin başında yaşadığı ikinci büyük krizi neden olmuştur. Bu konuda ekonomik krizle birlikte 1960’larda ivme kazanan toplumsal muhalefetin de etkisi çoktur. Bireylerin toplumsal sorunlarını ve konumlarını mekansal olarak algılamaya başlamaları, mekana dair söylemin yükselmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda, küresel sermayenin kent ve mekanı yeniden keşfetmesi, yeni ekonomik politikalar ile yeni kentsel stratejiler geliştirmesi uzun sürmemiştir. Yine bu dönemde mekana tarihsel ve yapıcı bir boyut katarak, mekanın toplumsal ilişkilerde ne kadar belirleyici olduğu önem kazanmıştır. Bununla birlikte, David Harvey, mekan kavramına yönelik yaklaşımında, mekan ve toplumsal olgular arasındaki ilişkinin altını önemle çizmektedir. Örneğin, David Harvey kent mekanını Manuel Castells gibi üretim-tüketim süreçleriyle ilişkilendirmektedir. Bununla birlikte Castells’in aksine Harvey, kentsel mekanın kendisine de önemli bir rol mekan ve toplumsallık arasında karşılıklı

bir etkileşimden söz etmektedir; mekansal ve toplumsal bilinci bir bütünün parçaları olarak değerlendirmektedir. Henri Lefebvre'den etkilenerek ortaya koyduğu yeni mekanların yaratılması ve bu mekanların da birer meta olarak sermayenin mübadele değeri olarak dönüştürmesi, mekansallık toplumsallık ilişkisini somut bir biçimde ortaya koymaktadır (Harvey 2003; Castells 2014; Lefebvre 2016). Bu bağlamda, kente ilişkin olguları anlamak açısından toplumsal olgular kadar mekana yönelik değerlendirmeler yapmak büyük bir öneme sahiptir. Mekanın biçimlendirilmesinde toplumsal bilincin etkili olması gibi mekansal bilincin de toplumsal süreçler üzerinde etkisi vardır (Urry, 2015). Yine aynı bağlamda birey-mekan etkileşimiyle ilgili olarak Jonathan Raban (2017) ise kent mekanını şöyle tanımlar:

‘Kent tüm hiyerarşilerin, değer türdeşliklerinin çözüldüğü üslupların pazar yeri, her türlü konunun belirli bir belirlenim olmadan yer aldığı bir ansiklopedi olarak belirmektedir. Kent yumuşaktır. Yaşamların, düşlerin, yorumların göz kamaştırıcı ve uyarıcı çeşitliliğine açıktır. Ama büyük kentin tam da insan kimliğinin özgürleştirici esnek özellikleridir ki, aynı kenti psikoza ve totaliter bir karabasana açık hale getirir. Kent sizi kendisini yeniden yaratmaya, içinde yaşayabileceğiniz bir kalıba dökmeye davet eder. Kente kişisel biçimimizi dayattığımızda gösterdikleri dirençle onlar da bu kez bizi biçimlendirirler.’²

Kent verdiği biçim ve meydana getirdiği etkileşimle birlikte bizim ona verdiğimiz biçime göre o da bize şekil vermektedir. ‘Kişisel kimlik’, Raban’a göre istedikleri gibi olma veya davranma konusunda göreceli olarak özgür oldukları bir kavramdır.

Küreselleşme sürecinin yaşadığımız kent mekanına ilişkin toplumsal etkileri çalışmanın odak noktası olarak incelenecektir. Bunun yanı sıra mekansal ve toplumsal dönüşümü anlamak açısından günümüz toplumunun karakteristik özelliği olmakla birlikte küresel kapitalizmin bir sonucu veya onun uzantısı olarak tanımlanan postmodernizme kavramsal olarak bakmak da faydalı olacaktır. Çünkü, küresel ekonomik dönüşümün toplumsal ve kültürel olanı nasıl etkilediğini görmek açısından postmodernizm kavramını incelemek yardımcı olmaktadır. Küresel kapitalizmin kültürel ve toplumsal alanda izdüşümünü simgelediği ‘postmodern durum’ (Lyotard; 2013) küresel kapitalizm içindeki önemli bir değişiktir. Dolayısıyla postmodernizmi küresel kapitalizmin dönemlerinin içinde bir evre olarak kabul edebiliriz. ‘En çarpıcı özelliği, önemli sosyal, ekonomik ve kültürel süreç olması,

² **Yumuşak Kent (Soft City)**, modernizm karşıtı bir tartışma olarak değil, postmodernist anın artık gelmiş olduğu yolundaki yaşamsal görüşü ortaya koyan öngörü sahibi bir metin olarak okunmalıdır.

tüketime doğru bir hareketlenmeyi kapsaması ve kapitalizmin etkisinin, çok uluslu şirketler aracılığıyla gittikçe daha global hale gelmesi olarak ifade edilebilir.’³

Postmodernizmin ne olduğu veya olmadığı konusunda bir çok tanım vardır. Postmodernizmin tam bir tanımı olmamakla beraber, modern düşüncenin ve modernitenin sorunsal hale getirilmesi hatta yadsınması diyebiliriz. Postmodernizmin modernitenden bir kopuşu ifade ettiğini savunanlar olmakla birlikte, modernizmin kendi içinde bir eleştirisi olduğunu savunanlar da vardır. ‘Postmodernizm kimilerine göre bir dönemin adıdır. Aynı zamanda yeni bir felsefi konseptin, yeni bir düşüncenin ve yeni bir söylemin de adıdır. Fatmagül Berktaş’a göre, ‘kesinlik, bütünsellik ve tutarlılık arayışının yerini parçalanmışlık, rastlantısallık ve geçişsellik almakta sanat, mimari ve edebiyatta postmodern çağın ‘yaratıcı yıkıcılığı’ kendini ortaya koymaktadır’ (Berktaş, 2012: 3). Postmodernizm, ‘hem kültürel hem düşünsel nitelikler açısından bir dönemin sona ermesi ve kendi içinden ötesine geçilmesi anlamında ileri sürülen bir kavramlaştırmadır.’⁴ Postmodern toplum teknoloji ve hakim piyasa kurallarının kontrol ettiği küresel bir olgudur. Postmodern toplumda tüketim ortak bir kimlik göstergesidir. Tüketici ile iletişimin ön planda olduğu teknoloji hakim toplum biçimidir. Tüketim toplumu kavramını da içinde barındırır. Tüketime hayat tarzı haline geldiği bu küresel kültür postmodernizmi ifade eder. Küreselleşme olgusu ve tüketime küreselleşmesi birbiriyle bağlantılı kuramsal şu görüşler ile ilişkilendirilebilir:

İlk olarak, Marksist ve Neo Marksist kuramdır (Kumar, 2010). Bu yaklaşım tüketim toplumu, tüketim araçları gibi kavramları ileri sürmüştür. Kapitalist sistemin, tüketime kontrolüne ve tüketicinin sömürüsüne dayalı olduğunu ifade eder. İkincisi Max Weber’in (2014) tüketim ve ‘tüketim tapınakları’⁵ üzerinden oluşturduğu akılcılaştırma, büyüleme ve büyüünün bozulması şeklindeki kuramıdır. Tüketicilerin denetlenmesiyle, sistemin sömürü kabiliyetlerini geliştirdiğini ifade eder. Üçüncüsü ise, postmodern toplumsal kuramdır. Sürekli artan alışveriş merkezlerinin tüketicileri büyüleyerek cezbetmesiyle nasıl tüketimi denetlediğini ve sömürmeye devam etmek için bozulan büyüü tekrar nasıl sağladığını açıklar.⁶

³ Herbert Marcuse, ‘From Ontology to Technology: Fundamental Tendencies of Industrial Society’, çev. Micheline Ishay, **Critical Theory and Society**, der. S.Bronner & D.M. Kellner, New York/ London:Routledge, 1989, s.119-127.

⁴ D.Kellner, ‘Postmodernism as Social Theory : Some Challenges and Problems’ ,**Theory, Culture & Society**, 5(2-3), 1988, s.239-269.

⁵ Peter Corrigan da çok katlı mağazaları “tüketim katedralleri” olarak tanımlar: “Departman mağazaları katedrallere benzetmek abartı olmaz: İnsanları tüketim tapınağında tapınmaya çektiler.” İfadesini kullanır. Daha detaylı bilgi için bkz: Peter Corrigan, **The Sociology of Consumption**, Londra, Sage, 1997, s. 56.

⁶ Kemal Şan, İsmail Hira, ‘ Modernlik ve Postmodernlik Bağlamında Tüketim Toplumu Kuramları’, **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.8, 2004, s.1-19.

Postmodern kuramcılar belirli noktalarda fikir ayrılığı oluşturmakla birlikte ‘tüketim’ ve ‘tüketim toplumu’ gibi kavramlarda fikir birliği içerisinde merkezi bir rol alırlar. Günümüz postmodern toplumunu anlama açısından önemli bir rol oynayan tüketim kültürü ve bundaki değişimler küresel bir ideolojinin yaygınlaşması için uygun bir ortam hazırlamaktadır. Tüketime göre belirlenen yeni toplumsal katagorilerin oluşumunda küresel kültür önemli rol oynamaktadır. Marksist kaynaktan gelen yaklaşım postmodernizmi kapitalizmin daha gelişkin aşamalarındaki kültürel cephesi olarak görmektedir. Postmodern kuramcılardan Fredric Jameson (2011)’na göre postmodernizm geç kapitalizmin kültürel mantığıdır. Lash (2007) de postmodernizmi kültürel bir paradigma olarak tanımlar. Tam anlamıyla kültürel bir olgu olduğunu ileri sürmektedir. Lyotard (2013) ise postmodernizmi, modernitenin büyük umutlarının sona erdiği, geçmişin bütünleştirici toplumsal teorilerinin geçerliliğini yitirdiği, özgürlük, eşitlik, adalet, rasyonalizasyon ve devrim gibi büyük ideallerin anlamını yitirdiği bir durumun adı olarak, ‘postmodern durum’ ifadesiyle kullanmaktadır. David Harvey (2012), postmodernizmle ilgili olarak, 1970’ten beri mekanı algılayışımızdaki köklü değişikliği, gelişmeleri, postkapitalist/postendüstriyel toplumların oluşması anlamında değil; kapitalizmin yüzeysel görünümünde meydana gelen bazı değişiklikler olarak görülmesi gerektiğini ileri sürer. Guy Debord (2016) ise, bireylerin pasifleştiği ve tüketimin toplumsal ilişkileri düzenlemede temel etken olduğu toplumlara ‘gösteri toplumu’ adını vermiştir. ‘Gösteri toplumu içerisinde birey meta fetişizminin yanı sıra gösteri fetişizmine de maruz kalarak ürettiği nesnenin görüntüsüne yabancılaşır. Dolayısıyla küresel kapitalizm bireylerin çalışarak ürettikleri zamanın dışında olanların tüketilmesini sağlar’ (Debord, 2016). Debord’a göre, ‘gösteri toplumunda yaşayan birey kapitalizmin yönlendirdiği metalar arasında sıkışmış ve bireyin toplumdaki yegane yeri müşteri olarak belirlenmiştir. Gündelik hayattaki zaman ve mekan kavramları metalaşarak satılığa çıkarılmıştır.’⁷ Örneğin konut sektöründe, kapalı sitelerin pazarlanması bu bağlamda verilebilecek iyi bir örnektir. Pazarlama reklamlarındaki ‘yaşam tarzı’ sunumu gösteri mahiyetindedir. Konuttan çok daha fazlasını sunan bit cennet tasviri yapılması, ‘mutluluk’, ‘huzur’, ‘saflık’ ve ‘sorunsuz doğal yaşam’ gibi kavramlara gönderme içermektedir. Postmodernizm referans kaynağı olarak ‘yeni’ olanı vurgulaması, bu tarz konut reklamlarının özünü de oluşturmaktadır. ‘Yeni’ ve ‘en yeni’ yarışı ısrarcı bir şekilde mevcut olmakla birlikte, bireylere neye ihtiyaç duydukları da empoze edilmeye çalışılır. Konut reklamlarında, şekil 1 ve 2’de görüldüğü üzere söz konusu unsurları barındırmaktadır.

⁷ Sevdə Kaya, ‘Guy Debord’un Gösteri Toplumu Adlı Çalışması Bağlamında Mekan ve Modanın Tüketim Unsuru Olarak İncelemesi’, **Journal of History Culture and Art Research**, Sayı.6, 2017.

Şekil 1 – Uplife Kadıköy Reklam Afişi

(Kaynak:

<http://www.uplifekadikoy.com>)

(Erişim Tarihi: 10.11.2016)

Şekil 2- Mashattan Reklam Afişi

(Kaynak: <http://www.tasyapi.com>)

(Erişim Tarihi: 20.02.2016)

Postmodernizmin tanımıyla ilgili yukarıda yer alan kuramcılarının yorumlardan da hareketle söyleyebiliriz ki; tüketim günümüz postmodern toplumunu anlama açısından önemli bir rol oynamaktadır. Bu doğrultuda yaşadığımız kent mekanlarının da bu tüketim sürecinin içinde yer aldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bir kültürü ifade eden mahallelerin gösterişli sitelere dönüşmesi günümüz tüketim kültürü ve gösteri dünyası ile yakından ilgilidir. Hem yeni yaşam tarzı tanımlaması yapılmakta hem de mahalle ve köy olguları eskide kalmışçasına yeniden tanımlanmaktadır (Bkz. Şekil 3).

Şekil 3 – Tarlabası 360 Reklam Afişi

(Kaynak: <http://www.taksim360.com.tr/tr/>)

(Erişim Tarihi: 05.12.2018)

Yaşadığımız kent ve mekanlar toplumsal statüyü belirleyen tüketim malları haline gelmiştir. Mekanın tüketim metası haline gelmesi tüketim toplumu paradigması ile açıklanabilir. Le goix'e (2003) göre, tüketim toplumu içerisinde bireylerin kimliklerini belirleyen şey toplumsal statüyü belirleyen tüketim kapasitesidir. Bu açıdan kişilerin yer ve mekan ile ilişkisi tüketimle bağlantılı haldedir. Postmodernizm ve tüketim kültürü bağlamında yaşam alanlarının metalaştırılmasında geçmişten günümüze kentler, tüketim ile daima ilişkili olmuştur (Bkz. Tablo 1).

		KENT	TÜKETİM
M.Ö.2500-19.YY Sonu	Sanayi Öncesi	-İlk Kentler -İmparatorluk başkentleri -Ticarette uğraşan ayrıcalıklı bir kesimin ortaya çıkması	-Ticaret kolonileri -İhtiyaca yönelik tarımsal faaliyetler
19.YY-20.YY Son Çeyreği	Sanayi Devrimi ve Kapitalizm	-Kapitalist Kentler -Sınıfsal Farklılıklar -Banliyöleşme -Desantralizasyon -Metropolleşme -Kamusal Alan	-Seri üretim ile artan ürün miktarına paralel tüketim -Meta ve yabancılaşma -Mağazalar, alışveriş merkezleri
20.YY Son Çeyreğinden Günümüze	Küreselleşme ve Post-Kapitalizm	-Küresel Kentler -İşlevlerin birbirine geçmesi -Merkeze Dönüş -Sermayenin simgesi yapılar	-Gündelik yaşamın estetikleşmesi -Simülasyon aracılığıyla deneyim yaratma -Yaşam tarzı -Turist bakışı

Tablo 1-Kent ve Tüketim İlişkisinin Tarihsel Süreci

(Kaynak: Taşar, 2008, s.25)

Temel insan gereksinimlerinden olan konuta bu yaklaşım, kent hakkı ve kent planlaması açısından sorun alanları gündeme getirmektedir. Örneğin barınma amacı ile tüm gelir grupları

için erişilebilir konut planlaması yetersizlik göstermekte, kentin çeperlerine yerleşerek, kentin yayılmasında belirleyici rol oynayan yeni kapalı sitelerin oluşturulduğu görülmektedir. Kenti kuran mahalle olgusunun yerini gelir dağılımına göre farklılaşan parçalanmış konut siteleri almıştır. Bu durum, toplumsal ayrışmanın mekansal açıdan görünülürlüğü de arttırmaktadır. Postmodern kent kültürü içerisinde tüketimin belirlediği bu ayrışma süreci kentlilerin mekan ile olan ilişkisini belirsizleştirmiştir. Toplumdaki sınıfsal ayrışma mekandaki parçalanmayı güçlendirmiştir. Dolayısıyla, mahalle dokusu toplumsal olarak ayrışmaya hem de mekansal olarak parçalanmaya maruz kalmıştır. Kent mekanlarındaki bu ayrışmanın toplumsal etkilerini, neden sonuç ilişkisi içerisinde daha iyi kavrayabilmek için bir sonraki bölümde postmodernizmin yaşadığımız kent mekanlarına etkisi tartışılmıştır. Bu bağlamda, mekanın üretimi kavramı incelenmiştir.

1.1. Kentte Postmodernizm ve Mekanın Üretimi

Toplum bilimlerinde 1960'lı yıllara kadar, mekanın toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisine yönelik ilgi yoktu. Mekan, toplumsal olayların alanı olarak algılanmakla birlikte mekana dönüştürücü, değiştirici bir rol atfedilmemiştir. Postmodernizm öncesi coğrafya, askeri ve politik bilgi ile ilişkilendirilerek esasen emperyalizmle olan ilişkisinin üstü örtülmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda tarihsel imgelemin coğrafi olanı yok ettiği ileri sürülmüş ancak modernizmin aşılma başlanmasıyla birlikte mekansal ve makana dair düşünebilme önemsenmeye başlanmıştır. Postmodern döneme ait kent literatüründeki tartışmalardan önce, mekanın zaman tarafından yok edildiği tezi ilk olarak Marx tarafından kapitalizmin mantığını incelerken öne sürülmüş, kapitalist birikimin mekanın zaman tarafından yok edilmesinden ibaret olduğuna dair teorisi, Soja, Urry, İlich ve Baudrillard gibi düşünürler tarafından geliştirilmiştir. Buradan hareketle, 'coğrafyanın ve mekanın literatür ve argümanlarda önem kazanmasıyla birlikte, kapitalist ilişkilerin geliştirildiği yer olarak metalaşma ile değişim değeri kazanması, mekanı politik kılar. Bu sebeple kent mekanına yapılan her tür müdahale yaşama yapılmış bir müdahaleye dönüşür' (Yalçın, 2014).

Mekanı sadece fiziksel mekan olarak algılama anlayışından kurtaran görüş, toplumsal ilişkilerin mekanı belirlediği ve mekanın da toplumsal ilişkilerde önemli bir rolünün bulunduğu yaklaşım ile temellendirilmektedir. Castells, Giddens, Harvey, Lefebvre gibi toplumbilimcilerle gelişmiş olan bu yaklaşım yeni kentsel biçimlenişe sorgulayıcı çözümlemeler getirmiştir. Siyasal ekolojinin öncülerinden olan Henri Lefebvre geliştirdiği

mekan teorisiyle çeşitli coğrafyalarda mekanın farklı biçimlerde örgütlenmesi, mekanı örgütleyecek olan maddi hayatın farklı şekillerde belirmesiyle ve bu maddi hayatları ortaya çıkaracak üretim ilişkilerinin farklı koşullara dayalı olmasıyla oldukça ilişkili olduğunu öne sürer. Ona göre mekan üretimi herhangi bir metanın üretimiyle karşılaştırılabilir. Mekan üretimi ve meta üretimi arasında bir diyalektik vardır. Tarihin ürünü olan mekan, maddi-mali planlama ile zaman-mekan planlamasının buluştuğu yerdir. Mekanın siyasal ve stratejik olduğunu saptar. Mekan pasif, boş bir şey olarak ya da ürün gibi karşılıklı değişim değeri olan ve tükenmekten başka anlamı olmayan bir şey olarak düşünülemez. Üretken ve üretici olan mekan üretim ilişkilerine ve üretici güçlere dahildir ve ekonomik, toplumsal ilişkilerin dayanağıdır. Mekan, üretim tarzına, nedenine ve sonucuna müdahale eder. Üretim tarzıyla ve toplumlarla birlikte değişir. David Harvey de mekana ilişkin yaklaşımında mekan ve toplumsal olgular arasındaki ilişkinin önemini vurgular. Bu nedenle mekansal ayrışma ve toplumsal ayrışmayı bir bütün olarak kentsel ayrışma olgusunda değerlendirmek açısından açıklayıcıdır. Dolayısıyla, mekanın tarihi vardır. Kültürel, toplumsal ve tarihsel birbirine bağlar. Aynı zamanlılığın genel formunu oluşturur. Mekana atfedilen bu yaklaşım doğrultusunda, postmodernizmin karmaşıklığını taşıyan günümüz büyük kentlerinde toplumsal zamanın tarihi gibi mekanın tarihi de bir türlü tamamlanamaz. Postmodern kentler, geçmiş olan şeyle nedensel zincirlenmiş taşımazlar. Toplumsal ayrışmanın yaşandığı, parçalara ayrılmış bu kent mekanlarında katı bir hiyerarşileşme söz konusudur. Yalıtılmış konut mekanları, ticari mekanlar, boş zaman mekanları, mahalle grupları vb. üretilen mekanlar günümüz toplumunun ve postmodern kentlerin doğuşunu tarif eder. Yerel, bölgesel, ulusal ve küresel olan iç içe geçmiş olarak burada varlık sürdürür. Yeni üretim tarzı önceden şekillenmiş mekanı yeni amaçlarına göre düzenlemektedir. Bu ağır dönüşümler önceden belirli bir şekle sahip bir mekana nüfus ederken, onu sertçe altüst eder. Mekanın üretimi, gözlemlenebilen ve analiz edilebilen bazı durumlarda, dünya pazarının baskısına ve kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretimine eşlik eder. Merkezileşmiş ve yoğunlaşmış mekanın örgütlenmesi hem siyasal iktidara hem de maddi üretime yarar, karları optimize eder. Toplumsal sınıflar, işgal edilen mekanların hiyerarşisi içinde buraya yatırım yapar ve burayı dönüştürür. Bununla birlikte, ulusal ve yereli bütünleştirip parçalayan yeni bir mekan dünya ölçeğinde oluşma eğilimindedir.

Lefebvre'ye göre mekanın üretimi⁸ ve mekanın üretim süreci varsa, tarihi de vardır. Üretici güçler (doğa, çalışma ve çalışmanın örgütlenmesi, teknik ve bilgiler) ve üretim ilişkileri,

⁸ 'Mekan üretimi kavramsallaştırması yapılırken Hegelci üretimin belirleyici önemi vardır. Buna göre, idea dünyayı üretir; bunun ardından, doğa insan varlığını üretir, insan varlığı da, sırasıyla, mücadeleleri ve emeğiyle, hem tarihi, hem de kendinin bilgisini ve bilincini, dolayısıyla başlangıçtaki ve sondaki idea'yı yeniden üreten

mekan üretiminde belirlenmesi gereken bir role sahiptirler. Bir üretim tarzından diğerine geçişin çok büyük teorik önem taşıdığını belirtir. Çünkü bu, mekanı altüst ederek mekana dahil olabilen toplumsal üretim ilişkileri içindeki çelişkilerin etkisidir. Her üretim tarzı kendine uygun mekana sahip olduğundan, bu geçiş sırasında yeni bir mekan üretilir. Kapitalizm günümüze dek, toplumsal yeniden üretime ilişkin maddi pratik ve süreçlerin hep değiştiği devrimci bir üretim tarzı olduğundan mekan ve zamanın nesnel özelliklerini ve anlamını değiştirir. Günlük yaşamın düzenlenişinde maddi sonuçlar doğurabilir. Mimari çevre yarattığında ise, günlük pratiğimizi zorunlu olarak buna uyarlamak mecburiyetinde kalırız. Lefebvre, bir sonraki alt başlıkta yer alan ‘küresel kent söylemi’ ve oluşumuna kıyaslanabilecek eşdeğer bir değerlendirme yapmaktadır:

‘Devlet, şehirlerin üstünde yükselirken bir yapı ve kod üretir. Bir üstyapı olarak bu kod, ne şehrin kendisi ve mekanıdır ne de bu mekan içindeki şehir-kırsal ilişkisini ifade eder. Defalarca altüst olan kentsel örgütlenmenin, bilgi ve iktidar olmasının dolayısıyla kurumlaşmasını bu kod sağlamıştır. Bu da şehirlerin, tarihsel gerçekliğinin ve kentsel sistemin özerkliğinin sonunu başlatmıştır’ (Lefebvre, 2014; 75).

Bu bağlamda Barthes’in vurguladığı gibi (2018; 37), ‘kent bir söylem, bu söylem de gerçek bir dil’ ise; bir kentin neye benzediğine, mekanlarının nasıl örgütlendiğine bağlı olarak kent bizi bir dizi duyguya ve toplumsallığa ilişkin düşünmeye, değerlendirme yapmaya yönlendirir ve bunlara erişmek açısından maddi bir zemin sağlar.

Postmodernistler mekana nasıl bakılacağı konusunda modernist anlayıştan köklü bir biçimde koparlar. Örneğin, Soja (2017 ; 40) postmodern kentlere ilişkin olarak şunu ifade eder:

‘Yeniden dermekten, yaratıcı bir biçimde yan yana getirmekten, zamanın hâkimiyetine karşı mekânsal öne sürmenin ve eklemenin farklı yollarını aramaktan başka elimizden bir şey gelmez. Nihayetinde, postmodern coğrafyaların yorumlaması olsa olsa bir başlangıç teşkil edebilir.’

Postmodernist mimar ve kent tasarımcıları kişiselleştirilmiş zevkler ve farklılaşmış estetik tercihler alanına yönelmekle sermaye birikiminin çok etkili bir yönünü yeniden vurgulamış olmaktadır. Bu Bourdieu’nun (2015) ‘*sembolik sermaye*’ adını verdiği şeyin üretim ve tüketimidir. Sembolik sermayenin üretimi ideolojik işlevlere hizmet eder, çünkü kurulu düzenin yeniden üretimine ve hakimiyetinin sürdürülmesine katkıda bulunan mekanizmalar gizli kalır. Sembolik sermaye modanın değişkenleri kendisini ayakta tuttuğu ölçüde sermaye olarak kalır.

Tin’i üretir.’ Detaylı bilgi için bkz. Hegel, **Tinin Görüngübilimi**, çev. Aziz Yardımlı, (İstanbul: İdea 1995), s. 40.

Postmodernist kent kültüründe etkili güçler, kentsel yaşam tarzına yeni zevk kıstasları getirir ve bundan büyük kar elde ederler. Bu kıstaslar toplumsal farklılığın kod ve semboller olarak kavramamızı sağlar. Bir başka deyişle, postmodern küresel kentler veya günümüz metropollerini kendini sürekli olarak ve bağımsız biçimde yenileyen bir anarşik ve arkaik göstergeler ve semboller sistemi olarak kavranır. Mekan küresel kurguyu temsil ediyorsa, göstergeler ve simülasyonlar yerelliği kullanarak iki kavram arasında sanal köprüler inşaa eder. Postmodern mimari çevreler ise, Raban'ın *Yumuşak Kent*'te vurgulamış olduğu temaları arar ve tekrarlar: 'üslupların pazaryeri, ansiklopedi, deli saçması karalama defteri' gibi. Harvey ise postmodern kentleri Raban'inkine benzer bir şekilde şöyle ifade eder:

'Ortaya çıkan mimarinin çok farklı değerlere dayanması, bir gerilim yaratarak bu mimariyi kaçınılmaz olarak köklü biçimde şizofrenik kılar' (2012; 104).

Post modern kent kültürü modernizmin yaşanan anın içinde bir anlam arayışını terk eder. Postmodern kent eklektiktir. Tarihsel sürekliliğin ve kolektif belleğin inşa edilmiş yorumuna 'sonsuz' olan için geniş bir taban vaad eder. Postmodern kent kültürü şu soruyu sorar: 'Eğer insanların farklı çağlarda ve kültürlerde yaşama olanağı varsa, neden kendini yaşanan yer ve şimdiki zamanla sınırlar?' Lyotard'ın eklektik postmodern kent kültürünü tarif eden ifadesi bu soruya yanıt şeklindedir:

'Eklektizm çağdaş genel kültürün başlangıç noktasıdır. İnsan reggae dinler, bir Western seyreder; öğlen yemeğinde Mcdonald's yer, akşam yerel mutfak çeşitlerinden; Tokyo'da Paris parfümü sürer, Hong Kong'ta retro giyinir' (Lyotard, 2013: 108).

Bu bağlamda, Tablo 2' de de görebileceğimiz gibi yerel/ulusal, tarihsel ve kültürel değerlerden yalıtılmış, eklektik, ithal mekansal biçimleniş ve görünüm yansıtır. Her ne kadar farklılıklar üretse de yaşam biçimlerini aynılaştırdığı için aynılaştırılmış mekanlar kurgulanır.

KENTSEL KÜLTÜR, TOPLUM	KENTSEL EKONOMİ	MİMARLIK VE PEYZAJ	KENTSEL PLANLAMA	KENTSEL YAPI	
	endüstriyel kitle üretimi	fonksiyonel mimarlık		homojen fonksiyonel bölgeleme	MODERN
	ölçek ekonomisi	stillerin kümesel, kitlesele kullanımı	bütüncül planlama anlayışı	ticaret hakimiyetli mekan	
	üretim temelli yapı			merkezden çevreye değer azalışı	
sınıfsal bölünme, sosyal kutuplaşma	hizmet sektörü temelli yapı	eklektik		karmaşık, çok düğümlü yapı	POSTMODERN
homojenleşme	iletişim ve finans ağırlıklı yapı	gösterişli	estetik kaygılar, parçacı planlama anlayışı	yüksek seyirlik donanımlı merkezler	
yaşam stillerinde farklılaşma		şekilci		ileri teknoloji koridorları	

Tablo 2

Kentsel Mekanın Farklı Yönleriyle Değişen Anlamı

(Kaynak: Hacısalihoğlu, 1999, s.85)

Kapitalist postmodernite, kentsel tasarımda ve günümüz hakim kent kültürünün oluşumunda bu kurgunun toplumsal hayatın yeniden üretiminde üstlenebileceği işlevleri açısından önem arz eder. Kentlerde dünya pazarını yaratma ve mekanı zaman aracılığıyla yok etme dürtüsü hep tetiktedir. Kapitalist postmodernizasyon ekonomik süreçlerde dolayısıyla toplumsal hayatta geçmişin yenilere yol açması amacıyla değersizleştirilmesine ya da imha etmeye dayanan ‘yaratıcı yıkım’ yoluna girer. Çünkü mekansal engellerin kaldırılmasına yönelik pratikler kapitalizmin tarihinde önemli bir yer tutar. Mekansal düzenlemedeki değişiklikler ele alınırken çıkar farklılıkları ve sınıfsal mücadeleler unutulmamalıdır. Çünkü bu değişiklikler parasal kazancın koşullarını değiştirerek toplumsal gücün yeniden dağılımına yol açar. Bu bağlamda, Harvey (2012; 264), mekanı denetim altında tutanların mahalli denetimi de sağladıklarını, mekanı denetim altında tutabilmenin başlangıçtaki koşulunun mahalli denetimin

sağlanması olduğunu ifade eder. Dolayısıyla mekansal pratikler toplumsal ilişkilerin yeniden üretimi ve dönüşüm süreçleriyle yakından ilgilidir. Bunun yanı sıra zamansal olarak mekansal pratikler birçok karmaşıklık içerirler. Toplumu değiştirmek isteyen herhangi bir proje, mekânsal pratiklerin dönüşümünün karmaşık ağını kavramak durumundadır. Parçalanma, kolaj, eklektizm ve bunları ifade eden gelip geçicilik ve kargaşa duygusu ve bunların uzantısı olan sınıfsal gerilimler, kentsel ayrışma gibi toplumsal sorunlar günümüz post-modern kent tasarımının pratiğine hakim olan temalardır.

Batı kapitalizminin 1960'lı yıllardan bu yana yaşanan 'zaman ve mekan'⁹ sıkışması ve politik, toplumsal alanlarda aşırı gelip geçicilik, parçalanma, gösterge ve imajlar postmodern durumu ifade eden bir deneyim sağlar. Zaman ve mekana dair açılımlar getirir. Günümüz dünyasında kentsel mekanın dönüşümüyle ilgili kilit rol oynayan kavramların mekana etkileri sistematize edilmiştir (Bkz. Tablo 3).

Kavram	Kavramların Mekana Etkisi
Hız	<i>mekanlar arası mesafenin göreliliği</i>
Ulus devlet aşınması	<i>mekansal yapı üzerindeki şemsiyenin kalkması</i>
Sermaye akışkanlığı	<i>mekansal çekicilik</i>
Çok uluslu şirketler	<i>merkezileşme-dağılma ikiliği</i>
Üretim biçimleri	<i>mekansal yapıda farklılaşma, ayrışma</i>
Bölgeleşme	<i>zıtlaşma-bütünleşme ikiliği</i>
Planlama işlevi	<i>işlevsizleşme, edilgenleşme, bireyselleşme</i>
Kültürel aynileşme	<i>benzeyen yaşam alanları</i>
Kültürel kapalılık	<i>bütünden kopuş, parçalanma</i>

Tablo 3

Küreselleşmenin temel belirleyicilerine dayanarak üretilen anahtar kavramlar ve mekansal etkileri.

(Kaynak: Hacısalıhoğlu, 1999.)

Tablo 3, mekanda meydana gelen bu değişimleri ortaya koymakta, mekanın önemi azalmakta, mekansal farklılaşma önem kazanmaktadır. Toplumsal yapı üzerinde sistemli bir

⁹ Zaman ve mekan sıkışması, Harvey'in geliştirdiği yaklaşımın merkezine oturmaktadır. 'Kapitalizm zamanda tempo ve hıza dayandığından zamanı değersizleştirerek ve mekanın yeniden örgütlenmesi yoluyla bu kavramların üstesinden gelip yeni bir birikim dönemi kurmuş olur. Zaman ve mekan hissi postmodern çağda zayıflamaktadır.' Detaylı bilgi için: David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s.291-317.

proje yürütülerek yaşam biçimlerinde aynılaştırma oluşturulurken bir yandan ise farklılaşma hedeflenmektedir. Mekansal sınıflamanın koşullarını sağlamakta ve mekanı istenilen biçimde üretilebilen bir nesne haline getirmektedir. Mekanı zaman aracılığıyla yokederek devir süresini kısaltan anlayış içerisindeki sermaye birikimi zaman ve mekan sıkışması yaratır. Mekansal engellerin azalışı, artık küresel kentsel bir sistem yaratmıştır. Bir bütün içinde hiyerarşinin yeniden düzenlenmesi sonucunu getirmiştir. Bu da ‘*küresel kentlerin*’ sistem içerisindeki rolünü arttırmıştır.

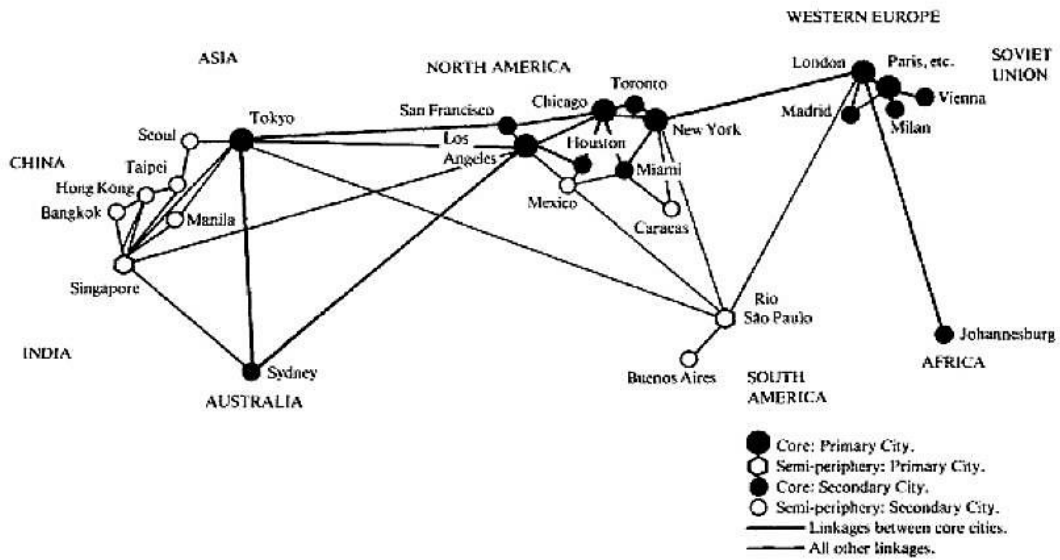
1.2.Küresel Kent

Küresel kent söylemi, daha kapsamlı küreselleşme söylemi içinde ortaya çıkmıştır. Söylemin akademik çerçevesi Friedmann (1986) ve Wolff (1982: 309) tarafından ortaya atılmış ve daha sonra Sassen ile gelişmiştir. 1980’lerden itibaren kent çalışmalarında kentlerin doğrudan dünya ekonomisine bağlantılarının açıklanmaya çalışıldığı bu yaklaşım, ‘*Dünya Kenti*’¹⁰, ‘*Global Kent*’¹¹ gibi kavramlar, küresel ekonomik dinamiklerle kentleşme süreci arasındaki ilişkinin önemini vurgulayan kavramlar olarak gündeme gelmiştir. 1970’lerden bu yana hız kazanan küreselleşme olgusu ve küresel dinamiklerin mekansal yeniden yapılandırmanın etkilerini açıklayabilmek için kavramlara gereksinim duyulmuştur. Metropol ve küresel kentlerdeki dinamiklerle açıklanamayan mekansal dönüşümler, küresel ekonomik süreçleri içeren çözümlemelerle ortaya konmaya çalışılmıştır. İlk olarak Friedmann’ın ‘*Dünya Kenti Hipotezi*’ kavramı (Bkz. Tablo 4), daha kapsamlı bir biçimde Sassen (1991) tarafından incelenmiştir. Ona göre, küresel kent söyleminin özünü oluşturan şey, sermaye, mal ve işgücü akışının karar merkezleri olmasıdır. Uluslararası sermaye, üretim birimlerini üçüncü dünya ülkeleri üzerinde toplarken, karar merkezlerini ise küresel üretim sürecini kontrol edebilecek kapasiteye sahip belli başlı metropollerde toplamaktaydı. İncelemelerinde, New York, Tokyo ve Londra gibi küresel kentleri bu bağlamda örneklemiştir. Küresel kent olma kriterleri olarak, hizmet sektörü ve finans araçlarının üretimi, uluslararası sermayenin yatırımı ve bu yatırımı destekleyen finans piyasalarının varlığı, küresel ulaşım ve iletişim ağına sahip olma gibi uzmanlaşmış hizmetlerin varlığı kabul görmüştür (Sassen 1991; Öktem 2005). Bu kriterler arasında da bir hiyerarşiden söz etmek mümkündür. Friedmann, benzer kriterler doğrultusunda ve aralarındaki hiyerarşik ilişkiye göre küresel kentleri, birinci ve ikinci dereceden küresel

¹⁰ John Friedmann, ‘The World City Hypothesis’, **Development and Change**, London, Sage Pub., Vol.17,1986, s. 70-82.

¹¹ Saskia Sassen, ‘The Global City’, **Readings in Urban Theory**, Blackwell, 1996, s.58-63.

kentler olarak gruplandırmıştır.¹² Bu bağlamda Tekeli (2001) de küresel kentleri finans piyasalarının gücü açısından kademe kademe gruplara ayırmıştır. Kuramcıların da kategorize ettiği bu hiyerarşinin üstlerinde yer alan kentler ise ayrıcalıklı bir konum kazanarak global kent, dünya kenti, enformasyon kenti¹³ gibi yeni kavramlarla anılmaktadır.¹⁴ Post-Fordist ekonomik işbölümünde, mal-hizmet-sermaye akışını kontrol eden küresel kentler, üretici hizmetler açısından uluslar üstü bir etki sağlamaktadırlar. Kendi etki alanındaki bölgesel kentler arasında baskın konuma sahiptirler (Keyder, 2013).

Tablo 4- Friedmann'ın Dünya Kenti Hiyerarşisi
(Kaynak: Friedmann, 1986,s.74)

¹² Friedmann'ın oluşturduğu hiyerarşi Wallerstein(2010)'ın dünya sistemi teorisini temel alır. Wallerstein dünyayı üç alt bölgeye ayırır: merkez, yarı-çevre, çevre. Merkez sanayi ötesi bölgeleri, yarı-çevre ülkeler hızla sanayileşen, çevre ise tarımın egemen olduğu, teknolojik olarak geri ülkelerden oluşur.

¹³ Manuel Castells, 'The informational Mode of Development and the Restructuring of Capitalism', **Readings in Urban Theory**, Blackwell, 1996, s. 90-105.

¹⁴ Bir çok diğer kuramcı da farklı kriterlere göre küresel kent listeleri oluşturmuşlardır. Sınıflandırmada kullanılan bazı kriterler şunlardır: telekomünikasyon (Hepworth, 1990); Warf (1989,1996), yaşam kalitesi (Simon,1995), uluslararası ilişkiler ve kültürel merkezlik (Friedmann,1995), GaWC (Globalisation and World Cities/Sassen'in çalışmalarını ilke olarak kabul edip, katagorilere göre veri tabanları oluşturmuşlardır.) Detaylı bilgi için bkz. Taylor, 2000.

Küreselleşmeyle günümüze dek süre gelen ve büyüyen küresel ağın ülkeler içindeki yerel noktaları metropol şehirlerdir. Küresel kent kavramı, 1980'lerin sonlarından itibaren hakim söylemi oluşturan neoliberal politikaların kent ideolojisini ve statejisini oluşturur.

Kentsel işlevlerin yeni biçimi ulusal ve küresel olan karşısında sadece kentin yapısını değil, kentsel ölçeğin tanımını da değiştirmiştir. Kentler, tarihsel, kültürel, coğrafi, siyasi ve sembolik işlevlere sahiptirler. Sanayi kapitalizminin genişlemesi ile kentsel olanın ölçeğini tanımlamak farklılaşmıştır. Gelişen kentler, sermayenin güçlü merkezileşmesini yansıtmaya başlamışlardır. İş gücünün temini ve bakımı, yeniden üretimin mekansal ve toplumsal örgütlenmesi, toplumsal iş bölümü gibi kavramlar yeni şehircilikte kent ölçeğini tanımlayan olguları oluşturmaktadır. Kentsel ölçekle toplumsal yeniden üretimin arasındaki ilişki, '*kentsel devrimden*' (Lefebvre, 2013) '*kentsel krize*' (Castells, 2014; Merrifield, 2014) kentsel olanın toplu tüketim üzerinden tanımlanmasına kadar kent kuramında sürekli olarak yer alan bir temadır. 'Neoliberal şehircilik, işlevlerde, faaliyetlerde ve ilişkilerdeki daha kapsamlı yeniden ölçeklendirmenin ayrılmaz bir parçasıdır.'¹⁵ Üretimin metropoliten ölçeğe göre yeniden ölçeklendirilmesi küresel değişimin bir sonucudur. Aynı zamanda yeni şehirciliğin temelini oluşturur. Kentsel ölçeğin ve işlevin bütünleşik olarak yeniden yapılandırılması, geleneksel üretim temelli bölgelerin ve gelişmiş kapitalizmin eski kentlerinde bulunmaz. Toplumsal yeniden üretim ve kent arasındaki bağın hiç bir zaman çok iyi olmadığı Asya, Latin Amerika ve Afrika'nın bazı bölgelerinde hızla büyüyen metropollerinde bulunur. Bu metropoller, ekonomileriyle küreselliğin üretim merkezini oluştururlar. Bu metropoller aynı zamanda, toplumsal kimliklerin oluşumunda devletlerin yerini almaktadırlar. Sadece büyüklük ve ekonomik faaliyet yönünden değil, küresel ekonominin merkezleri ve yeni kentsel biçimin sembolü olmuşlardır. 21.yy'da artık kentler, politik ve ekonomik öncelikleri bölgelerden ve ulus devletten devralmaktadır. Neoliberal şehircilik toplumsal ve ekonomik değişimin birçok alanını ele geçirmiştir. Küresel kent stratejisi 20.yy liberal kent politikalarının terkedilmesiyle oluşan boşluğu doldurmaktadır. Küresel kent stratejilerinin en önemli boyutu ve tam anlamıyla ifadesi diyebileceğimiz, mekansal dönüşüm uygulamaları ve onun sonucu veya uzantısı olan soylulaştırma sürecidir. Soylulaştırmanın küresel kent stratejisi olarak 1990'lardan sonra yaygınlaşması neoliberal kent politikaları açısından önemli rol oynamaktadır. Sermaye birikim aracı olarak kentsel gayrimenkul piyasalarının harekate geçmesi ve neoliberal şehirciliğe yoğun entegrasyonu kentsel ekonomik büyüme için itici gücü oluşturmaktadır. Küresel kentler,

¹⁵ Neil Smith, çev. İlknur Urkun-Bowe, İbrahim Gündoğdu, 'Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma', **TMMOB Planlama Dergisi**, sayı.36, 2006/2.

mekansal ve toplumsal ayrışmanın en yoğun şekilde yaşandığı ve n kent mekanındaki kentsel dönüşüm ve kentsel ayrışma gibi yansımalarının net bir şekilde gözlemlenebildiği kentlerdir.

1970'lerden itibaren dünya kentlerinde yaşanmakta olan mekansal dönüşümle ilgili olarak, Lefebvre ve Castells'in öncülüğünde başlayan eleştirel kent teorisi '*kapitalist kent*' sorunsalını gündemde tutmaktadır. Özellikle Castells ve Harvey'in çalışmalarında ileri sürülen tez, kentsel gelişimin, tarihsel süreç olarak endüstriyel kapitalizmle bağlantılı olduğudur. Kuramcılar, bu ilişkilendirmeyi yaparak, kentin, 'kapitalist üretim ilişkilerinin ortaya çıkardığı toplumsal güçlerce belirlenen mekan' olarak anlaşılmasında önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu bağlamda, kentlerin, küresel yeni şehircilikte biçimlenmesinde sınıf savaşımının önemli bir rol oynadığını ortaya koymuşlardır. Bu çerçevede kapitalist kent, geleneksel/modern ya da gelişmiş/azgelişmiş kategorileri ile değil; kapitalist üretim ve sermaye birikimi sürecinde değişen toplumsal örgütlenmeye bağlı olarak ortaya çıkan yeni ölçekler yoluyla tanımlanmaya başlamıştır. Yukarıda da bahsedilen bu ölçekler bağlamında, örneğin; yakın tarihe kadar kentleşme sürecinin kendine özgün yerleşim biçimi olan gecekondu mahalleleri az gelişmişliğin sembolü olmanın ötesinde, aslında kapitalist kentleşmenin özgün bir formu olarak incelenmeye önem ve anlam katmaktadır.

Dünyada, özellikle yerel ve ulusal düzeyde politikacılar dünya kenti kavramının içeriğine olumlu bir anlam vermektedirler. Politikacıların bu çabasının kaynağını yaşadığı kente prestij kazandırmak, uluslararası sermayeyi çekebilmek gibi amaçlar oluşturmaktadır. 'Birçok kentsel planlamacı için de küresel kent veya dünya kenti¹⁶ statüsünü siyasi araç haline getirmiştir. Artık bu statüyü kazanmak ve yukarıda bahsedilen ölçekler doğrultusunda sıralamaya girmek veya mevcut konumu korumak açık bir hedef ve çok önemli bir amaç haline gelmiştir.'¹⁷ Bu sürecin fazlasıyla olumlanması ve bu şekilde algılanması, yeni şehircilik ve yeniden yapılandırma süreçlerinde çıkabilecek olumsuz sonuçlardan kaçınma olanağını da azaltmaktadır. Dünya kenti olarak gösterilen kentlerin içinde bulunduğu toplumsal ve kentsel sorunlar göz ardı edilmektedir. Küresel kentler, 1970'lerden beri, sermaye birikim sürecinde, küresel kapitalizmin değer yaratma sürecinde büyüyen eşitsiz ilişkilerin mekansal açıdan ortaya çıkardığı eşitsiz görünüme sahip alanlardır. Bu kentlerin üzerinde yükseldiği toplumsal ve mekansal ilişkilerde eşitsizlik söz konusudur.¹⁸ Örneğin; 1980'li yılların ortalarından itibaren mahalli yerleşimler bulundukları yere yani oluşan rantsal-bölgesel avantaja bağlı olarak kentsel

¹⁶ Küresel kent ve dünya kenti kavramları aynı anlamda kullanılmıştır.

¹⁷ Arie Shachar, 'Randstat Holland: A 'World City?', **Urban Studies**, Vol.31 Issue 3, April, 1994.

¹⁸ Fuat Ercan, 'Kriz ve yeniden yapılanma sürecinde dünya kentleri ve uluslararası kentler : İstanbul', **Toplum ve Bilim**, S.71, S.61-96, 1996.

dönüşüm sürecine girerken, bazıları, orta sınıfın konut talebi ile düşük maliyetli apartmanlaşma ile büyümekte, bazı kesimleri ise yine bulunduğu yere göre varoşlaşma sürecine girmektedir. Küresel kentlerde bir yanda zenginlik belli kesimlerde yoğunlaşırken, diğer yandan yoksulluk kentsel mekanda yükselmektedir. Bu durum kentin bazen aynı bazen farklı mekanlarında gerçekleşmekte, mekan üzerindeki toplumsal sınıflar arasında hem görünen hem de görünmeyen duvarları yükseltmektedir. Keyder'e göre:

'Finansın, üretimin ve imajların dünya ölçeğinde üretilip tüketildiği süreç ile bu sürecin kontrol edildiği sınırlı mekanlar olarak küresel kentler tanımlandığında, bu kentlerin, küresel ölçekte gücün ve kontrolün merkezileştiği mekanlar olmasının temelinde bu kentlerin tarihsel ve toplumsal koşullarının olduğu görülür. Sermaye birikimi de bu koşullarda önemli bir değişkendir. Bu bağlamda, kapitalist eşitsiz gelişim mekanizmasının esnek sermaye birikimi formunda mekansal boyutta açığa çıkış biçimlerinden biri olan küresel kentler, küresel kültür mallarının ve sembolik hiyerarşinin dünya ölçeğinde üretildiği mekanlardır.'¹⁹

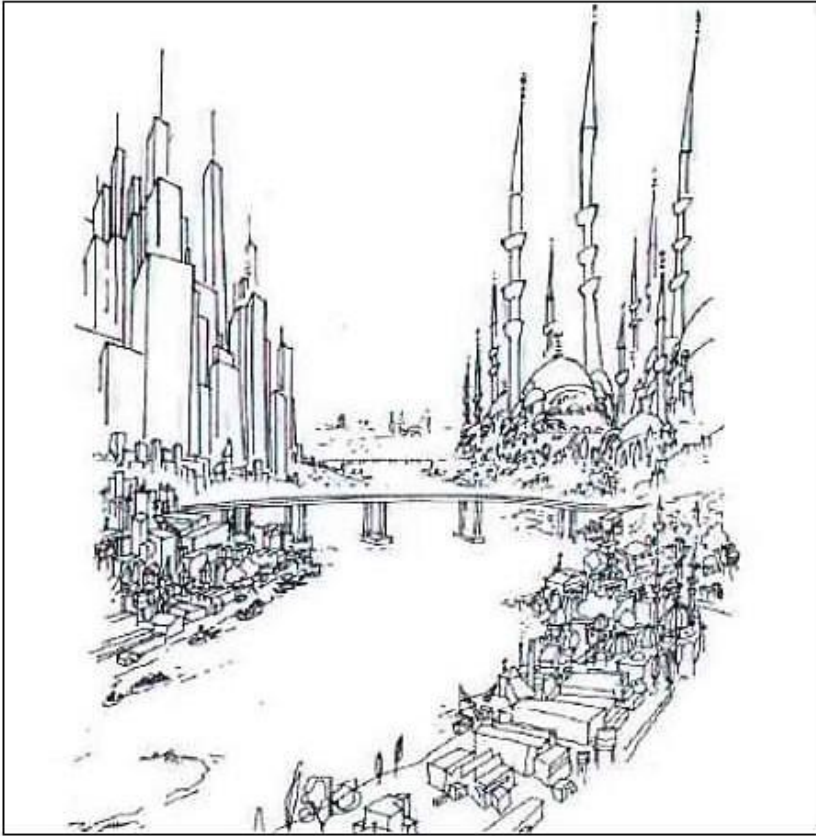
Çalışmanın buraya kadarki kısmında, küresel kent kavramının tanımı ve tanımlayıcı özellikleri açıklanarak, bu kentlerin içinde bulunduğu koşullar ifade edilmeye çalışıldı. Küresel kent kuramı incelendi. Bir sonraki kısımda, İstanbul'un küresel kent kriterleri ve küresel kent yarış süreci içerisinde ortaya çıkan söylem ve sonuçları mekansal ve toplumsal eşitsizlik bağlamında incelenecektir.

1.3. İstanbul'un Küresel Kent Bağlamında Değerlendirilmesi

Neoliberal kent politikaları ile gündeme gelen yeni şehircilik uygulamaları Türkiye'de 1980 sonrası ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu uygulamaların önemli bir parçası olan '*Küresel Kent Projeleri*', İstanbul'u bu yarışın içine sokmuştur. Yukarıda bahsedilen küresel kent ölçeklerine göre belirlenen ve akademik veya bağımsız kurumlarca yapılan küresel kent hiyerarşilerinin bir çoğunda yer almayan İstanbul'da bu uygulamalar, kentin sosyo-ekonomik ve mekansal yapısında büyük dönüşümlere neden olmuştur (Taylor 2000; Öktem, 2005). Bu uygulamalar, küresel ekonominin ulusal ekonomiye yararı olacağı ve bunun nimetlerinin tüm sınıflara yayılacağı şeklinde vaadlerle vücut bulmuştur. Sassen'in (1996) işaret ettiği gibi küresel kentlerin bu anlamda başarıları, ülkelerin ekonomileri üzerindeki kontrollerini kaldırmalarına, kamu işletmelerini özelleştirmelerine, ulusal ve yabancı firmaların ve piyasanın kenti kendi aktiviteleri için merkez yapmalarına bağlıdır. Dolayısıyla bu kentler neoliberal politikaları izlemelidirler. Ekonomilerini geliştirmek için sunulan bu uygulamalar yerel ve

¹⁹ Çağlar Keyder, '*İstanbul'u nasıl satmalı*' *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, İstanbul, Metis, 1996, s.90-102.

küresel arasında karşıtlık yaratarak küresel akışkanlıkların güçlü, yerelin ise sadece alıcı ya da aracı olduğuna dair ideolojik bir etki yaparak meşrulaştırılmaktadır. Ancak bu uygulamaların sonuçları son yirmi yılda göstermiştir ki; ‘gelir eşitsizliği, sosyal kutuplaşma, mekansal ayrışma artmakla birlikte kentin sınırlı kaynakları belli sınıfların çıkarlarına kanalize edilmektedir’ (Öktem, 2006). Dolayısıyla, İstanbul’da bugün derinleşen yoksulluk, işsizlik, sosyal ve mekansal ayrışma gibi sorunlar, Binnur Öktem’in aktardığı gibi sorulması gerekeni gündeme getirmektedir: ‘Bu gibi problemler İstanbul’un küresel kent olma yarışında geri kalmasından mı kaynaklanmaktadır yoksa dünya kenti olma adına içine girdiği yarışın kendisi mi bu problemleri derinleştirmektedir?’ Büyük kentsel dönüşüm projelerinin kentin küresel kent olmasında ve kenti küresel sermayeye hazırlanmasında çok önemli bir rol üstlendiği ileri sürülmektedir. ‘Peki, küresel kent olmada oldukça öneme sahip olan kentsel dönüşüm projelerinin bu problemlere çözüm üretip, İstanbul’u küresel kent yapma potansiyeli nedir?’ (Öktem, 2006).

Şekil 4- Küresel İstanbul :Hayalle Gerçek Arasındaki Kent (İstanbul’un küresel kent imajına uygun bir illüstrasyon) (Kaynak: Semih Balcıoğlu, İstanbul Dergisi, Sayı:7, 1993, s.45)

Kentlerin son yirmi yıldır büyük bir dönüşüm yaşadığı doğrudur. Ancak küresel kent söyleminin iddia ettiği gibi, kapitalist ekonomilerin piyasa güçlerince ve teknolojik gelişmelerle bir ‘evrim’ sonucu oluşmuş küresel kent yoktur. Bu dönüşümler kapitalist ekonominin yeniden

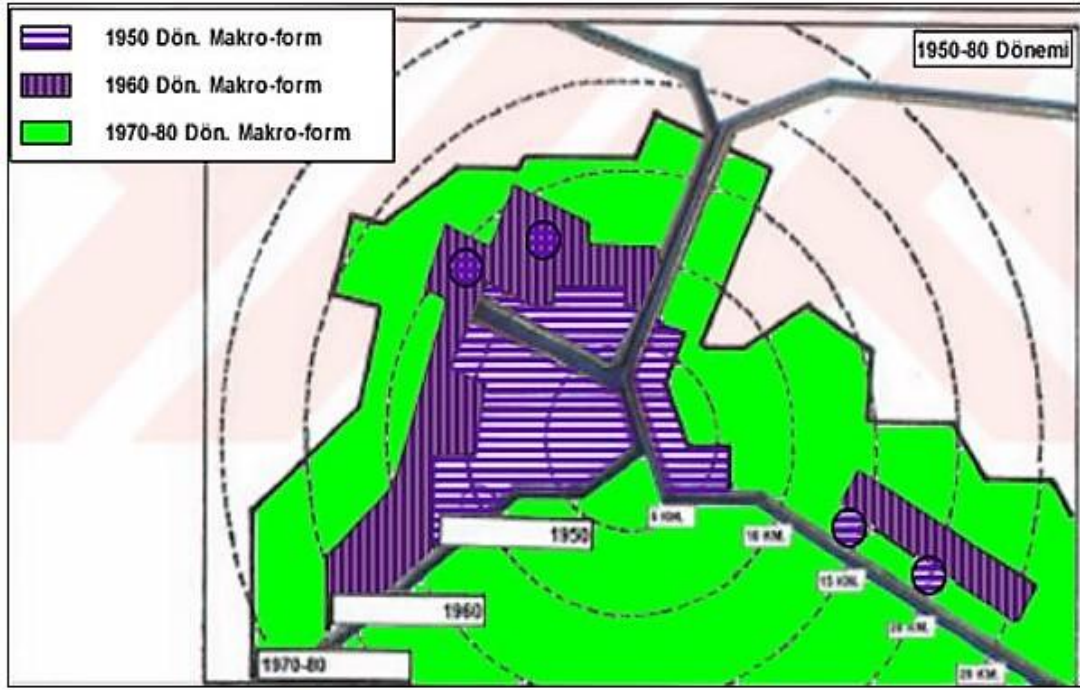
yapılanma sürecinde politika, kültür ve ekonominin karşılıklı etkileşimi sonucu oluşmuş, küresel kent söylemleriyle yönlendirilip meşrulaştırılmıştır.

‘Metropolün iktidar ilişkileri içinde, fiziki mekan, çeşitli kültürel-siyasi-ekonomik anlamlar taşıdığı için önemli. Bu nedenle, "mekan" bir metafordan ibaret değil. Siyasi seçkinlerin, küreselleşme tasavvurlarını hayata geçirmek için buldozerlerle giriştikleri "temizlik" operasyonları bunun en çarpıcı ve görünür örneğidir.’ (Öncü, 2010; 31).

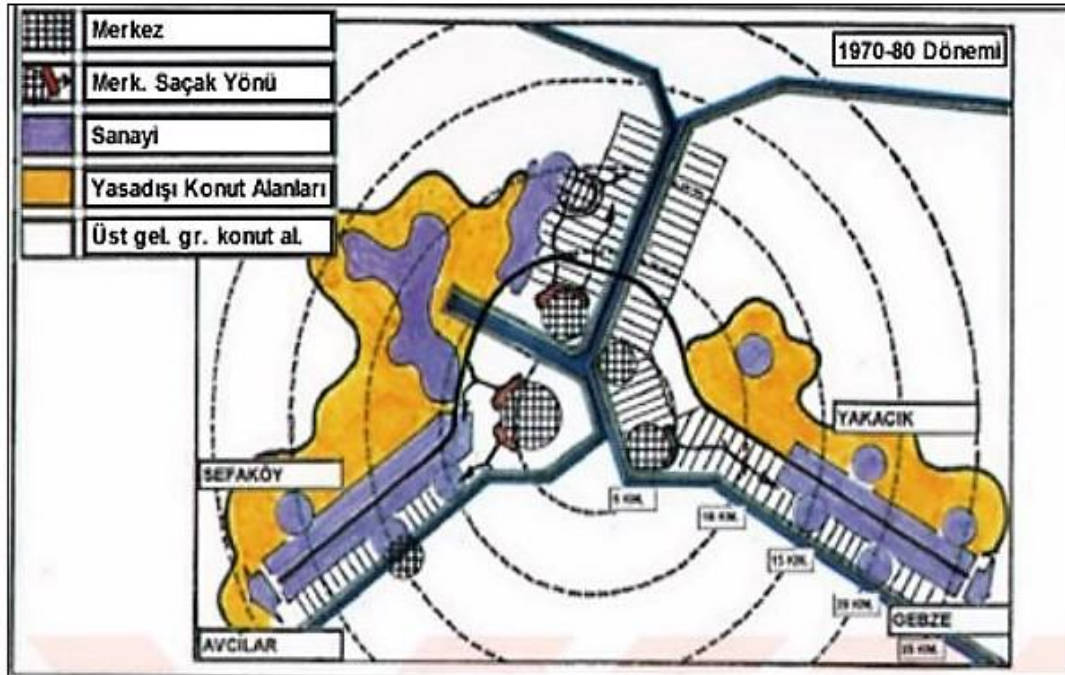
Son yirmi yılda İstanbul’a dair birçok küresel kent söylemi üretilmiş, İstanbul’u küresel kent yapma adına, hem merkezi hem de yerel hükümetler tarafından farklı ve bir çok proje üretilmiştir.²⁰ Bu projelerin bir çoğu kentin mekansal yapısını farklı boyutları ile etkilemiş bir kısmı ise proje aşamasında kalmıştır. 1950’lerin başında İstanbul, hızlı sanayileşme ve Anadolu’dan gelen göçle hızla dönüşüme uğramıştır. Müdahaleci ekonomik politikalar ile İstanbul’un sosyo-ekonomik durumu ülkedeki diğer kentlere göre güçlenmiş, kent mekanında hızlı bir dönüşüm yaşanmaya başlanmıştır. ‘1950 ve 1960’lı yıllarda Zincirlikuyu, Levent arasında hızla gelişen sanayileşme 1960 ve 1970’lerde Maslak, Ayazağa’ya genişlemiş, hem yeni gelişen sanayiler hem de kent merkezinden uzaklaştırılanlar buralarda yer seçmeye başlamışlardır’ (Berköz, 2010). Dolayısıyla bu bölgede gecekondu gelişimini tetiklemiştir.²¹ Boğaz köprüsünün ve bağlantı yollarının 1974’te tamamlanmasıyla kentin makroformu kuzeye doğru genişlemiştir (Tekeli, 2013), (Bkz. Tablo 5 ve 6).

²⁰ Uluslararası bir finans merkezine sahip olma gerekliliği fikri 1984’ten beri yönetime gelen İstanbul Büyükşehir Belediyesi yerel yönetimlerince ve bazı merkezi hükümetler ve ilçe belediyelerince benimsenmiştir.

²¹ Sanayilerin hemen arkasında Gültepe, Seyrantepe, Çeliktepe ve Sanayi mahalleleri oluşmuştur.

Tablo 5- 1950-1980 Dönemi İstanbul Makroformu
(Kaynak: Akın, 1999, s.61)

Tablo 6- 1970-1980 dönemi İstanbul Makroformu
(Kaynak: Akın, 1999, s.56)

Levent-Maslak hattının gelişimiyle İstanbul'un ikinci önemli döneminde, 1995 Nazım Planı'nın önce onanıp sonra durdurulması ile oluşan yararlanılarak kentin kuzeyi üst gelir grubuna yönelik konut alanları oluşturmuştur. Talebin artmasıyla, günümüzde kentin kuzeyi tamamen yerleşime açılmış durumdadır.

İstanbul'un küresel kent projesi 1980'den itibaren iktidara gelen hükümetlerin ve diğer elit grupların Türkiye ekonomisini dünya ekonomisine eklemlmek için oluşturulan politik proje ile oluşturulmuştur. Son yirmi yılda İstanbul'da yaşanan mekânsal dönüşümler güç ilişkilerinden bağımsız olarak küresel akışkanlıklar sayesinde değil, bu politik projenin çerçevesinde gerçekleştirilen mekansal ve ekonomik uygulamalarla olmuştur. İstanbul'da 1984 ve 2004 arasında iktidara gelen yerel yönetimler kenti tarihi, jeopolitik ve kültürel değerlerini mobilize ederek kendi küresel kent projelerini üretmişlerdir. İstanbul'un küresel kent projelerinde hakim söylem ve öne çıkan kavramlar modernleşme, batılılaşma, demokratikleşme, yerelleştirme, politik ortaklıktır. Bu projeler sosyal kültürel olarak farklılaşırken ekonomik olarak benzerlik göstererek neoliberal küreselleşmenin argümanlarını kabul etmiştir. Bu politikalar ve planlama kararları oluşturulurken kentin uluslararası sermaye ve akışkanlığına hazırlanması gerekliliği öne sürülmüş, uluslararası iş merkezi gerekliliği bütün yönetimlerce benimsenmiş, yukarıdaki örnekler (Maslak-Levent) farklı uluslararası finans merkezi yaratmaya yönelik projeler oluşturulmuştur. Bu finans merkezlerinin gelişim sürecinde rol alan politikacılar, yatırımcılar, mimarlar ve plancılar İstanbul'da küresel kent söylemini sıkça kullanmışlardır (Bkz. Şekil 5).

Şekil 5- Sinpaş Finansşehir Reklamı

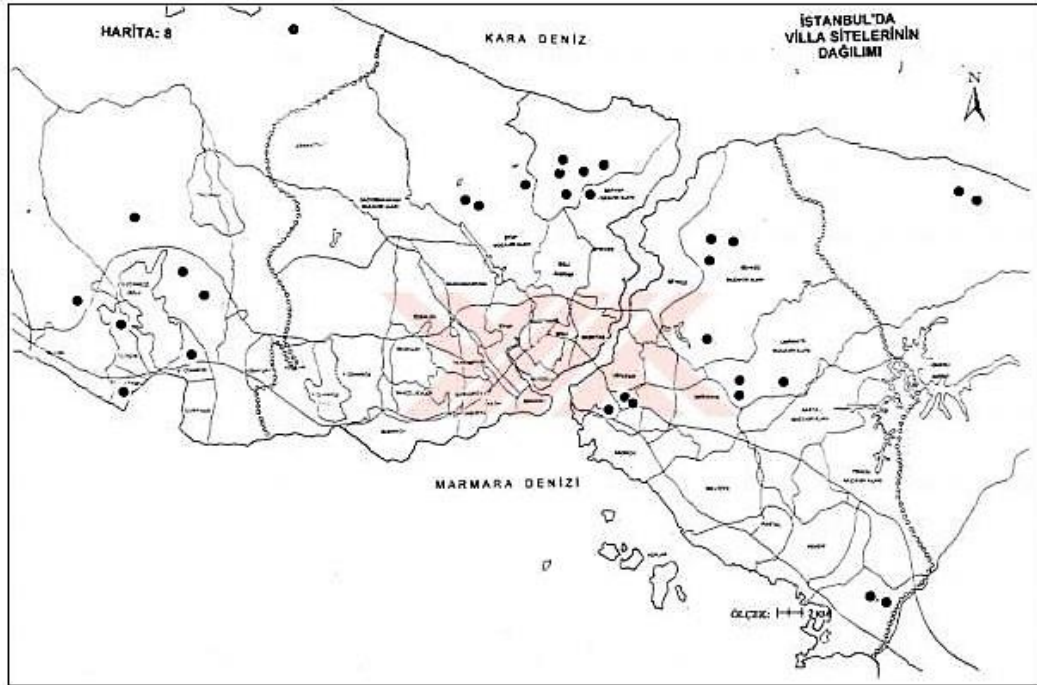
(Kaynak: <http://www.sinpasfinanssehir.com> Erişim Tarihi: 20.02.2019)

Söylem elit grupların ekonomik gelişmişlik ve modernleşme anlayışını etkilerken diğer yandan devlet ile sermaye arasındaki ilişkileri ve çıkarları belirleyerek meşrulaştırmanın aracı olmuştur. İstanbul'da oluşan uluslararası finans merkezlerini ve çevresindeki mahalleler (Büyükdere- Maslak, Levent Sanayi'nin arkasında oluşan Gültepe, Seyrantepe, Çeliktepe, Kuştepe)²² göz önünde bulundurulduğunda, bu projeler kentteki elit grupların çıkarlarını gözetmekte ve kentte gelir eşitsizliği, sosyal kutuplaşmayı, mekânsal ayrışmayı ve kentsel gerilimi arttırmakta ve kentin sınırlı kaynaklarını belli sınıfların çıkarları için kanalize etmektedir.

²² Bu alanlarda artan rant, çevrede bir önceki dönemde sanayileşme sonucunda ortaya çıkan Gültepe, Kuştepe gibi gecekonduların üzerinde baskı yaratmaya başlamıştır. Diğer taraftan plansız gelişme trafik, su ve altyapı kirliliği gibi birçok altyapı problemini de beraberinde getirmiştir.

Maslak'ta oluşturulan finans merkezi günümüze kadar kentin kuzeyine doğru genişlemiş ve burada kentin su ve ormanlar ve su havzaları lüks konut sitelerle dolmaya başlamıştır. Örneğin Göktürk, Çekmeköy, Zekeriyaköy mahalleleri gibi geniş tarım ve orman alanlarının bulunduğu alanda yer seçmektedirler. Buradaki konutların çoğu kapalı ve güvenli sitelerden oluşmakla birlikte aile odaklı bir yaşam tarzı üzerinden pazarlanmaktadır (Bkz. Şekil 6). Özgür'ün de ifade ettiği gibi;

'Kapalı-Güvenlikli siteler, bir yandan toplumsal statü arayışı içinde, tüketim toplumu dinamiklerinin ve toplumsal ayrışmanın bir ürünü olurken, burada yaşayanlar kentin sunduğu dezavantajları, burada yaşama tercihlerinin asıl gerekçesi olarak göstermektedirler. Dolayısıyla kişiler kendilerini ötekilerden ayırırken, kent mekanı da parçalanmaktadır' (Özgür, 2005; 32).

Şekil 6- Yeni Orta Sınıfın Mekansal Yer Seçimi
(Villa siteleri dağılımı, Kaynak: Hacisalihoğlu, 1999, s.163)

Türkiye 1980'den itibaren izlediği küresel kent söylemiyle yabancı sermayeyi çekme uygulamalarında çok da başarılı olamamıştır. İddia edilen yabancı sermaye hareketliliğinin büyük bir oranı gelişmiş ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Bahsi geçen uluslararası finans merkezlerindeki ofislerin boşluk oranları, bunlara talebin düşüklüğü ve son dönemlerden ofis dışında konut-rezidans türü kullanımlara yönelim, sonucunda oluşan mekânsal ve toplumsal farklılıkların oluşturduğu kentsel gerilimler iddianın aksini doğrular niteliktedir.

Kapitalizmin yeniden yapılandırılması sürecinde, büyük kentlerdeki dönüşümler elit gruplar ve yerel aktörlerce oluşturulan belirli bir politik proje çerçevesinde ve söylemlerle meşrulaştırılarak gerçekleşmiştir. Bu proje 1980'lerde neoliberalizm 1990'larda ise küreselleşme olarak adlandırılmıştır. Küresel kent söylemi, neoliberal küreselleşme projesinin kent ideolojisi. Söylemin argümanları kentlerde ne olduğunu açıklamada yetersizdir ama ekonomik ve kentsel politikaları etkileyerek, yönlendirerek ve meşrulaştırarak kentlerin dönüşümünü etkilemiştir. Yerel aktörlerce kabul edilip yorumlanması ile yine yerelde inşa edilmektedir. İstanbul'un küresel kent projesi ve bu çerçevede odaklanılan dönüşüm, İstanbul'un küresel kent kriterlerine ne kadar uyup uymadığını ölçmek yerine, aktörler ve güç ilişkilerine, söylemin oynadığı role ve en önemlisi kimlerin kazandığına ve kaybettiğine bakılmasının daha faydalı olacağını göstermektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

MAHALLE KÜLTÜRÜ ve KENTSEL AYRIŞMA

Mahalle, postmodernist kent stratejileri ve küreselleşen dünyanın yaşadığımız mahallelerde ve kentlerde değiştirdikleri düşünüldüğünde eski ve yeni, modern ve postmodern tartışmasını içerir. Mahalle kültürü eskiye, geleneklerine, inançlarına bağlı kalan ve süregelen bir hayat tarzını yansıtmaları açısından değişim karşıtı bir yapılaşmayı ve kültürü yansıtabilir. Peki, değişimin ve dönüşümün artık kaçınılmaz olduğu günümüzde mahalle, söz konusu kent stratejileri karşısında ne kadar dayanıklıdır? Mahalleler geri kalmışlığı mı ifade eder? Bu bağlamda mahallelerin süregelen bir kültürü yansıtmaları bakımından muhafazakar oluşu ve bu oluşumu düzenlemek, adam etmek, soylulaştırmak postmodernizm paradigmasının bir ütopyası mıdır? Mahallelerde uygulanan kentsel dönüşüm projeleri mahalle dayanışmasını parçalayıp katı bireysellikler kurma amacına dönük uygulanan bir siyaset midir? Bu bölümde mahalle ve mahalle kültürü bu bakış açısıyla sorunsallaştırılarak, inşası, tarihi, toplumda neyi ifade ettiği ve kentsel ayrışma bağlamında ve bu süreç karşısında mahalle olgusunda toplumsal olarak nelerin değiştiği tartışılmıştır.

Mahalleleri planlı konut alanlarından farklı kılan önemli bir özelliği var etmiştir: mahallenin fiziksel olarak mahallede yaşayanlar tarafından inşa edilmesi. Mahalle inşa edilirken bu dayanışma ve yardımlaşma da inşa edilmiş, dolayısıyla mekanın inşasına kimlik inşası da eşlik etmiştir. Kimliğin, birey ve mekan arasında bir sürekliliği sağladığı, mekansal ilişkinin toplumsal kimlikleri güçlendiren bir etken olduğunun somut örneğini oluşturan mahalle olgusu ile toplumsal kimliklerin toplumsal-mekansal olarak nitelendirilmesini

mümkün kılmaktadır. Bu bağlamda kenti, insanların yardımlaşma ve dayanışma ile köklendiği mahalli mekanlar bütünü olarak düşünmek mümkün müdür?

Mekansallaşmış mahalle toplumsal ilişkilerin merkezindedir. Kimlik inşası ve beraberinde gelen aidiyetlik duygusu ile mahalle; fiziki, toplumsal, kültürel boyutlarıyla ele alınması gereken bir olgudur. Özellikle küresel kentlerde yaşanan hızlı toplumsal hareketlilik, dönüşüme uğrayan ekonomik ve fiziki düzen, bu kentlerdeki mahallelerin hem yerleşik düzenini alt üst edebilmekte hem de mahalleyi dönüştürmektedir. Mekan algısındaki değişiklikler dolayısıyla insanlar arası ilişkilerin değişmesi, tüketim kültürü ve kalıplarının konut sektörünü oldukça yakından etkilemesi, gündelik hayatlarımızın yeni değerler edinmesi gibi etkenler mahalle hayatını doğrudan etkilemektedir. Mahalleyi ve mahalleliyi dize getirme telaşına kapılan postmodern ve neoliberal kent uygulamaları mahallenin ve onun sembolik dünyasının üstüne yürümektedir. Güvenlikli siteler, stüdyo daireler, rezidanslar, gökdelenler, alışveriş merkezleri mahallenin kalbinde yükselen yeni ve küresel kent unsurlarıdır. Kapalı ve türdeş oluşu, şehre karşı konumlanışları, her şeyin kontrol edilmesi, programlı ve düzenli hayat sunmasıyla aşırı rasyonel bir konut tarzını simgeleyişi ile toplumsal alandan uzaklaşma ve özelleşme gibi faktörler güvenlikli site hayatını mahalle olmaktan uzaklaştırmaktadır. Güvenlikli sitenin özünde ve mantığında mahalleden kopuş yer almaktadır ve kentler gibi mahalle de değişim sürecinin muhatabıdır.

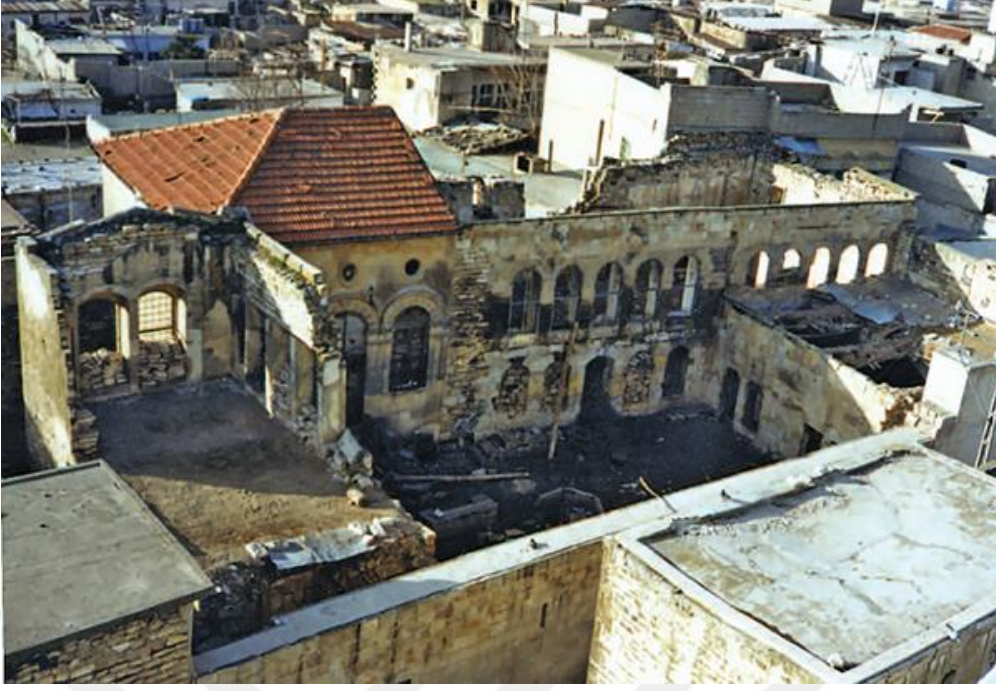
Mahalle araştırmasında, öncelikle mahalleyi var eden, onu sürekli kılan ve ayakta tutan değerler ve özü göz önüne alınmalıdır. Mahalle kendi içerisinde bireylerin birbirlerine aktardıkları kültür ile kentlerde oluşan kent kültürüne katkı sağlamaktadır. Kentlerin ilk tanımaya başlandığı bu yerleşim alanlarında kentlilik bilinci kavramının da ilk adımlarının atıldığı alanlar olarak değerlendirilebilmektedir. Çalışma için ‘mekan’ olarak bahsi geçen, toplumsal ilişkilerin temel alan ve dayanışmaya ilişkin bağların yoğunlaştığı kent parçası olan mahallenin kendisidir. Bu çerçevede ikinci bölümde, kent kimliğinin toplumsal dinamiği olarak mahalle kavramı, işlevleri, kültürü üzerinde durulmuş, mahalleye, kentlerdeki dönüşüm süreçlerinde ne olduğu ve bu değişimden nasıl etkilendiği ‘güvenlikli site’ kavramı tartışılarak değerlendirilmiştir.

2.1.Mahalle: Tanımı ve Tarihsel İnşası

Mahalleler, tarihsel süreç içerisinde var olan ve farklı dönemlerde değişimler geçirerek varlığını sürdüren idari, sosyal ve kültürel özellikleriyle kentin önemli bir bölümü ve birimidir. Mahalle kavramsal olarak incelendiğinde; yerleşim birimi olarak, sosyal ve işlevsel bir birim

olarak ve komşuluk birimi olarak üç faktör üzerinden kurgulandığı gözlemlenir. Osmanlı'dan günümüze kadar gelen ve bir idari birim olarak mahalleler, kentlerin en küçük birimleridir. Kentler, kasabalar mahallelere ayrılır. 5393 sayılı Belediye Yasası'nın 3. Maddesinde mahalle, 'belediye sınırları içinde, ihtiyaç ve öncelikleri benzer özellikler gösteren ve sakinleri arasında komşuluk ilişkisi bulunan idari birim' olarak tanımlanmıştır. Aynı yasa ile mahalle yönetimi için verilen bilgilerde 'muhtar ve ihtiyar heyeti tarafından yönetilir. Mahalle kurulması, kaldırılması, sınırlarının tespiti ve değiştirilmesi, belediye meclisinin kararı ve kaymakamın görüşü üzerine valinin onayı ile olur' denilmekte ve 6360 sayılı yasa ile de 'nüfusu 500'ün altında mahalle kurulamaz' ifadesiyle nüfus sınırlaması getirilmiştir. Mahallenin kabul edilen belirli bir tanımı olmamakla birlikte, referanslarda, bir kentin veya kasabanın belli sınırlara ayrılmış, kendi başına yaşama imkanları olan en küçük yerleşme yeri olarak tanımlanmaktadır. Kent bilim terimleri sözlüğünde ise mahalle aynı zamanda komşuluk birimi ile aynı anlamda nitelendirilmiştir (Keleş, 1998; 96). Komşuluk ve mahalle ilişkilerinin, mahalle kültürünün oluşmasında önemli etkenler olarak, Türkiye'de mahalle kültürünün neyi ifade ettiği bir sonraki alt başlıkta incelenmiştir.

Anadolu'da ilk mahalleler, Anadolu Selçuklulardan itibaren, tekke, zaviye, mescit gibi yapıların oluşturduğu merkezlere dayanmaktadır. 15.yy'da şehir hayatına geçildiğinde kırsaldan gelen ve ortak paydaya sahip gruplar etnik kökenine, toplumsal ve dini gruplara aidiyetliklerine göre genelde dini bir merkez etrafına yerleşerek mahalleleri oluşturmuşlardır. Halil İnalcık (1998; 262-3), Osmanlı'daki mahallelerin oluşumunda en önemli unsurun din olduğunu ve her dini cemaatin kendine özel alanlarda ikamet ettiğini ve mahallelerin kilise ya da sinagog etrafında geliştiğini ifade eder. Örneğin, Gaziantep'te ilk kökeni Babil sürgününe dayanan ve 500 yıl kadar önce Güney Anadolu'ya yerleşen ve 1948'e kadar 300-400 olarak mevcudunu koruyan Yahudi ailelerin oluşturduğu Yahudi Mahallesi, Gaziantep Sinagogu etrafında oluşmuştur. Günümüzde hala bu mahalle, halk arasında Yahudi mahallesi olarak bilinmekte ve bu ismiyle anılmaktadır.

Resim 1 -Gaziantep Sinagogu, 1985 (restorasyondan önce), Yahudi Mahallesi
(Kaynak: Şalom Gazetesi, www.salom.com, Erişim Tarihi 15.05.2017)

Resim 2 - Gaziantep Sinagogu, 2015 (restorasyondan sonra), Yahudi Mahallesi
(Kaynak: Şalom Gazetesi, www.salom.com, Erişim Tarihi: 15.05.2017)

Geleneksel Osmanlı şehirlerindeki mahalle, henüz sınıf ve statü farklarının biçimlendirmedeği bir fiziki mekandı. Mesleki statü farklılıklarına rağmen insanların her gün karşılaştıklarını ve iletişim kurarak sosyalleştiklerini ifade eden Ortaylı (2004, 105-107) bu durumu tasvir etmiştir:

‘Bir paşanın konağının karşısında, basit bir evkaf katibinin boyalı küçük evinin, ilmiyye ricalinden bir efendinin kaşanesinin yanı başında, mahalle suyolcusunun kulübesi bulunmaktadır.’

Bu durum yalnızca Osmanlı’daki şehir ve mahalle yapılanması için geçerli değildir. Eski çağlardan beri mekansal yapılanmalarda inançlar, kimlikler ve aidiyetler önemli etkilere sahipti. Örneğin, Eski Kudüs’te hala bu görülebilmektedir: Müslüman mahallesi(Muslim Quarter), Hristiyan Mahallesi(Christian Quarter) ve Yahudi mahallesi(Jewish Quarter). ‘Osmanlı gibi geleneksel toplumlarda şehir ve mahalleler dini inaç ve alışkanlıklar bakımından homojen bir niteliğe sahipti. Osmanlı’dan günümüze mahalle oluşumunda iki kırılma noktası vardır. İlk olarak Tanzimat Dönemi’nde, ikinci olarak da Cumhuriyet Dönemi’nde yapılan yeniliklerdir’ (Aktüre, 1985: 98). ‘Tanzimat ile gelen yeniliklerin birisi ise kentsel mekanların modernize edilmesi’ (Alver, 2013: 40). Alver’e göre, Tanzimat Dönemi yenilikleriyle gerçekleşen uygulamalar ile mahalleler ciddi bir değişim geçirmiştir. Tekeli (1985: 82) de yine bu dönem yenilikleriyle, kentin zenginlerinin kentin ulaşım imkanlarına yakın olacak şekilde kentin dış çeperlerinde doğru çıktığını ifade etmektedir. Tanzimat ile birlikte Osmanlı’da has mahalle oluşumu ve kültürü azalmış, müslüm ve gayrimüslim bireyler aynı mekanı paylaşmaya başlamıştır (Alver, 2013: 40). Etnik ve dini kimliğe göre yapılan mahalle ve konut planlamaları Tanzimat ile yerini ekonomik temele dayanan sınıfsal ayrımlara bırakmaya başlamıştır. Bu sebeple de artık mahallelerde heterojen bir yapılanma başlamıştır. Özellikle Tanzimat Dönemi’nde Batı ile artan ilişkiler dolayısıyla ekonomik dönüşümlerle birlikte kentlerde olan değişimlerde Batı’nın kent mimarisi model alınmaya başlamıştır.

Sanayileşme ve ulus devlet süreci, meslek gruplarında köklü değişimler, göç, iletişim ve ulaşımındaki hızlı dönüşümler, mekana dolayısıyla şehirlere ve mahallelere yansması güçlü bir şekilde gerçekleşmiş ve hala gerçekleşmektedir. Cumhuriyetin kuruluşunun ilk yıllarından 1950’lere kadar Türkiye’de sanayi öncesi toplum özelliklerini koruması nedeniyle; toplumsal dayanışma, etnik köken ve komşuluk özellikleriyle eski, geleneksel mahalle anlayışının sürdüğü görülmekteydi. 1950’lerden sonra kentleşme ve sanayileşmenin hızlanmasıyla gelen göç, konut yetersizliği sebebiyle mahallelerde gecekondulaşmayı ortaya çıkardı. Aynı dönemde bu soruna çözüm üretmek ve konut ihtiyacını gidermek için düşük gelir gruplarına yönelik

konutlar artmaya başlamış, apartmanların oluşturduğu bu mahalleler, geleneksel mahalle kültürünü olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde oluşan mahalleler üç tipte değerlendirilmektedir:

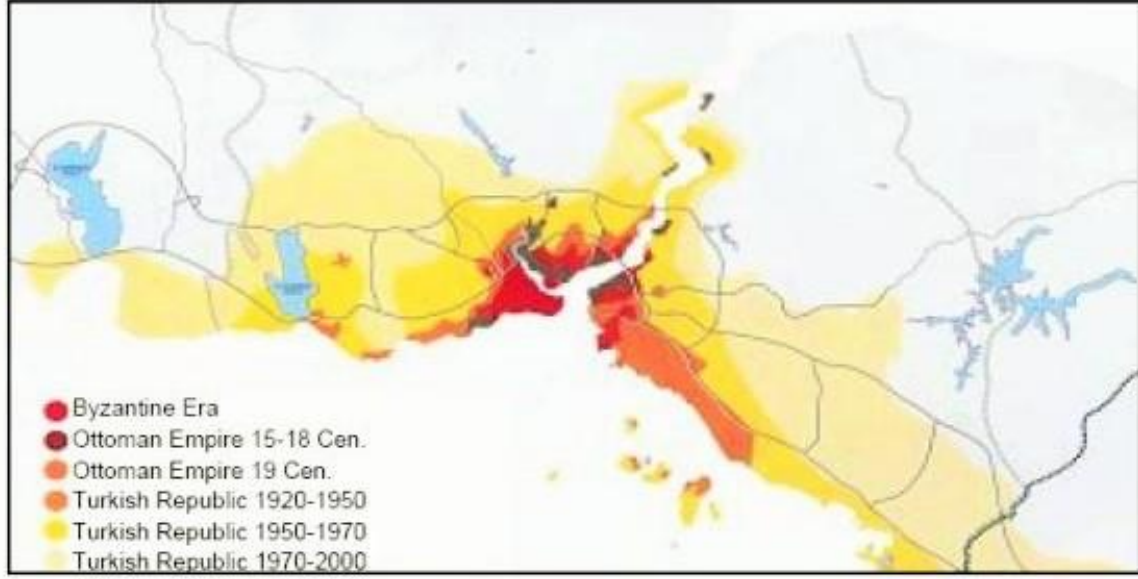
- Yasal olarak gerçekleşen mahalleler: Sosyal ayrışmanın görüldüğü, geleneksel dokunun terk edildiği büyük kentlerdeki mahalleler
- Toplu konut mahalleleri: Büyük şirketlerin yaptıkları çok sayıda konuttan oluşan toplu konut alanları
- Gecekondular mahalleleri

1980'lere gelindiğinde ise, sosyal devlet politikaları kapsamında gerçekleştirilen toplu konut projeleriyle (TOKİ) mahallelerde değişimler başlamıştır. Dünya'da da başlayan kentsel dönüşüm kapsamında mahallelerde yapılan dönüşümlerin, bu dönemde, Türkiye'de de en önemli olanı toplu konut inşaatlarıdır (Bkz. Tablo 7). Gelir gruplarına göre sınıflandırma yapılarak oluşturulan bu konutlar, cumhuriyet dönemi sonrası oluşan mahalledeki heterojen oluşum ile birlikte, farklı gelir gruplarının bir arada yaşadığı geleneksel mahalle anlayışını zedelemeye başlamıştır.

	Proje Sayısı	Yapım Halinde Konut Sayısı	Tamamlanmış Konut Sayısı	Toplam Konut Sayısı
İstanbul	1080	45801	67458	113259
Ankara	939	44147	49753	93900
İzmir	734	13408	49523	62931
Adana	464	12038	22138	34176
İçel	292	15504	17956	33460
Konya	732	12436	18919	31355
Kayseri	321	11264	17244	28508
Kocaeli	507	11761	13681	25442
Bursa	354	12793	11761	24554
Antalya	249	9156	8691	17847
Diğer	5577	118272	173020	291292
Toplam	11249	306580	450144	756710

Tablo 7- İstanbul'da 1984-1991 Yılları Arasında Toplu Konut Üretimi

(Kaynak: Ergenekon, 2003)

Şekil 7- İstanbul Tarihsel Yerleşim Düzeni/Nüfusa Göre

(Kaynak: Geymen, B. , 2007)

1980’li yıllar ile Türkiye’nin küresel sisteme entegre olma süreci ile gelişen kentsel dönüşüm uygulamaları, 1980 ve 2000 yıllarını kapsayan dönem ve 2000’li yıllar sonrası dönem olarak, Türkiye’nin kentsel olarak yaşadığı 3 büyük dönüşümle yakından ilgilidir (Bkz. Şekil 7). İlk dönem, Türkiye’nin uluslararası kuruluşlara katılma sürecidir. Devlet müdahalesi karşısında ekonomik piyasa kurallarının ve pazarın savunulduğu dönem olmakta, özellikle İstanbul yeniden imara açılarak, ‘yağma’ konusu olmuş ve tarihsel doku tahrip edilmeye başlanmıştır. 24 Ocak kararları ile başlayan ve 12 Eylül İhtilali ile devam eden süreçte, kent mekanlarının ekonomik dönüşüme göre yeniden planlı şekilde örgütlemek gündeme gelmiş, Büyükşehir Kanunu, belediye gelirlerinin artırılması ve imar kanunları ile belediyecilik dönüşüme girmiştir. Yerel güçlendirilirken, büyük kentlerde kapitalist üretim gereklerine uygun olarak bir kent yapılanmasına gidilmiştir. Dolayısıyla yine, özellikle İstanbul’da tarihi kent mekanları bozulma yaşamış, kentsel rant belli gruplara devlet müdahalesi ile aktarılmaya başlamıştır. Bu araştırmanın esas aldığı son dönüşüm dönemi ise 2000’li yıllarda başlamıştır. Bu dönem, küresel kapitalizmin Türkiye’de başlayarak küresel kent stratejilerinin entegre olduğu dönemdir. Reform çalışmaları veya belediyelerin yetkisinin artırılması gibi çabalar kentlerin gelişmesinde önceki uygulamalar gibi başarıya ulaşamamıştır. TOKİ kentlerde etkisini arttırarak devam etmiştir. ‘2010 yılından itibaren büyük kentlerde ‘mega projeler’ reklamıyla, neoliberal kentçiliğin Türkiye’de ‘altın çağı’ yaşanmaya başlamıştır’ (Görmez, Altınışık ve Bahçeci, 2013: 357-358). Bu dönüşüm süreçlerinde, bir çok gecekondü mahallesi

ortadan kaldırılmış, ana arterler şeklinde açılan ‘*Haussmannlaştırma*’²³ tipi bulvarlar, geleneksel mahallelerin ortasından geçerek kenti sınıfsal anlamda parçalara bölmüş, mahalleler bahsi geçen mega projelerin gölgesinde yok olmaya, dışlanmaya ve yerinden edilmeye başlamıştır.

2.1.1. Mahalle Kültürü ve Türkiye Toplumunda Anlamı

Mahalle kentin kurucu birimi olarak özünü ve temelini oluşturması açısından kent hayatı ve kent ilişkileri açısından açıklayıcı bir mekandır. İnsanların belli bir ilişki ağına dahil olup bir kültürü inşa ettiği mahal, ‘yer, mekan’ manasına gelen, Arapça ‘*hall*’ kökünden türetilmiştir. Belli bir yeri imgeleyen mahalle toplumsal ve kültürel bir birimdir. İnsanların sosyalleştiği bir alandır. Bunun temel nedeni olarak farklı kültürlerle sahip bireylerin topluluk halinde birbirleri ile ilişki içerisinde olmaları gösterilebilir. Dolayısıyla mahalle, toplumsal ve kültürel bir birimdir ve bu sebeple sosyo-kültürel bir alandır. Belirli bir hayat tarzını var eden kültür ve toplumsallık mahalle kimliğinin ilk kaynağıdır. Mahalleyi sadece mekanlar kurmaz; onun temelinde insan yer alır. Mekanın insan eliyle biçimlenmesine işaret eder. Aslında mahalle; insan ve evdir. Heidegger’e göre mekânsal bellek için her şeyden önemli olan mekan da evdir : ‘insanlığın düşüncelerinin, anılarının ve düşlerinin en büyük bütünleştirme güçlerinden olan ev, düş görmeyi ve hayal etmeyi öğrendiğimiz mekandır’ (Heidegger, 1959 aktaran: Harvey, 2012). ‘Anılar hareketsiz mekan içinde ne kadar sabitleşmiş iseler o kadar sağlamdırlar’ (Bachelard, 1964 aktaran: Harvey, 2012).

Mahalle, kentlerdeki sosyal işlevlerin, toplumsal işbölümü ve dayanışmanın, ortak sorumluluk çerçevesinde yerine getirilmesinde önemli bir rol üstlenir. Sistemin politik ve yönetsel amaçlarını gerçekleştirmede önemli bir işleve ve konuma sahiptir. Bu bağlamda Alada’ya göre mahalle, ortak bir tarihsel geçmiş ile beraber, yakınlığa ve komşuluğa dayanan, ‘yerel duygu, bilinç, ortak toplumsal özellikler, mekanın fiziksel özelliklerini de içinde barındıran ve insanların ortak bir faaliyet alanını oluşturan bir mekan’ olarak da tanımlanabilir (Alada, 2001: 345). Mahalleyi kuran bireyler kendi kimliklerini burayla özdeşleştirerek kendilerini kente bağlarlar. Mekanın kimliği kendini var eden biçimler, işlevler, toplumsal ve kültürel unsurların karışımıyla oluşur. Tekeli (1991), kent kimliğinden söz ederken, bunun

²³ ‘1853-1870 yıllarında III. Napolyon tarafından belirlenen misyonu, kargaşa içindeki başkenti şık ve düzenli bir metropole dönüştürmek olan Haussmann, Paris’te onlarca şantiye açarak binlerce bina yıkmış, kenarlarından burjuvaların binalarının yükseldiği geniş bulvar açmıştır. Paris’i yeniden yıkıp yapan, kentsel dönüşümün öncüsü olarak da bilinir. Körü körüne yaptığı yıkımlar ve fakirlerin sürülmesi, Haussmannlaştırmak, Haussmanizasyon gibi kavramlar ortaya çıkarmıştır.’ Detaylı bilgi için bkz. Michel Carmona, **Paris’in Kentsel Dönüşümü, Haussmann Uygulamaları**, İstanbul, Genar Yayın, 2004.

yapılar ve yaşam biçimleri gibi iki asli aktör tarafından belirlendiğini, biçimlendiğini, geliştirildiğini ifade eder. Yapılar ve yaşamlar dinamik ve karmaşık süreçlerdir ve kimlikler böyle zeminde hayat bulmakta, anlamlandırılmaktadır. Mahalle kimliğinin kaynakları da bu yapılardan farklı değildir. Bir kimlik unsuru olarak mahallenin işlevini böyle anlamak gerekmektedir. Bu bağlamda mahallenin iki temel kurucu ilkesinin olduğu anlaşılmaktadır: mekan ve insan. İnsanı kent yaşamına bağlayan mahalle, kentle zorunlu yalın ve doğal bağı temsil etmektedir. Dolayısıyla insanın kent ile ilişkisinde yaşayış tarzının bir ifadesini oluşturur. ‘İnsan ilişkilerinin temelinde yer alan aidiyetlik duygusu veya bağlılık, yakın ilişkilerin dokusunda bulunan bir ipliktir’ (Lafollette, 1999 aktaran: Alver, 2013). Mahalle ise yakınlık yalın bir yakınlığın hem mekânsal hem de toplumsal bir gerçeklik kazandığı parlak bir birliği ifade eder. Bir beraberlik kurumu olan mahalle, insanların birlikte inşa ettikleri, sürdürdükleri, dönüştürüp yeniden var ettikleri en etkili yapılardandır. Sennett’in (2012) beraberliğin temelleri olarak ele aldığı karşılıklı olma, empati, ritüeller, yakınlık, işbirliği, faaliyet ve sosyal maske gibi olgular mahalle kültüründe anlam bulur. Bu değerler ve mahalleyi oluşturan kurallar, karşılıklı ilişkiler mahallenin aslında hukuki bir zemine oturduğunu gösterir. İnsan ilişkilerinin belli bir hukuk ve esaslar çerçevesinde yürütüldüğü toplumsal bir zemindir. İnsanların birbirlerinin haklarına, kişiliklerine, niteliklerine, değerlerine ve inançlarına karşı saygıyı kurumsallaştıran hukuk mahallenin temelini oluşturur. Dolayısıyla mahalle, karşılıklı hak/hukuk ilişkisinin öğrenildiği, deneyimlendiği bir toplumsal alandır. Toplum değerlerinin ancak ortak bir zeminde kazanılması ve yaşanmasından dolayı mahalle, toplumun niteliklerini bulması, geliştirmesi ve sürdürmesi açısından merkezi bir konuma sahiptir.

Toplum, topluca yaşamayı ikame etmekle vardır ve mahalle temel olarak bunu sağlamaktadır. Bir toplu mekan, toplu hayatın cisimleşmiş hali olan mahalle, toplumun varlığı ve sürekliliği açısından gerekli bir yapılanmadır. Toplumsal yapının sağlamlaşmasında çeşitli fonksiyonlar üretir. Toplumun dirliği, devamı, yapılaşması, değerleri etrafında bir hayat sürdürmesi açısından hayati fonksiyonlar üstlenen, toplumun ana kurumları arasında yer alır. Mahallenin önemli fonksiyonlarını şöyle belirlenebilir: kentsel bir bilinç oluşturmada bir filtre görevi görmesi; sivil inisiyatif alanı olması; yardımlaşma ve dayanışma fonksiyonu üretmesi ve bir eğitim alanı olması. Mahalle, bu işlevleriyle mahallelinin kentli bir kimlik kazanmasına, kentsel ilişkilere belirli bir düzeyde katılmasına, kenti özümseyen bir bilinç edinip gerektiğinde sivil bir irade ortaya koymasına imkan tanır. Mahalle, kaçınılmaz bir şekilde kentle bütünleşmek durumundadır ki aslında mahalle olgusu kentlilik bilincinin ilk oluşum şeklidir. Dolayısıyla kente dahil olma biçimi ve kentli olma halidir. Kentsel dönüşümün ve mekansal

ayrışmanın en çok etkileneni olan mahalleler geçmişten günümüze bir çok anlamda değişim yaşamış, eski mahalleleri idealize ederek araçsallaştıran yeni mahalle kurgusu tartışmaları da bu bağlamda gündeme gelmiştir.

2.1.2. Geçmişten Günümüze Mahalle

Mekanların tarihsel ve toplumsal değişimlerden oldukça etkilendiği, hatta onlarla birlikte dönüşüm sürecine girerek, yaşanan zamanın ideolojisinden ve uygulamalarından bağımsız olamayacağı kavramsal çerçevede ilk bölümde tartışılmıştı. Bu bağlamda, mahallelerde eski mahalle ve yeni mahalle gibi söylemlerin oluştuğu, küresel kent stratejileri ile ortaya çıkan çarpık kentleşme, soylulaştırma, kentsel ve toplumsal ayrışma gibi sosyal sorunların ortaya çıktığı günümüz kent kültüründe, mahallelerin de birer hafıza mekanları olarak değişime girdiğini söylemek oldukça mümkündür. Yüzyıllardır yaşanan bir kentte, tarihin tanıdığı olabilen mahalleler birer hafıza mekanları olarak, beşeri ilişkiler, farklı hayat tarzları, gelenek, komşuluk ve kültür gibi unsurların taşıyıcısı ve tanığı olmuşlardır. Bütünüyle eski zamanlarda kalmamış olsa bile yeni ile çatışma halindedir. Ütopik ve gerçeklikten uzak insan ve hayat tasarımının aksine gerçek hayatın tüm unsurlarına dönük yaşama iklimine sahip olan mahalle varlığı ve kültürü, ütopye çabalara rağmen mahalle ruhunun özünü yakalayamayan ‘güvenlikli siteler’ karşında yok olma tehlikesine girmiştir. Kentler gibi mahalleler de değişim sürecinin muhatabıdır. Peki, küresel çağda mahalle neye karşılık gelmektedir? Mahalle dönüşüm sürecinde nasıl bir tavır almaktadır? Eski mahalleye ne olmuştur ve yeni zamanlarda ne eklenmiştir?

Altun (2010), geleneksel kentte mahalle kavramı ile günümüz postmodern veya küresel kentlerinde mahalle kavramının arasındaki farkı tanımlamaktadır. Bu tanımlamalarda; geleneksel kentlerde mahalle içerisinde mahallenin güvenliğinin mahalledeki sosyal dayanışma, yardımlaşma ve işlevselliğe katılım fonksiyonları ile sağlandığı ve bu fonksiyonları içerisinde barındıran aktif bir mekan olduğunu ifade etmektedir. Küreselleşme ile başlayan dönüşümün, geleneksel mahalle anlayışını değiştirdiğini, küresel ekonomik ve sosyal yapılara bağlı ilişkiler çerçevesinde ortaya çıkan sosyal konutlar, toplu konutlar, apartmanlar ve kapalı sitelerin mahalle oluşumuna alternatif olarak ortaya çıktığını ifade etmektedir. Bu durum mahallenin özünü oluşturan sosyal dayanışma gibi toplumsal işlevlerini de değiştirmekte, bireylerin yaşam tarzını yalnızlığa ittiğini ifade etmektedir. Mahalle, geleneksel kent kültürü ile özdeşleşmiş bir kavramdır. Toplumsal, ekonomik ve kültürel ilişkilerin kırsal ve köye göre daha kapsamlı ve katmanlı olduğu kent yaşamı çerçevesinde kendine has mimari bir karaktere

sahiptir. Geleneksel kent mimarisinin temel unsuru olan evlerin belirli bir anlayış etrafında yerleşmesi mahalleleri meydana getirmiştir. Mahalle, yakınlık ve komşuluk ilişkileri, tarihsel geçmiş, mekanın fiziksel özellikleri ve ortak toplumsal özellikler ile de ifade edilebilir. Örneğin Herbert Gans, 1967 yılında *The Lewittowners* eserinde, yerleşim düzeninin oluşturulmasında komşuluk ilişkilerinin oluşması için konut şekilleri ile yerleşim düzeni arasında güçlü bir ilişki olduğunu yaptığı araştırma ile kanıtlar. Mahalle düzenlemesinde mekansal kullanımın insanların komşuluk ilişkilerinin oluşmasında etkisini göstermektedir. Yerleşim düzeninin, konutların konumlandırılmasının ve mahallenin sınırlarının belirlenmesinin mahalle için hayati bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Mekanın biçimlenmesinde toplumsal bilincin etkisi, eleştirel kent teorisyenleri tarafından ileri sürülen bir olgu olduğu tartışılmıştı. Mekansallık ve toplumsallık olgusunu var eden en iyi örneklerden biri mahalle kavramıdır. Mekan ve onu oluşturan insanlar ile toplumsallık bağlamında önemli bir ilişki kurması açısından mahalle, mekânsal ve toplumsal bilinci bir bütünün parçaları olarak kabul eder. Postmodern kent tasarımında ve kültüründe mahalle küresel kent ideolojisine uygun mekânsal vasıfları taşıyamamaktadır.

Mahalle modern zamanlara ait ideallerle oluştuğundan bu dönüşüm ve değişim sürecinin genelde kaybedeni olmuştur. Lyotard'ın postmodern durumu ifade ederken büyük ideallerin önemini yitirdiği yorumu günümüz toplumunda mahalle kavramını oluşturan, toplumsal dayanışma, ortak inançlar, aidiyetlik duygusu, birlik ve beraberlik gibi büyük ideallerin ve anlatıların da önemini yitirdiği konusunda da geçerli olmaktadır. Tarihi, kültürel, toplumsalı birbirine bağlayan mahalle mekanı tarihsel sürekliliği ifade ederken artık yeni ve en yeninin daha cazip ve hakim olduğu kent kültürü karşısında ayakta kalma mücadelesi vermektedir. Neoliberal kent uygulamaları, toplumsal dayanışma, kentsel aidiyetlik duygularının yitirilmesine ve kentsel kamusal mekanların önemini kaybetmesine hatta işlevsiz hale gelmesine neden olmaktadır. Neoliberal kentleşmenin gelişme biçimi olarak gündeme gelen güvenli siteler, hızla yaygınlaşmaktadır. Toplumsal dayanışmanın yaşandığı geleneksel mahalleler de dönüşüm sürecine girerek, yerlerini güvenli konutlara veya kentsel dönüşüm projelerine bırakmaktadırlar. Kimi zaman kentsel çöküntü alanı haline gelerek kimi zaman ise güvenli siteler karşısında 'suç merkezi' ve 'güvensiz mekanlar' olma gibi olumsuzluklarla tanımlanmaktadırlar. Bu suç ve güvensizlik korkusu kentlileri birbirinden ayırmakta, farklılıkların birbirini beslediği bir mekan anlayışından çok, birbirlerinden şüphe duyan, görmezden gelen ve ötekileştiren kent ve kentliler yaratmaktadır. Mekan algısındaki bu dönüşümün, ekonomik ve toplumsal yeniden yapılanmadan kaynaklandığı kavramsal

çerçevede birinci bölümde açıklanmıştı. Bu bağlamda, bundan en çok etkilenen yerler mahalleler olmuştur. Günümüz kentlerinde, mahallelerin içinde duvarlar ile ayrılmış siteler bulunmakta ve mahalleyi oluşturan insanlar ile sitede yaşayanlar ilişki kurmamakta, her biri diğeri için bir ‘öteki’ olmaktadır. Kapalı siteler genellikle ‘mahalle’ veya topluluk kimliği iddiasıyla ortaya çıkmakta ve ‘yeni mahalle’ olgusu yaratmaya çalışılmaktadır. ‘Bu durum, küreselleşmenin kamusal mekan üretebileceği bir alt kentsel yerleşim biçimi olarak gündeme gelmektedir’ (Sipahi, 2001: 186). ‘Yeni geleneksel mahalle kurgusu’, denilen bu kavram yeni kentçiliğin dünyada hızla yayılan bir kent tasarımı akımıdır. Geleneği, tarihi, ve kültürel mirası yapılan çevreye entegre ederek mahalle ideallerinin yeniden canlanmasıyla kentsel sorunların üstesinden gelmeyi hedeflediğini iddia eder. ‘Akım, bir çok çevre tarafından eleştirilmekte, söyleminde üst gelir grupları ve seçkinleri hedef alarak alt gelir gruplarının mekanını işgal etmeleri için yeni bir araç sunduğu ve toplumsal-mekansal eşitsizlikleri arttırdığı düşünülmektedir’ (Geniş, 2009: 137). Geleneksel mahalle ve günümüz mahalle anlayışını karşılaştırarak her ikisinin de ‘kapalı kamusalılık’ anlayışı ile inşa edildiğini ileri süren Alada (2007: 35-36), üst yapının sürdürülebilirliğini bu kapalılığı dayanak olarak kullanmasıyla sağladığını veya bundan faydalanarak onu ‘yönetilebilir’ kıldığını ve bu özelliği ile varoluşunu işlevselleştirdiğini ifade eder. Bu dönüşüm sürecinde yapılaşmanın olduğu alanlar ve yapılaşmanın dağılımında eşitsizlikle önemli ölçüde el değiştirmektedir. Örneğin, eskiyen mahalleler yenilenerek ya kapalı sitelere dönüşmekte ya da üst gelir gruplarına devredilmekte, alt ve orta gelir gruplarına ise toplu konutlar sunulmaktadır. Kent içinde ve dışında inşa edilen yeni mahallelerin veya sitelerin ilk bölümde örneklerle açıklandığı gibi kendine özgü pazarlama stratejileri vardır. Güvenlikli siteler Özgür’ün de ifade ettiği gibi;

‘Dışa kapalı oluşları, üst gelir gruplarına sundukları hayat tarzları artık mahalleyi de bir tüketim aracı haline getirmiş, üst ve orta gelir gruplarının tüketim eğilimlerine göre pazarlanan bu yeni mahalleler, hayat tarzlarının gelire göre benzeştiği bir kimlik oluşturmakta ve bu bağlamda mahallenin ve mahalle kimliğinin, konut tüketimini yönlendirmede önemli bir işlevini oluşturmaktadır’ (Özgür, 2006: 20).

‘Güvenlik’ vurgusu ile bireylerde yalıtma duygusunu körüklemekte, medyanın ve kent yöneticilerinin bu algıyı güçlendirici tutumları geleneksel mahalle kimliğini ve mekan-toplumsallık ilişkisini çözümleyerek insanlardaki ‘korku’ duygusuyla konut tüketimi tercihlerini bile etkileyebilmektedirler. Toplumsal ayrışmayı, kentsel parçalanmayı da beraberinde getiren bu rekabet, mahalle olgusunun yok oluşunu hızlandırmakta ve kentlerde yapılan büyük projeler ve gayrimenkul sektörünün dinamikleri ve devletin kolaylaştırıcılığıyla

kentsel dönüşüm uygulamalarında sermaye odaklı bir yaklaşım izlenmektedir. Bu projelerin planlama süreçlerinde yapılması planlanan bölgede yaşamakta olan topluluklar dikkate alınmamakta katılım süreçlerine dahil edilmemektedir. Mahallelere karşı başlatılan bu proje ve planlar ekolojik, fiziki, ekonomik ve toplumsal anlamda plansız ve kontrolsüz şekilde geliştirilerek, kent mekanında ciddi değişimlere ve sonuçlara neden olmuşve dönüşüm süreçleri mahallere yönelik baskıları arttırmıştır.

2.2. Kentsel Dönüşüm ve Kentsel Ayrışma

Kentsel dönüşüm günümüz kent planlamasının önemli bir unsurudur. Kent planlaması düşüncesinin temeli ve en çarpıcı uygulaması Batı’lı Sanayi kentlerine dayanmakta, Batı’da sanayileşmenin gelişmesiyle görülmeye başlanmıştır. Tekeli (2011), kentsel dönüşümün iki tipolojisini tarif eder. Sınıflandırmanın ilkinin, dönüşümü gerçekleştiren iradenin niteliğine göre yapar. Bunun birinci türü, toplumdaki bireylerin ve mülk sahiplerinin kararlarının birikmesi sonucu oluşan dönüşümdür. İkinci türü ise, güçlü bir iradenin bir alanı topyekün olarak dönüştürmesi olduğunu ifade ederek, bir belediyenin gecekondulu alanını prestijli bir konut alanına dönüştürmesini bu tip dönüşüme örnek vererek; belediye iradesinin dışında bu iradenin güçlü bir sermaye grubu olabileceğini de ortaya koyar. Buna ek olarak, Tekeli, kentin sürekli bir dönüşüm mekanı olarak kavrasallaştırılabilmesini iki koşula tabi tutar. Birincisi kentin değişik nedenlerle sürekli bir değişim ve dönüşüm baskısı altında bulunması, ikinci olarak ise kentin dönüşen kesimleri arasında bir bağın olmasıdır. Bu iki koşulla, bir dönüşüm mekanı olarak kentten söz edilebileceğini ifade eder. İstanbul, sürekli olarak bir dönüşüm ve değişim baskısı altında bu koşulu taşımakla beraber, kentsel dönüşüme karşı mücadele vermiş veya verememiş kesimlerin, dönüşen mekanla bağları bulunduğu mahallelere sahiptir

Kurtuluş (2005: 11-14), kentsel dönüşümde 3 evreden bahsetmektedir. Bunlardan ilki, 19.yy’da sanayi kapitalizminin gelişmesiyle, sanayinin gereksinim duyduğu mal ve hizmet akışını sağladığı, iş yeri ve konut ayrımının olduğu ve bu doğrultuda toplumsal sınıfların da birbirinden ayrıştığı alanlardan oluşan ilk modern kentlerdir. İkincisi ise, bahsedilen sanayi politikalarına uygun olarak, alt kentleşme denilen , orta sınıfların kent merkezlerini boşaltarak kent dışında banliyöleştikleri dönemdir. Üçüncü evre ise, bu çalışmada da kavramsal olarak sunulan küreselleşme ile başlayan, Post-fordist üretim biçimine ilişkin, neoliberal kentsel dönüşüm dönemidir. Kentlerin sanayiden arınmasıyla başlayan, hizmet ve finans sektörünün gelişimiyle devam eden ve üretim merkezlerinden tüketim merkezlerine dönüşümü içeren süreçtir (Urry 1995; Featherstone 2013). Bahsedilen bu üçüncü evrede, üretimin sanayiden

hizmet sektörüne kayması, ulusal sınırların ulusüstü şirketler tarafından aşılabilmesiyle serbest mal ve işgücü dolaşımı ile sanayinin çevre ülkelere ihracını ve kent merkezlerinden sanayi sektörünün arındırılmasını getirmiş, kentsel mekanda öncelik sanayi dışı sektörlerle özellikle finans ve hizmet sektörlerine verilmiştir. Bu süreç, üretim ve tüketimin değerlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. İlk bölümde de bununla ilgili olarak kavramsal çerçevede, kent mekanındaki değişimin ve dönüşümün eleştirel kent teorisyenlerinin (Harvey, Castells, Lefebvre) de fikirleri paylaşılarak, kentsel dönüşümünün ve mekansal değişimin üretim süreçlerinden, kapitalizmin tarihsel süreçlerinden ayrı tutulamayacağını ifade edilmişti. Kentsel dönüşümün bu evresindeki uygulamalar bu iddaları doğrular nitelikte olmakla birlikte, post fordist veya neoliberal kentsel dönüşüm kentin çöküntü alanlarını düzenleyerek kent yaşamına kazandırılması gibi olumlu söylemler de içerir. Ancak durum böyle olmamaktadır, pratikte kentsel dönüşüm kent mekanındaki kullanım ve mülkiyet haklarını, Tekeli'nin de yukarıda bahsettiğimiz koşulunu doğrular şekilde, güçlü sermaye gruplarının lehine düzenlemesini içermektedir. Bunun sonucunda ise kentsel dönüşümün aynı zamanda, bir kentsel ayrışma ve farklılaşma olarak ortaya çıkmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla 'kentsel dönüşüm kapitalizmin tarihsel süreç içerisinde yapılanmaları ve dönüşümü sonucunda oluşan yeni gereksinimlerinin mekana uyarlanmasıdır' (Şen, 2006). Kapitalist üretim ilişkilerinin yeniden üretildiği mekanlar da yeniden biçimlenecek, daha önce de bahsedilen Baron Haussmann'ın modernite projeleri gibi, kentsel dönüşüm, eski olanı ortadan kaldırarak günün şartlarına uyarlama amacını taşıyan mekanlar üretecektir. Kent mekanlarıyla birlikte, toplumsal ve sınıfsal yeniden biçimlenmeler de beraberinde gelecektir. Tekeli (2011: 273) bu bağlamda, kapitalizmin yeniden yapılanma zorunluluğuna ve yeni değişme taleplerinin nasıl şekillendiğini şöyle açıklar:

'Kentın ekonomisinde ve sunduğu hizmetler alanında yaşadığı gelişmeler ya da krizler, kentın toplumsal tabakalaşmasını bir iskambil destesi gibi sürekli olarak yeniden karmaktadır. Bu da kent mekanında konut alanlarının prestij sıralamasını sürekli olarak yeniden tanımlamaktadır.'

Buradan hareketle şunu söyleyebiliriz, kapitalizmin yeniden yapılanma sürecinde öne çıkan hizmet ve finans sektöründeki gelişmeler dolayısıyla konut sektöründeki değişimlerle, kent mekanında yer seçimlerinde ne türde bir sunum yapacağını belirler. Kentsel dönüşüm dönemlerinde ortaya çıkan pratikler ve uygulamalar ve kuramcıların paylaşılan ifadesiyle ve kavramsal çerçevede de bahsedildiği üzere, mekanın dönüşümü veya üretimi, dönemin üretim ilişkilerinden ve toplumsal olgularından ayrı tutulamayacağını bizlere göstermekte ve yaşanan dönüşümleri ve sonuçlarını ne tür bir eleştiriye tabi tutmamız gerektiğini belirginleştirmektedir.

Küreselleşmeyle oluşan mal, sermaye ve işgücü esnekliğiyle küresel ölçekte üretim yapılması tüketim süreçlerini de etkileyerek yeni bir kent tasarımı ortaya çıkarmış. Kentsel dönüşüm projeleriyle uygulamaya geçirilmeye çalışılmıştır. Kapitalist ilişkilerinin kent mekanlarını birer meta haline getirerek üretmesi ve ona bir değer veya prestij sıralaması yapması mekansal farklılıklar oluşturarak kentsel ayrışmayı yaratmıştır. Kentsel ayrışmayı inceleyen kuramlara kısaca değinerek bu olguyu açıklamak yararlı olacaktır.

2.2.1. Kentsel Ayrışmaya Kuramsal Yaklaşım

i-Chicago Okulu

Chicago metropoliten alanında çalışmalarıyla kentsel ekolojistler olarak bilinen Chicago okulu, kentsel mekanda ayrışma sürecini ilk kez inceleyen kuramcılardan oluşur. Kurama göre, kent farklı fonksiyonları ile bütünsel bir ekolojik işlev taşımaktadır. Konut, sanayi, ticaret ve eğlence alanları ekolojik birimler olarak karşımıza çıkmakta, kentin bir piyasa mekanizması olarak çalıştırıldığını ifade etmektedirler. Kentsel ayrışmanın, kentsel gelişmenin doğal bir süreci olarak değerlendiren kuramcılar, kentsel aktörleri ve süreçleri büyük ölçüde göz ardı etmiştir (Keleş, 2016).

ii- Rex ve Moore

Kent mekanında konut elde etme savaşlarının kentsel ayrışmayı tetiklediğini ileri sürerek, ekolojistlerin kuramına ‘konut sınıfları’ kavramını getirmişlerdir. Mekansal farklılaşmaların konut sınıflarının oluşmasına neden olduğunu idda ederler (Thorns, 2010).

iii- Pahl

‘Kent yöneticileri’ (urban managers) kavramıyla, kent içindeki kaynaklara erişmede önemli rolü olan kenr yöneticilerinin varlığından söz ederken, Max Weber’in bürokrasi ve otorite kuramından etkilenmiştir.

iv-Castells

1977’te Kent, Sınıf, İktidar kitabıyla kent sorunlarına üretim ilişkileri ve bunun sonucunda ortaya çıkan yeni tüketim araçlarının toplumsallaşmasıyla açıklar. Kapitalist kent kuramı ve eleştirel kent teorisinin öncülerinden olan Castells, kentsel talana tepkiyi sert bir şekilde ifade eder. Devletin pratikte, sınıflar ve toplumsal gruplar arasındaki güç ilişkilerine göre ve genellikle hakim sermaye gruplarının lehine hareket ettiğini ortaya koyarak, kent

sorunlarının küreselleştiğini ve günlük yaşamla giderek daha fazla ilişkili hale gelerek siyasi krizlere neden olduğunu savunur. Kent ve iktidar arasında ilişki kurarak, toplumsal gruplar arasında güç ilişkilerinin kent mekanlarının nasıl üretileceğini belirlediğini ifade eder (Castells 2014: 18). Kentsel sistemde üç alt sistemden bahseder. Ekonomi, siyasal yapı ve ideolojidir. Bu yapılar kentsel sistemde üretilen tüketim-üretim ilişkileri, yönetim ilişkileri ve toplumsal ilişkiler gibi unsurların kent mekanına yansımalarından oluşur. Castells, kent mekanındaki tüm ayrışmaların bu üç alt sistem arasındaki ilişkilerin, devletin kolaylaştırıcılığıyla sermaye lehine işlemesinden kayanklandığı düşünür.

v-Harvey

David Harvey, Castells gibi kent mekanının üretim-tüketim ilişkilerinden bağımsız olamayacağını bu ilişkiler doğrultusunda kent mekanlarının biçimleneceğini savunur. Lefebvre gibi, mekanın ve toplum arasında karşılıklı bir etkileşim olduğunu, mekanların metalaşarak birer değişim değeri kazandığını ileri sürer. Sermayenin iki döngüsünden bahsederek buna ilişkin yaklaşımında kentsel dönüşüm ve kentsel ayrışma arasındaki ilişkiyi öne çıkarır. Küresel kapitalizmin, üretim ve tüketim kalıplarını yeniden yapılandığı dönüşüme sermayenin birinci döngüsü, bu doğrultuda sermayenin kentsel alanlara yönelerek sistemle uyumlu mekanlar üretmesi ve dönüştürmesi de ikinci döngüsünü oluşturur (Urry, 1995; Harvey, 2003). Sermayenin ürettiği ve dönüştürdüğü yeni mekanlar, diğer mekanların gerilemesine dolayısıyla kent mekanının eşitsiz bir şekilde gelişmesine neden olmaktadır.

Bu bağlamda kent mekanını dönüştüren neoliberal kent politikaları, yerel ve ulusal anlamda kentsel dönüşüme ve bunun bir sonucu ya da uzantısı diyebileceğimiz kentsel ayrışmaya neden olmaktadır. Küresel kent söylemi altında neoliberal politikaların kent stratejisi olan kentsel dönüşümün (urban transformation) mekansal ve toplumsal ayrışma olarak iki düzlemde kendini gösteren, kentsel ayrışmaya (urban segregation) yol açması önemli bir noktadır. Kentsel ayrışmayı, mekansal ve toplumsal ayrışma olarak tanımlamak, mekansal ayrışmanın toplumsal sonuçlarını gözardı etmemek adına faydalı bir sınıflandırmadır. Kentsel dönüşümün sonucunda kentsel ayrışmanın yaşanması toplumsal ve mekansal anlamda gözlemlenebilir sonuçlar çıkarmakta ve bu iki olgunun bir bütün olarak düşünülmesini zorunlu kılmaktadır. Toplumsal ve mekansal ayrışmanın belirgin bir şekilde gözlemlendiği yerler konut alanlarıdır. Küresel kentlerde ve İstanbul özelinde toplumsal sınıfların konut tercihlerini farklılaşmış durumdadır. Küresel kent karmaşasından uzak ve güvenlik arayışı içinde olan üst gelir grupları kapalı siteleri tercih etmekte, küresel kapitalizmin kaybedenleri de

diyebileceğimiz alt gelir grupları ise, küresel kentlerin bir karakteristiği olan gecekondu ve soylulaştırmanın hedefinde olan diğer çöküntü alanlarında yaşamaktadır (Kurtuluş, 2004). Bu durumu Newyork'taki mekansal ve toplumsal ayrışmayı örnekle tasvir eden Thorns (2004: 150) şöyle ifade eder:

“...lüks evlerle çevrili egemen kent, müstakil aile konutlarının banliyö kenti, kiralık konutları içeren apartman kenti, mesleki ve profesyonellerin soylulaştırılmış kenti ve yoksullar için geriye kalan terk edilmiş şehir.”

Bu durum, mekansal ve toplumsal ayrışmanın iki özdeş kavram olduğunu ortaya koymaktadır. Kentsel dönüşümle kentlerde oluşan fiziki ayrışmanın uzantısı olan mekansal ve toplumsal ayrışma sınıf farkını da derinleştirerek kentlerde mekan üzerinden gözle görünür hale getirmektedir. Çalışmanın odak noktasını da belirleyen, kent mekezklerine aynı mesafe de hatta çoğu zaman aynı sokağı paylaşan gelir gruplarına göre farklılaşan iki konut mekanı ve sınıf meydana getirmektedir. Toplumsal dayanışma ve yardımlaşmayı temel alan ve toplumsal bir mekan olan mahalleler ve yanı başlarında güvenliği temel alan kapalı siteler.

2.2.2 Kentsel Ayrışma ve Mahalle

Mahalleleri temizleyip uydu kentler dikmek olarak algılanan ve şu ana kadar yapılan kentsel dönüşüm projelerinin nasıl bir süreci takip edeceği önceliklerinin neler olacağı, nasıl bir kent yapısını ortaya çıkaracağı artık kestirilebilir niteliktedir. Bir kopuş süreci olan kentsel dönüşüm uygulamaları, yüzlerce yılın süzgecinden geçerek günümüzde var olma savaşı veren mahalle kültürünün ve kent bilincinin çok uzağında gerçekleşmektedir. Bu kopuştan ve dönüştürülen algıdan dolayı kentlerin yeni mahalleleri, yeni yüzleri ile eski mahalleleri ve eski yüzleri arasında hiçbir bağlantı, ilgi ve hatıra görülmemektedir. Toplumsal yapının artık yadsınamaz bir gerçeği olan mekânsal ayrışma, ekonomik sisteme uyumlu mekan üretimleri ve kentsel dönüşüm planlarıyla somutlaşmaktadır. Soylulaştırma ve güvenli siteleşme gibi mekânsal ayrışmanın yeni biçimleri çok yönlü ve çok faktörlü bir olgu olarak görülmelidir.

1980'lerden itibaren neoliberal kent stratejisi olarak tanımladığımız kentsel dönüşüm projeleri, kentleri geri dönüşsüz bir biçimde etkilemiş, bir yanda büyük AVM'leri, rezidansları, gökdelenleri ve plazalarıyla küresel kent yarışında var olmaya çalışan İstanbul'un, 'öteki' yüzünde yoksulluğun ve adaletsizliğin mekanları daha da belirgin hale gelmiştir. Çoğu zaman görmezden gelinen mahalleler dışlanmakta veya soylulaştırma çabalarıyla sermayenin saldırısına uğrayarak yerinden edilmekte ve mülksüzleştirilmektedir. Türkiye' de önce büyük kentlerde başlayan bu süreç ulusal ölçekte yayılmış, sınıfsal bütünleşmenin ve toplumsal

dayanışmanın olduğu geleneksel mahalleler, güvenli siteler tarafından yerinden edilmiş ya da geleneksel mahalle daha önce de bahsedildiği gibi yeni mahalleliye dönüştürülmüştür. Özellikle küresel kentlerdeki bir çok mahallede, duvarlar ile ayrılmış siteler bulunmakta ve mahalleyi oluşturan insanlar ile sitede yaşayanlar etkileşime girmemekte ve çoğu zaman birbirlerini ‘öteki’ olarak algılamaktadır. ‘Bu süreçte kent, yeni mekânsal örgütlenmeye ve yaşam tarzlarına tanıklık ederken bir taraftan ciddi bir eşitsizlikle karşı karşıya kalmaktadır’ (Özgür, 2006: 92). Söz konusu eşitsizliklerin yarattığı korku hem mekânsal hem de toplumsal ayrılmaya neden olmakta, aidiyet, yardımlaşma ve bütünleşme gibi kavramlar değerini yitirerek işlevsiz hale gelmektedir. Bu kavramların yaygın olduğu geleneksel mahalleler kentsel dönüşüm projeleri ile yerini yeni bir kentsel gelişme biçimi olan güvenli sitelere bırakmakta hatta çoğu zaman aynı mekanı paylaşmak durumunda kalarak, hayatlarının her anında sınıfsal bir baskıya maruz bırakılmaktadırlar.

Mekansal ayrışmanın birbirinden yalıtıldığı kentliler, birbirlerinden şüphe duyan, korkan, çoğu zaman görmezden gelen ve ötekileştiren bireyler haline gelmişlerdir. Bu gerçeklikten yola çıkarak, neoliberal dönüşümün ayrıştıran unsurlarının, Derbent Mahallesi sakinlerinin üzerindeki etkilerine odaklanılmıştır. Bireylerin mekan ve konut tarzı tercihlerinin nasıl biçimlendiğine ve buradaki ‘MESA Maslak Konutları’ ile başlayan kentsel dönüşüm projesinin neden olduğu adaletsizliklere de somut örnek verebileceğimiz bir alan çalışması hedeflenmiştir. Kentsel ayrışma ve mahalle kavramına verilebilecek en somut örneklerden olan Derbent Mahallesi ve burada yer alan güvenli site, mekânsal ayrışmanın aslında toplumsal ve sınıfsal ayrışmayla ne kadar ilişkili olduğunu kanıtlar niteliktedir.

2.2.2.1. Kentsel Ayrışma ve Mahalle’ye Örnek: Derbent Mahallesi ve MESA Maslak Konutları Dönüşüm Projesi

‘İstanbul’un küresel kent olması konusundaki söylem ve uygulamalar özellikle 2000’lerden itibaren yapılan dönüşüm projeleri ve metropoliten yatırımlar ile dünyadaki diğer küresel kentlerde de olduğu gibi sermaye birikiminin bir aracı olarak uygulanmaya başlamış, kent merkezlerindeki sanayilere yıllarca ucuz işgücü sağlayan gecekondu mahalleleri, neoliberal kent politikaları karşısında sanayi ile birlikte İstanbul’un istenmeyenleri arasına girmiştir’ (Yalçınan, 2014). Bu bağlamda, Maslak finans merkezine yakınlığı ile geleceği belirsizleşen, mahalle olgusunun özünü oluşturan aidiyetlik ve toplumsal dayanışma duygusunun oldukça yoğun olduğu dolayısıyla kent hakkını, uygulanması planlanan kentsel dönüşüm projelerine karşı toplumsal bir mücadele ortaya koyarak kazanmış bir gecekondu

mahallesi olan Derbent, kentsel ayrışmanın görünür bir örneğini oluşturmaktadır. Küresel kent yaratma sürecinde ön plana çıkan Büyükdere-Maslak aksının hemen yanında ve artan rant baskısıyla mekan ve zaman sıkışması yaşayan ve kentsel dönüşüm ile akıbeti bütünüyle değişecek olan bir mahalledir. Lefevbre'nin (2016) ortaya koyduğu ve bireyin istediği yerde yaşama ve kendi geleceğine karar verme hakkı olarak da anlaşılabilecek '*kent hakkı*' kavramının somut bir şekilde yaşandığı Derbent mahallesinde, mekansal dönüşümün uzantısı ve sonucu olan sınıfsal ve mekansal ayrışma gözlemlenebilmektedir. Derbent'li alt gelir gruplarının acil durumlar dışında faydalanamayacakları sağlık hizmetleri sunan lüks bir özel hastane ve özel lise, lüks alışveriş merkezi, mahalleyle aynı sokağı paylaşan ve mahallenin tek kapalı site olmasıyla mahalleye karşı hakim ideolojinin yaşam tarzını simgeleyen ' MESA Maslak Evleri' olan kapalı lüks site, ve diğer çevre güvenli siteleri mahalleyi çevrelemiş durumdadır. Gerçek duvarlarla örülü bir kapalı topluluk ile mahallenin özünü oluşturan toplumsal dayanışmanın yarattığı kapalı topluluğu yan yana gözlemleyerek, öteki ve ötekileştirme kavramlarına somut örnekler verilebilecek mekansal ayrışmanın sınıfsal farklarını yansıtan bir mahalle bölgesidir.

2000'lerde hız kazanan neoliberal metropolleşmenin İstanbul'un Kuzeyi'ne doğru genişlemesi ve bu sürecin son on yılda gündeme alınması Sarıyer genelinde ve kentsel mücadelenin mekansallık ve sınıfsallık düzleminde bir örneği teşkil etmesi açısından ise Derbent özelinde araştırmaya açık bir alanı oluşturmaktadır (Yalçın, 2014). Dönüşüm sürecinin en çok etkilediği merkezde kalmış veya merkeze yakın olan yoksul mahallelerden olan Derbent, İstanbul'un küresel finans dünyasına yakınlığı, kapalı siteyle karşı karşıya olması ve toplumsal mücadele örneği olması açısından teorik çerçevede küreselleşmenin ve kapitalizmin sınıfsal çatışmalarını, mekansal ve sınıfsal ayrışmayı kavramsallaştırmada somut bulgular toplanabilecek bir mahalle örneğini oluşturmaktadır (Bkz. Şekil 8). Mahallenin Maslak aksı üzerinde yer alması, boğaza karşı konumlanması, finans merkezine yakınlığı, alışveriş merkezi, özel okul ve özel hastane ile çevrenmesiyle yüksek rant alanı olduğu fark edilmeye başlanmış akabinde mekansal mücadelenin simgesi haline gelmiştir (Bkz. Resim 4).

2002'de Atatürk Oto Sanayi Kooperatifi, gecekonduları satın almasıyla 100'e yakın gecekonduyu yıkarak Yorum Maslak Evleri'ni bu mahalleye yapması mücadeleyi başlatmış ve son on yıldır kentsel dönüşümün yarattığı belirsizlik ve endişe mahalleye hakim olmuştur. Devletin neoliberal kentsel dönüşüm projelerini kolaylaştırıcı rolünü de görebileceğimiz bir alanı oluşturan Derbent Mahallesi için, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı 'Afet Yasası' kapsamında deprem riski olan bölge olarak sadece mahalle sınırlarını çevrelemiş ve

Resim 3- Aynı Sokağı Kullanan İki Farklı
Dünya (Kaynak: M.Özge Hamamcioğlu)

Resim 4
Derbent'ten
Gökdelenlere Bakış
(Kaynak: M.Özge
Hamamcioğlu)

2.3. Güvenlikli Site (Gated Community) Kavramı

Çalışmanın bu kısmında; güvenlikli site (Gated Community) kavramının gelişimi, oluşum nedenleri, toplumsal ve mekansal açıdan ne ifade ettiği ve kentsel ayrışmada nasıl bir etken olduğu tartışılacaktır.

Güvenlikli site kavramı, günümüz örneklerinden de anlaşıldığı gibi, aşılması zor duvar, çit veya dikenli tellerle etrafı kapatılmış, bunlara ek olarak güvenlik görevlisi ve kamera kontrol sistemi bulunan, çoğu zaman içerisinde tüketim mekanlarının (alışveriş merkezi, kafe, restoran, spor salonu vb.) bulunduğu ve en önemlisi dışarı ile ilişkisinde sınırlı dolayısıyla bireysellik arzusu içeren mekanlardır. Güvenlikli sitenin temelleri yörekentlere (banliyö) dayanır. Yörekent kelimesi ‘kent kontrolü altında’ anlamına gelen Latince ‘suburbe’ kelimesinden gelmektedir (Giddens, 2010: 21). Kavram, günümüzde kentlerde yaşayan üst orta sınıfların konut alanlarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Ancak bazı ülkelerde, belirli dönemlerde alt-orta sınıfı da kapsayabilmektedir. Gans (2005: 42), banliyöleri sadece konut alanları anlamında değil, aynı zamanda toplumsal ve ekonomik açıdan türdeş olan grupların yaşadıkları yerler olduğunu ifade eder. Mekanın toplumsallığının ve tarihselliğinin mutlak olduğu hatırlatılarak banliyölerin de bir toplumsallığı ifade ettiği savunulabilir. Dolayısıyla banliyöler de büyük çoğunluğunun yaşam tarzlarının, değer yargılarının ve sosyo-ekonomik konumlarının benzer nitelikte olduğu bireyler için yaşam mekanlarıdır. Burada, kapalı siteye temel oluşturması bakımından banliyölerin en önemli özelliği şehire yakın ama şehir hayatından mekansal olarak kopuk olmasıdır. Çalışmanın asıl konusu olan kapalı siteler, günümüzde post modern şehrin sosyal ve mekansal çatışmalarından uzak lüks banliyöler olarak planlanmakta ve pazarlanmakta, ancak İstanbul özelinde bu tür bir yaklaşım kent merkezlerine inşa edilen kapalı siteler ve dışarıda kalanlar arasında fiziksel olarak mekansal bir ayrışmaya yol açarken toplumsal olarak da bir sınıf çatışması yaratmakta dolayısıyla kentsel ayrışmanın somut örneklerini oluşturmaktadır. Yine İstanbul’da örneklerini fazlaca görebileceğimiz, ‘kentlerin içinde ve çevresinde, planlı ya da kendine yeterlik özelliği bulunmayan, ekonomik ve toplumsal gereksinimler bakımından, bağlı bulundukları anakente dayanan topluluklar’ olarak uydu-kent’ler post modern kentin yeni bir banliyöleşme biçimidir (Keleş, 2016).

18.-19. Yüzyıllarda banliyö kavramı, olumsuz koşulların insanların şehrin dışına itildiği varoş bir olguyu temsil etmekteydi. İlerleyen dönemlerde kent merkezlerinde yaşayan üst gelir gruplarının, kentin olumsuz koşullarından kaçmak için kent merkezinin dışında ama

yakın olarak konumlandığı alanları ve yaşam tarzını ifade etmeye başlamıştır. Kapalı sitelerin oluşumunu banliyöleşmenin bu dönemi şekillendirmiştir.

1970'lerden günümüze ortaya çıkan toplumsal dönüşüm ve değişim; postmodern tüketim kültürüne ve post fordist üretim biçimiyle bütünleşebilecek kent planlamasının oluşmasına neden olmuştur. Bu yaklaşım, mekanın estetik amaçlarla biçimlendiği ve toplumsal olgulardan bağımsız olduğu iddiasına dayanır. Postmodern kent planlaması özellikle Avrupa'da yeni gelenekselcilik, yeni kentleşme ve tarihsel eklektisizm gibi kavramlara dayanır. Güvenlikli site kavramı ise, ilk olarak ABD ve İngiltere'de örnekleri gözlemlenebilmiş, küresel olarak kent planlamasını etkilemiş bir olgudur. Postmodern kent planlaması her ne kadar tarihsel eklektisizm vurgusunu içerse de mekanın tarihselliği yadısınamaz bir gerçeği oluşturur. 1990'larda başlayan yeni kentleşme(new urbanism) hareketlerinde 'yeni' kentleşmenin unsurları görülmekle birlikte mahalle, sokak hayatı, çeşitlilik gibi önceki dönemlere ait tarihsel mekanları fiziki olarak uygulamaya çalışır. Örneğin, yukarıda bahsedildiği gibi 21. yy'ın uydukentlerini banliyö olarak sunar. Dolayısıyla geleneksel kentleşmeyi güncelleyerek küresel kapitalizmin yapısına uydurmaya çalışır. Kent tasarımı postmodern akımın bir açılımıdır. Postmodern kent tasarımı parçacıl ve mahalle olgusu içerir. İlk bölümde de bahsedildiği gibi 'yeni mahalle', 'bizim evler', 'bizim kent', 'bahçe kent' gibi planlama ve pazarlama tekniklerinde, geleneksel kent tasarımına 'metalaştırarak' vurgu yapar. Güvenlikli siteler, bazı örneklerinde gözlemlenebileceği gibi izole bir mahalle niteliği sunmaya çalışır. Postmodern kent tasarımında, kent; her türlü bütünlükten koparılmış ve parça parça algılanır. Kendi başlarına anlamları olan bu parçalı birimleri, bütünlüğe bağlayacak bir mantık aranmaz. Bu yaklaşıma dayanan yeni kentleşme akımı, 'özellikle ABD kentlerinde hakim olan mekansal kutuplaşma, yabancılaşma, uydu-kentlerdeki yapay ve tekdüze çevre gibi sorunları planla geliştiren, alışveriş-eğlence mekanları gibi işlevleri de bulunan, söz edilen sosyal sorunların kendi kendini yöneten mahalleler kurulmasıyla çözülebileceğini ileri süren ve bunu vizyon edinmiş bir akımdır' (Geniş, 2007: 782). Yeni kentleşme akımının örneği olan kent merkezine uzak uydu-kent banliyöler, insan odaklı doğal çevre iddialarında yer alan 'yaya dostu' kavramı yerine aslında 'otomobil odaklı' oldukları açısından eleştirilirler. Bu gibi özellikleri çeşitlendirildiğinde; yeni kentleşmenin, aslında postmodern tüketim kültürü ile yakından ilgili olduğu aşıkardır. Örneğin Castells (1977: 384), otomobille ilgili teknolojik gelişmelerin günümüz banliyöleşmesini teşvik ettiğini ifade eder. Harvey (2012: 85) ise farklı bir bakış açısı ortaya koyarak; 'bu tip banliyöleşmenin, mekansal açıdan daha çok ayrılmış insanların,

anayollar üzerinden dolaşımı; çarpık kentleşmeyle birlikte zaman, enerji ve toprak gibi kaynakları tüketmesi açısından ‘anti-ekolojik’ bir kent ortaya çıkarttığını düşünür.’

Kent çeperlerinde olduğu kadar kent merkezlerinde de farklı biçimlerde oluşan güvenli site, konut üretimindeki dönüşüm ile 20 yy’ın sonunda ortaya çıkan yeni bir konutlaşma ve kentsel büyüme formu olarak kabul edilmektedir. Genelde büyük şehir ve metropollerde inşa edilen güvenli site, adında site bulunan konutlardan ve apartmanlardan farklı olup hem mekansal uzaklığa hem de hayat tarzları arasındaki mesafeye dayanmaktadır. Mesafe, hem görünür hem de görünmez sınırlarla netleştirilmektedir. Kapalı bir yerleşme örneği olan güvenli site, girişteki kapıyla; dışa kapalı bir yaşam tarzı sunar. Güvenlik kapısı, kimin içeri gireceğini ve kimin dışarıda kalacağını belirler. Bir sınır imgesidir ve içerdeki ile dışardakini ayırarak içeridekini dışarıya izole eder (Simmel, 2000: 172). Güvenli site çevre duvarları ve güvenlik kapısı ile ulaşılmazlığı ifade eder ve toplumsal-mekansal ayrışmanın aktörüdür. Genellikle zenginlik, lüks ve en önemlisi güvenlik temellerinde sunulan site, özelde farklı türlerde olabilmektedirler. Nitelik, imkan, hayat tarzı, sosyal doku ve hitap ettiği kitle açısından farklılaşmaktadır. Bazı güvenli site sahip olduğu hayat tarzıyla, tamamen dışa kapalı, sınırları belirgin gruplarla iletişim kuran, toplumun çoğunluğu ile irtibatı olmayan niteliktedir. Ancak güvenli site olmasına rağmen mahalle veya kentin farklı olgularıyla iletişime açık yapılaşmalar da vardır (Alver, 2007; 86). Kurtuluş (2005: 170), üç önemli güvenli site tipi belirlemektedir. Birincisi, geniş alanda kurulu birer alt kent niteliğindedir. Giriş- çıkışın kontrollü olduğu, güvenlik görevlilerinin bulunduğu, ancak genişliği ve barındırdığı nüfusun on bini aştığı bu tarz alt kentlerde dışa kapalı çok sert olmamaktadır. Okul, hastane, eczane, süpermarket, eğlence gibi mekanlara sahip olduğundan site dışı girişlerde esnek davranılmaktadır. İstanbul Bahçeşehir bu tipteki yerleşmeye örnektir. İkinci tip kapalı yerleşim, lüks konut siteleridir. Kentin yeni çeperinde olduğu kadar kent merkezlerinin prestijli alanlarında da bulunur. Lüks apartman blokları ve villalardan oluşmaktadır. Bir alt kent özelliği taşımazlar ve bir önceki örnekteki hizmetleri dışardan sağlarlar. Katı bir güvenlik uygulamasıyla ,giriş çıkışları bir ya da iki kapıdan sağlanır.Bir villa site olan Acarkent böyle bir örnektir. Üçüncü tip kapalı yerleşme ise dışarıya radikal biçimde kapalı olan , mülk sahiplerine toplumsal bir statü ve mekansal bir kimlik kazandıran tipteki bu site, diğerlerine göre sayıları az ama çok daha pahalıdır. Küresel lüks tüketim kültürünün konut bazında en önemli sembollerindendir. Politik elite yakın ilişkiler sağlayan prestijli bir arazi ve büyük inşaat sermayesi bu yerleşme tipini ortaya çıkaran unsurlardır. Villa, köşk, konak olarak adlandırılan; bahçeli, yüksek duvarlı ve yabancılara radikal bir şekilde kapalı olan site

tipidir. Kemer Country ve Beykoz Konakları bu tipin en önemli örnekleridir. Çevreden ve kentten çok sert bir şekilde ayrılmış bu siteler , güvenli site olgusunun en üst noktasını temsil ederek bir örnek teşkil etmektedir. Diğer yerleşimlerin kendi sınırlarını zorlamalarını ve güvenlik vurgusunu katı biçimde hatırlatmaktadır (Alver, 2007) . Bütün unsurlarıyla kendini özel ve güvenli bir konuma yerleştiren site anlayışı, belirgin bir şekilde dışlayıcı bir mahiyete sahiptir. Bu dışlayıcı konumu ise korku ile meşrulaştırır (Harvey, 2008: 187). Steril hayatların mekanda somutlaşmasının bir örneği olan güvenli siteler, başka hayatlardan ve hayat tarzlarından kendini ayıran, uzakta tutan bir anlayış sergiler (Alver, 2007: 85). Güvenli sitelerin dışarıya kapalı olması içeriye giriş çıkışın mutlak güç olması, siteleri tartışma konusu yapan etkenin başında gelir. Dışlayıcılık ve özel mülkleşmenin sınırlarının bu derece sert olması ve temel dayanağının ekonomik olması toplumsal ayrılmaya sebep olmaktadır. Duvar veya tel örgü fiziksel bir gerçek olmakla birlikte bir metafor da yaratmaktadır (Alver, 2007). Çünkü bu tip çevreleme, kentten fiziksel ayrılığı ve farklılığı ifade ederek toplumsal ayrılmayı da vurgular. Bu ayrışma seçkinliği, ulaşılmazlığı, izole olmayı da beraberinde getirir. Keskin ve iptal edilemez bir sınır özelliği taşır.

Çevreleyen duvarlarıyla, evlerin birer kale gibi kabul edilmesi dikkat çekicidir. Kameralar, alarm sistemleri, kilitler eski çağların kalelerindeki hendekleri, kuleleri, topları/tüfekleri andırmaktadır. Güvenli siteler, ayrışma ve farklılığıyla postmodern zamanın ‘kale içi’ hayatının bir örneğini temsil eder (Bauman, 1998; 215). Herkesten farklı olanaklara sahip olma ayrıcalığı bu tip konutlara ek olarak satılmakta olan yeni bir kültürel kod haline gelmiştir. Çünkü, farklılık ihtiyacı postmodern dünyanın yeni ‘toplumsal anlam’ arzusudur (Baudrillard, 2004; 90). Dolayısıyla, toplumsal ayrışmanın mekansal açıdan görünürlüğünü belirgin kılan güvenli site kavramı, tüketime yönelik konut üretiminin de bir ürünüdür. Konut artık bir yatırım aracı olmasının yanı sıra , statüyü simgeleyen bir tüketim malı haline gelmiştir. Bu sebeple, güvenli site kavramı tüketim toplumu tartışmalarının en önemli unsurlarından biri olmuştur. Postmodern kültürde, bireyin kimliğini belirleyen tüketim kapasitesi, kişilerin yer ve mekan ile olan ilişkilerini tüketime bağlı hale getirmektedir. Bu durum, konut planlamasının temel ilkelerini ortadan kaldırarak, kenti kuran tarihselliği ve toplumsallığı ile bir kent kültürünü oluşturan mahalle olgusunun yerini parçalanmış güvenli sitelere bırakmaktadır.

2.3.1. Güvenli Sitelerin Oluşum Nedenleri ve Gelişimi

Güvenli sitelerin oluşumu ve gelişimi; ekonomik, toplumsal, siyasal, mekansal süreçler doğrultusunda çok yönlü olarak incelenmesi gerekmektedir. Güvenli sitelerin kısa

Türkiye tarihi, olgunun kentsel ve toplumsal ayrışma gibi sonuçlara yol açtığı ve açacağı izlenimi vermektedir. Kavramın değişik boyutlarının olduğunu, farklı disiplinlerin tartışmaya dahil olması gerektiği, çok yönlü okumaya müsait bir alan olduğu, varolan güvenli site örneklerinden anlaşılmaktadır. Kavram tarihsel bir olgu haline geldiğinde ise, site kültürünü aşmaya yönelik; sadece sitenin güvenliğini değil, kentin ve kent yaşamının güvenliğini model alan bir bilinç de yaratarak, daha adil bir yaşama ikliminin nasıl inşa edilebileceğine dair sorunsallar ortaya koymaktadır. Türkiye’de güvenli site olgusu 80’lerle görülmeye başlamakla birlikte 90’lar ve sonrası dikkat çekici bir boyut kazanmıştır. Türkiye’nin neoliberal dönüşümündeki sosyo-ekonomik koşullara paralel olarak kentleri çevrelemeye başlamıştır. Küreselleşmenin hakim paradigma olmaya başladığı 2000’lerde, güvenli siteler, gerçek anlamda küresel bir fenomen haline gelmiştir (Alver, 2007: 98).

Kurtuluş (2005: 16), meseleyi üç boyutta ele almaktadır. İlki ekonomik, sosyal, küresel ve yerel faktörler; ikincisi, modern kent ve metropoliten alanlar üzerindeki dönüşümler ve sonuçları; üçüncüsü ise kentli toplumsal yaşamın mekansal ayrışma yoluyla parçalanması ve özelleştirilen kentsel arazilerle yok olma riski taşıyan kamusal mekan problemidir. Güvenli sitenin oluşumu mekansal ve mimari bir süreç olarak görülebilir ancak, mekanın yeniden üretimi sürecinin bir parçasını oluşturur. İlk bölümde kavramsal çerçevede tartışıldığı gibi, hakim küresel ekonomi mekan algısını da dönüştürerek sistemle uyumlu hayat tarzları yaratır. Postmodern kent kültürünün artık vazgeçilmezi olan kapalı siteler de bu hayat tarzının yaşam alanlarıdır. Dolayısıyla güvenli sitelerin oluşumu toplumsal olandan ve küresel kapitalizmin tüketim kültürü bağlamında mekan algısını dönüştürme süreçlerinden bağımsız değildir.

Güvenli sitelerin oluşumunun ve gelişiminin temel kaynağı ‘güvenlik’ vurgusudur. Giddens (2010a: 36), güven kavramını modern ve geleneksel toplum sistemleri bakımından ayırıştırır ve güven sorunu ile modern toplumun/sistemin ritüelleri arasında bağlantılar kurar. Güveni bir sistem sorunu olarak ele alarak risk toplumu, tehlike ve güven ilişkisini sorgular. Bu açıdan Giddens (2010b: 42), ortaya koyduğu ‘*gelenek ötesi yaşamların*’ gündelik hayatının bir bakıma ‘*geç modern evrenin*’ ürünü olduğu vurgusunu yapar. Risk ve endişenin, geç modern toplumlarda bireylerin gündelik hayat tarzına dönüştüğü ifade eder. Onun bu bağlamda görüşü, postmodern evre ve modern evrenin farkının bilimsel kuşkunun gündelik hayatın sıradanlıklarına dahil olduğudur. Güvenli site oluşumunda, toplumsal kaygının bu eğilimdeki dönüşümü kuşkusuz temel bir unsurdur. Postmodern toplumun yeni ihtiyaçları ve kaygıları risk ve belirsizlik bağlamında hayat tarzlarının güvenlik vurgusu etrafında şekillenmesini sağlar. Postmodern toplumun hayat tarzlarını belirleyen risk, endişe ve belirsizlikler tartışmasının bir

diğer önemli kaynağı ise Bauman'dır. Neoliberal dönüşümün değiştirdiği nitelikler doğrultusunda ürettiği özel hayat ve kamusal hayat arasındaki farklılaşmanın; bireylerin yaşadığı korku ve belirsizliklerin nedeni olduğunu, postmodern toplumsal koşulların ürünü olan korku ve belirsizliklerin hayatın gerçeklikleri haline geldiğini ifade eder. Ona göre, 'dünya aşırı derecede özelleştiği için özgürlüğün de kamusal olandan çıkıp özele ait olmasını yaratmıştır' (Bauman, 2008). Bu durum beraberinde, tıpkı güvenli site de olduğu gibi özelleşen özgür alanlara kaçışı getirmiştir. Kamusal alan, müşterek işler, toplumsal dayanışma ve yardımlaşma, 'bireysel hikayeler yüceltiği için orada bulunması gerekli bir hayat olmaktan çıkmıştır'. Kamusal hayat, bireyler için artık korkulan ve belirsizliklerinin üstesinden gelmesi zor olduğu bir hayat haline gelirken, bireyler güvenli site ve benzeri yapılarla özel hayatlarını kutsar hale gelmiştir. Bu bağlamda, güvenli site kavramının oluşumu, neoliberal ekonomik ve siyasi dönüşüm, postmodern kültür, tüketim ve yeni toplumsal kimlikler ilişkisinden bağımsız tutulamaz.

Sitelerin ortaya çıkışında özellikle ekonomik faktör belirgin bir şekilde ortadadır. Ekonomik gelişme, zenginleşme ve özellikle neoliberal politikalar site modellerinin ortaya çıkmasına ve yaygınlaşmasına yol açmaktadır (Geniş, 2007: 773). Bu süreçte bir çok ev modelinin sisteme dahil edildiği gözlemlenebilmektedir. Özel malikaneler, villalar, saraylar, yalı ve köşkler ve güvenli sitelere varan bu çeşitlilik üst ve orta-üst sınıfta yer alan gruplar için cazip hale gelmektedir. 'Güvenli siteler, küresel tüketim kültürünün taşıyıcıları ya da küreselleşme sürecinde ortaya çıkan profesyonel yeni orta sınıfın konut modelidir' (Kurtuluş, 2005: 86). Küresel sermayenin akışı ve yeni iş imkanların yaygınlaşması sonucunda ortaya çıkan yeni orta sınıf, 'etnik ve dinsel kökenlerine dayalı olarak yerleştikleri, fakir ve zengin farklı konut tiplerinde ama yan yana yaşadıkları eski mahallelerinden, yeni ve modern binalara yerleşime açılan yeni kentsel alanlara' taşınarak güvenli sitelerin doğuşunda bir unsur olarak yer alır (Kurtuluş, 2003: 81).

Küresel bir olgu olan güvenli sitelerin doğuşu ve yaygınlaşmasında, her kentin kendine özgü şartları ve yapısal özellikleri bulunmaktadır. Ortak koşul ise onu, küresel bir olgu haline getirmektir. Özellikle toplumsal ve kentsel ayrışma, statü arayışı ve göstergesi, soylulaştırma, seçkinleştirme gibi mekana bağımlı kimlik ifade türleri güvenli site olgusunun tarihine bakıldığında genel özelliklerini oluşturmaktadır.

2.3.2. Güvenlikli Site ve Mahalle Kültürü: Yeni Bir Toplumsal Gerilim Kaynağı

1980’li yıllardan itibaren kentsel ayrışmaya ilişkin çok sayıda çalışma yapılmış, bu çalışmalarda kentsel ayrışmayı tanımlamak için; ‘bölünmüş kent/divided city’, ‘dual kent’, ‘kutuplaşmış kent/polarised city’, ‘parçalı kent/partitioned city’ gibi kavramlar kullanılmıştır.²⁴ Toplumsal eşitsizlik, kutuplaşma ve sınıf gibi sorunlar bu çalışmaların temelini oluşturmuş, toplumsal parçalanmışlık mekansal ayrışmayla ilişkilendirilmiştir. Kapitalist üretim ilişkilerinin ürünü olan modern kent, üretim ilişkilerinin yapısal farklılıkları bakımından, önemli değişikliklere sahiptir. Merkantil, liberal ve neoliberal kapitalizm bağlamında birbirinden ayrışan modern kent, esas olarak kapitalist ilişkilerin şiddetlenmesi ile dönüşmüştür. Kapitalist kentin başlangıcı ve geldiği nokta karşılaştırıldığında, önceki bölümlerde tartışıldığı gibi, geleneksel ilişkilerin ve mekanın yerini, küresel kapitalizmin veya kapitalizmin radikalleşme düzeyinin bir ürünü olan gelenek ötesi/postmodern ilişkiler ve mekanlar yaratmış, dolayısıyla gelenek ötesi/postmodern kent tartışmasını başlatmıştır. Bu tartışmalar bizlere, sahip olduğumuz mekanların sosyal arka planını anlamamıza yardımcı olmakta, çünkü; yaşadığımız mekanlara salt fiziksel unsurlar olarak görmek, mekan içerisindeki toplumsallığı kaçırmamıza neden olmaktadır. Dolayısıyla yaşadığımız mekan ve hayatı, kontrol temelli inşa etmek veya düzenlemek, kent yaşamının rastlantısallığına dair olan açılma, dokunma ve teması ortadan kaldırmaktadır (Sennett, 2011). Bunun yanı sıra kent düzeyinde toplumsal farklılaşma ve ayrışma yaratarak toplumsal gerilimlere neden olmaktadır.

İstanbul özelinde, son yıllarda fiziki yapı ve coğrafyasındaki değişimler göz önünde bulundurulduğunda eşitsiz yapılanmayı gösterir niteliktedir. Küresel kent imajına uygun olmayan geleneksel mahalleleri kentin görünür alanlarından arındırmayı hedefleyen kentsel dönüşüm projeleri, toplumsal gerilimin mekansal temsilinin yeni bir biçimi olmuştur. Bu süreç 1980’lerden itibaren İstanbul’da süregelmektedir. Bazı mahalleler parça parça dönüşürken, bazı mahalleler ise 2004’ten itibaren büyük kamu projelerinin parçası olarak dönüştürülmektedir. Bu dönüşümler, mekansal ayrışmanın birbirinden yalıtıldığı grupların ve bu grupların yaşamlarını geçirdiği mekanlar arasında toplumsal gerilime yol açmaktadır. Kentteki mekansal ayrışmalar, toplumsal karşılıklı etkileşimi en aza indirerek, farklı gruplar arasında rekabeti yükseltmiştir. Rekabetin temeli, Lefebvre’nin ‘kent hakkı’ ve Max Weber’in ‘toplumsal kapanma’ kavramsal

²⁴ Detaylı bilgi için bkz. : Musterd, Sako, Hugo Priemus, and Ronald Van Kempen. "Towards undivided cities: The potential of economic revitalisation and housing redifferentiation." **Housing Studies**, vol.14, 1999: 573-584.

çerçevesinde temellenen barınma ve kentte yaşam hakkına sahip olmaktır (Urry, 2015). Bireyler, özel alana, dolayısıyla dışlama araçlarını en çok kentte ihtiyaç duymaktadır. Özel alanlar oluşturmaya yönelik yapılandırılan ekonomik baskılar kentte toplumsal bölünmelere neden olur. Bu bağlamda mesafe ve bölünmeyi siteler ve kent içi eski mahalleler en iyi şekilde temsil etmektedir. Kent merkezinin sınırlı bir mekan olması kent içi eski mahalleleri ilgi odağı yapmıştır çünkü; kent içi mevcut yapı stoku, yeni orta sınıfın rekabetle yükselen talebi için yeterli olmamaktadır. Kent içi yapı stokunu yaratmaya yönelik, eski mahallelere artan ilgi iki yöntemle belirmiştir. İlki, soylulaştırma ile eski mahallelerin, üst orta sınıf tarafına el değiştirmesi; ikincisi ise kamu ve özel sektörün kentsel yenileme veya kentsel dönüşüm projeleriyle el değiştirmesidir. Bu iki süreç, toplumun süregelen fiziki ve sosyal dokusuna doğrudan müdahaleyi gerçekleştirdiği için toplumsal gerilimin kaynağını oluşturur. Harvey'e göre, 'kentsel toplumsal hareketler; finans, sermaye ve girişimci rolü üstlenen yerel devlet aygıtlarınca desteklenen ve şehir plancıları tarafından ileri sürülen toplumsal izolasyonu alt etme ve kenti farklı imajlarla yeniden biçimlendirme arayışındadır.'²⁵ Buradan hareketle, mekanın toplumsallığını yok eden ve toplumsal ilişkileri yok sayan, mekanı meta olarak sadece fiziki bir alan olarak değerlendiren bu gibi kentsel plan ve projeler toplumsal gerilimin oluşmasında oldukça etkili olmaktadır. Kentsel dönüşüm projeleri; yaşanılan mekanda, bu çalışmanın özelinde yaşanılan mahallede, toplumu ikiye bölmektedir. Bu projelerde, küreselleşme ve yeni orta sınıfın şekillendirdiği yeni rant alanlarının bölüşümünde kazananın ve kaybedenin olması, kentsel ayrışmanın ve toplumsal gerilimin dinamiklerini oluşturmaktadır (Kurtuluş, 2005: 12).

Kapalı site olgusu, yalnızlaşan birey üzerinde temellenirken, mahalle komşuluk ilişkilerini kapsayan bir yaşam çevresidir. Mekansal yakınlığa dayanmakla birlikte komşuluk sürekli bir sosyal olguyu ifade eder. Mekanın yakınlaştırdığı bireyleri sosyal dayanışma ve toplumsal yardımlaşma psikolojisi etrafında bütünleştirir. Buna karşılık olarak kapalı konutun oluşum mantığında, 20. yüzyıl banliyölerine benzer şekilde, topluluk oluşturma ve birlikte yaşama dayalı bir kurgu yaratılmaya çalışılmış, yalnızlaşan bireyin sosyal ilişki ihtiyacına yanıt aranmıştır. Kente ve yaşadıkları çevreyi paylaştıkları mahalleliye dışlayıcı bir tavırla etrafi sınırlandırılmış alanlar içinde kendilerine ait bir sosyal ilişki ağı çabasını görmeyi mümkün kılmıştır. Güvenlik önlemleri ile donatılmış, sosyal tesisleriyle kendine yeterli yerleşimler olarak sunuldukları, topluluk ve mahalle oluşturmaya amaç edinen örnekleri olan güvenli siteler, 'kendin gibi' komşularının olduğu ve sosyal açıdan kaynaştırıcı ve dayanışma sağlayıcı

²⁵ Harvey, D., 'Right to the City', **New Left Review**, vol.53, 2008, s.33.

bir topluluk sunmaya çalışırlar. Öte yandan doğal süreklilikle oluşmuş bir topluluk olan mahalle, bireye birlik ve mekan duygusu üzerinden bir aidiyet ve kimlik kazandırır. Eski mahalleleri yeniden yaratma amacı bireye, yaşadığı kentte kayvettiği aidiyetlik duygusunu mahalle üzerinden tekrar hissettirebilme ama aynı zamanda farklı olmanın yollarını sunmaktadır. Postmodern kent tasarımının bir parçası olan bu pazarlama konseptlerinin gerçek yaşamda idealize ettikleri bir mahalle ortamı olup olmadığını sorgulamak için dışarı ve kendi içindeki sosyal ve toplumsal ilişkiler bağlamında incelemek gerekmektedir. Mevcut örnekler bu sosyal ve toplumsal ilişkilerin ötekileşmeye vardığını göstermektedir. Ötekileşme, farklı toplumsal gruplar arasında iletişimsel ve sosyal mesafeyi arttıran bir toplumsal gerilim kaynağıdır. Kentsel dönüşüm projelerinin hali hazırda uygulanan örneklerinde bile, mahalle halkı ‘sakıncalı öteki’ olarak ifade edilmektedir. Bu projelerde ‘sosyal dışlama ve yerinden etme’ ötekileştirmenin bir boyutu olmuştur. İstanbul örneğinde, kent içi çöküntü alanlarını yenileme ve dönüştürme projeleri, mekansal stratejilerle yoksul gruplar tecrit edilmiştir.²⁶ Yoksullar, göçmenler ve farklı etnik kimliklerin ‘toplumsal özne’ olmalarının engellenmesi, neoliberal devlete biçilen rol olmakla birlikte, mekanın yoksul gruplar aleyhine el değiştirmesi toplumsal gerilim alanı yaratmakta ve ‘kent hakkını’ kullanma özgürlüğünü yok etmektedir. Kentleşme özgün ve hususileşmiş yöntemlerle, toplumun niteliği ve gerilim alanları kısacası toplumsallık dikkate alınarak gerçekleştirilmelidir. Kent hakkını kullanma özgürlüğü bir başkasının hak ve özgürlük alanına dayandığında bitmelidir. Lefebvre’ye göre:

‘Şehircilik düşüncesi, toplumsal birimlerin arasındaki bağların ve gerilimin olduğu kentsel bütünlüğün yeniden yapılanmasını teklif eder ve bu kentsel bütünlüğün karmaşık bir iç düzeni, esnek ve hiyerarşik bir yapısı vardır. Bu unsurlarıyla toplum göz ardı edilerek kente yapılan her müdahale toplumun iç dengesini ve bütünlüğünü bozmaktadır.’²⁷

Kuşkusuz kent, farklı insanların ve grupların olduğu geniş bir çeşitliliği içermektedir. İlk bölümde de açıklandığı gibi, bu çeşitlilik ve farklılığı barındıran, kamusal alan ve kamusal kullanıma açık olan geleneksel mahallelerin tam tersine, dışarıya kapalılık sunan güvenli siteler, kamusalın özelleştirilerek dışlayıcı bir yaşam tarzı yaratmaktadır. Bu da sosyal yaşamın içe dönük olmasına ve kamusal alanın zarar görmesine dolayısıyla yurttaşlık bilincinin temelinde yer alan paylaşımı zayıflatarak vatandaşlık bilinci ve sorumluluğunu yok etmeye kadar varan sonuçlar oluşturmaktadır. Oysa, mahalle kent gibi çeşitli kültürden bireylerin

²⁶ İstanbul’da soylulaştırma ve yerinden etmenin somut örneklerin oldukça fazla olmakla birlikte, literatürde bir çok çalışmaya alan sağlamış olan mahalleler: Tarlabası, Sulukule, Fener-Balat, Karanfilköy, Fikirtepe.

²⁷ Henri Lefebvre, ‘Kent Hakkı’, **Eğitim Bilim Toplum Dergisi**, Cilt:9, Sayı:36, Güz:2011, s.149.

iletişimde olduğu, katılımın, çoğulluğun ve özgürlüğün mekanlarıdır. Kendi içlerinde küçük toplumsal gruplar²⁸ oluştursalar da dışlayıcı olmak yerine kapsayıcı ve kimseyi dışarıda bırakmayacak bir yaşam alanı sunar. Güvenlikli siteler ise, bu çeşitlilikten çok sosyo-ekonomik açıdan benzer bireylere açık bir homojen topluluğu oluşturur. Dolayısıyla, kentin sosyal ve toplumsal yönünü oluşturan karşılaşma ve paylaşım yerini, fiziksel açıdan birbirine benzer mekanlar ve sosyo-ekonomik açıdan aynı olanın döngüsüne bırakır. Bu şekilde tekrar eden çevreler üretilmesi, ekonomik düzeyi aynı olan kişilerle birlikte olma hali yaratmakta ve farklı olanın ötekileştirilmesine, yaşam alanlarının sterilizasyonuna neden olmaktadır.

Bu çalışmada kentsel dönüşümün sonucu olarak mekansal ve toplumsal ayrışmanın neden olduğu toplumsal gerilim Derbent mahallesinde yapılan saha araştırmasıyla örneklenmiştir. Dönüşüme karşı hala vermekte olduğu mücadele ile kentsel ayrışmanın neden olduğu kentsel gerilimlerin nasıl çatışmanın eşiğinde durduğunu örneklemek açısından da önemlidir. Dönüşüm sürecinin en çok etkilediği merkezde kalmış veya merkeze yakın olan yoksul mahallelerden olan Derbent, İstanbul'un küresel finans dünyasına yakınlığı, güvenlikli sitelerle çevrelenmiş olması ve toplumsal mücadele örneği olması açısından teorik çerçevede küreselleşmenin ve kapitalizmin sınıfsal çatışmalarını, mekansal ve sınıfsal ayrışmayı kavramsallaştırmada somut bulgular toplanabilecek bir mahalle örneğini oluşturmaktadır.

²⁸ Mahallelerde bu gruplaşmalar genellikle hemşerilik temelinde gerçekleşir. Örneğin Derbent özelinde, Sivaslılar'ın ve Elazığlılar'ın yaşadığı bölge olarak mahallede belirli sokaklardan oluşan alanlar mevcuttur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL'DA KENTSEL AYRIŞMANIN BİR ÖRNEĞİ: DERBENT MAHALLESİ

SAHA ARAŞTIRMASI

3.1. Derbent Mahallesinde Kentsel Ayrışma Üzerine Bir Saha Araştırması

Neoliberal metropolleşme, 2000'lerden itibaren İstanbul'un Kuzeyi'ne doğru genişlemiştir. Kentsel ayrışmanın nedeni ve aynı zamanda uzantısı olan mekansal ve toplumsal ayrışmanın ve kent hakkı mücadelesinin; mekansallık ve sınıfsallık düzleminde Derbent Mahallesi bir örneğini teşkil etmektedir. İstanbul'un küresel finans merkezi Maslak'a yakınlığı, mevcut konumunun büyük bir rant stokunu oluşturması ve büyük sermaye gruplarının ve kent yönetiminin, kentsel dönüşüm projeleri ile sebep olduğu adaletsiz ve ekolojik olmayan müdahalelerine karşı toplumsal mücadele örneğini oluşturması; Derbent Mahallesi'ni teorik çerçevede küresel kapitalizmin kente ilişkin mekansal ve sınıfsal çatışmalarını ve neden olduğu kentsel ayrışmayı kavramsallaştırmada somut bulgular toplanabilecek bir mahalle örneği yapmaktadır.

Lefebvre, Castells ve Harvey'in kent sosyolojisine dair çalışmalarından hareketle; üretim sistemindeki dönüşümlere ilişkin ve paralel olarak mekanın metalaştırılarak yeniden üretimi bağlamında ve yine aynı teorik çerçeveye ilişkin olarak mekanın mahalle kültürü özelinde örnek gösterilerek; toplumsallığı ve tarihselliği olduğunu ispatlayabilecek ve kentsel dönüşüm projelerinin kent mekanına müdahalesinin mekansal ayrışmanın yanı sıra bu toplumsallığı ve tarihselliği de parçalayarak ortadan kaldırdığına dair bulgular toplanabilecek somut bir mekanı simgelemektedir. Derbent mahallesi diğer birçok özelliğinden dolayı diğer örneklerden farklılaşmaktadır (Kızılay, 2015) :

- Derbent mahallesi ve çevresi tarihsel ve politik süreçlerle gelişmiştir. Mahalle içerisinde kentsel dönüşüm projesi ile güvenli site(Mesa Konutları) yapılması, 1990'lardan itibaren mahalleye çok yakın olan Maslak alanının İstanbul'da hizmet ve finans sektörünün hakim olması, lüks özel hastane(Acıbadem), avm, özel okul ve Darüşafaka metro istasyonunun mahalleye beş dakikalık yürüme mesafesine gelmesi, mahalleyi ciddi bir rant stoku haline getirmiştir. Artan rantın baskısıyla,

kentsel müdahale süreçlerinin etkilerini bir mahalle özelinde gözlemleyebileceğimiz bir alanı oluşturmaktadır.

- Derbent mahallesinde mülkiyet sorunu vardır. İstanbul'un diğer gecekondu mahallelerinde, mahalle sakinlerinin en azından toprak tapuları bulunmaktadır. Derbent sakinlerinin, tapu veya yasal bir belgesi yoktur; olanlar ise günün iktidar birimleri tarafından yok sayılmaktadır.
- Mahalle sakinleri kentsel dönüşüm projelerinin alandaki rant arayışlarına karşı mücadele vermek adına mahalle kooperatifini kurmuşlardır. Kooperatif konu ile ilgili mücadelenin temel yürütücüsüdür. Mahallenin kentsel dönüşümün yol açtığı adaletsizlik ve usulsüzlüklere karşı bu şekilde örgütlenmesi mahalle sakinlerinin mücadele gücünü ve kent hakkını ortaya koymakta sahip oldukları potansiyeli göstermektedir.
- Derbent mahallesini farklı kılan bir diğer özellik ise; İstanbul'un kentleşme sürecinde, 1950'li ve 1960'lı yıllarında kente göç eden işçi sınıfının kurduğu bir mahalle olmasıdır. Hala burada ikamet eden çoğu Derbentli, kentte farklı sektörlerde işçi olarak çalışmaktadır.

Derbent'de artan rant baskısı ve geleceğe yönelik dönüşüm planlarının etkileri, burada yıllardır ikamet eden mahalle sakinlerini sosyo-ekonomik açıdan belirsizliğe düşürmektedir. Çeşitli şekillerde ve yöntemlerle yukarıdan aşağıya uygulanan kentsel dönüşüm süreçlerinin mekana yayılımı Derbent özelinde, mekansal ve toplumsal ayrışma yaratmakta ve mahalle bugün küresel kentte zaman ve mekan sıkışmasının örneğini temsil etmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, süreci dayatanlar ve süreci yaşamak zorunda olan mahalleli arasındaki çatışma ve mücadele süreçleri göz önünde bulundurularak, dönüşüm süreçlerinin yarattığı mekansal ve toplumsal ayrışmayı kapsayan kentsel ayrışmanın, mahalle sakinlerinin katılım sağladığı niteliksel bir saha araştırması yöntemiyle Derbent mahallesi üzerindeki etkilerini ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Derbent mahallesinde yaşayanların nasıl bir hayat tarzına sahip oldukları ve nasıl bir gelecek hayal ettikleri araştırmanın bir parçası olarak geleceğindeki belirsizlikler ve olası ihtimaller ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

3.1.1. Araştırma Evreni: Sarıyer, Derbent

Türkiye kentleşmesinin gerçeği olan gecekondulaşma özellikle İstanbul gibi metropoliten kentlerimizde varlığını hala sürdürmekte, yalnızca kent planlaması ve kent çalışmaları için değil, iktisat ve sosyoloji gibi alanlar için de önemli argümanların

oluşturulabilmesinde bulgular sağlanabilecek araştırma alanlarını oluşturmaktadır. 1950'lerde başlayan ve 1990'lara kadar çeşitli yasalarla (imar affı) yasallaşmış ve yasallaşamamış gecekondulu mahalleleri, İstanbul'da neoliberal kentleşmenin rant stokunun önemli bir oranını oluşturmaktadır. 1990'lara kadar sanayi ve kalkınma için iş gücü göçü sonrasında oluşan bu mahalleler 1990'larla birlikte ülkenin doğu ve güneydoğu bölgesinden gelen zorunlu göçe tabi tutulan insanların da yaşam alanı haline gelmiştir. 1980'lerle duyulmaya başlanan ancak 2000'lerde dönüm noktasını yaşayan bu mahalleler, birçok küresel kentte olduğu gibi neoliberal kent stratejileri kapsamında gerçekleştirilen dönüşüm projelerinin hedefi ve yıllarca kentin kalkınması için işgücü sağlamalarına rağmen küresel kentlerin istenmeyenleri haline gelmiştir (Yalçın, 2014; Kızılay, 2015).

Mahalle olgusunun özünü oluşturan aidiyetlik ve toplumsal dayanışma duygusunun oldukça yoğun olduğu dolayısıyla kent hakkını, uygulanması planlanan kentsel dönüşüm projelerine karşı toplumsal bir mücadele ortaya koyarak kazanmış bir gecekondulu mahallesi olan Derbent araştırma alanı olarak belirlenmiştir. Derbent, Sarıyer araştırmanın evreni olarak, İstanbul'un kuzey alanlarının yıllardır korunmaya çalışılması ve dönüşümün başlamasıyla burada hangi dinamiklerin ve dengelerin değiştiğini ortaya koyarak küresel finans merkezine yakınlığı açısından küresel kentsel dönüşüm bağlamında tartışılacak bir alanı oluşturmaktadır. Sarıyer, 1990'lara kadar sanayileşmeyle birlikte gecekondulaşarak kentleşme sürecini deneyimlemiş bir ilçedir. Küreselleşme ile dönüşen kent politikalarıyla da bu dönüşümü önceden yaşamaya başlamış bir bölgeyi oluşturmaktadır (Yalçın, 2014).

Bu dönüşüm sürecinin toplumsal, sınıfsal ve mekansal etkilerini ortaya çıkarmak, aynı mekanda kapalı konut ve mahalle karşılaştırmasını yaparak, aynı mekanı paylaşanlar olarak toplumsal bilinçlerinin kentsel ayrışmadan nasıl etkilendiğini, Maslak aksında bulunmaları ve buradaki finans merkezinin giderek genişleyen baskısının gündelik ve toplumsal hayatlarının nasıl etkilendiği ortaya koyularak; alan araştırmasından elde edilen sonuçlardan mekansal ve sınıfsal ayrışma özelinde ve neoliberal kentsel dönüşüm uygulamaları genelinde, güvenli site ve mahalle kültürü bağlamında toplumsal gerilimin alanını oluşturma argümanlarına bulgular sağlanmaya çalışılmıştır.

3.1.2. Araştırmanın Amacı

Maslak finans merkezine yakınlığı ile geleceği belirsizleşen, kavramsal çerçevede bahsedildiği şekilde mahalle kültürünün özünü oluşturan toplumsal dayanışma ve komşuluk ilişkileri temelinde var olan Derbent Mahallesi, kentsel ayrışmanın somut bir örneğini

oluşturmaktadır. 2002’de mahalle merkezine yapılan güvenli site Yorum Maslak Evleri ile Derbent’de, mahalle ve kapalı sitenin aynı yaşam alanını paylaştığı bir örneği de sunmaktadır. Bu bağlamda mekânsal ve sınıfsal ayrışmanın gözlemlenebileceği gibi günümüz küresel zamanın büyük yatırımları ve diğer lüks konut ve yapılarla çevrili olma bakımından, geleneksel ilişkilere bağlı bu mahalle ‘zaman-mekan sıkışmasını’ da ortaya koymaktadır. Dolayısıyla, saha araştırmasında edinilen bulgularla, mekânsal ayrışma ve dönüşümü, küresel kapitalizm ve postmodern kent tasarımı ile ilişkilendirerek, postmodernizmin mahalle kültürüne etkisi teorik bir çerçevede değerlendirilmiştir.

Merkezi iktidar ve yerel yönetimlerin kolaylaştırıcılığı ve büyük sermaye gruplarının yatırımları ile geliştirilen dönüşüm süreçleri, yıllardır burada olan mahallenin yalnızca fiziki mekanına bir müdahale olarak değil, sosyo-psikolojik ve ekonomik açıdan da dağıtıcı, çözücü sonuçlar çıkardığı ve çıkarmaya devam edeceği anlaşılmış, dolayısıyla kent ve yaşam hakkına da bir müdahale olduğu bir çok örnekte gözlemlenebilmiştir. Bu sebeple, Derbent gibi mahalleler direniş göstermeye başlamıştır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, bir sonraki bölümde açıklanan araştırma yöntemi ile, bu direnişte mücadele vermiş Derbentli’lerle birebir görüşmeler yaparak, burada yaşanan kentsel dönüşüm sürecini anlamak ve aktarmak; mekânsal ayrışmanın örneğini oluştururken mahallelinin deneyimlerinden yardım alarak, yaşadıkları fiziki ve sosyal mekanın dönüşümünün nasıl bir etki yarattığını ve hissettirdiğini ortaya koymaktır. Mahallelerden edinilen bulgular ışığında ise kavramsal çerçevede tartışılan kentsel ayrışma ve mahalle kültürünün temelini oluşturan toplumsal dayanışmaya örneklemeler yapılmıştır.

Araştırmanın amaçlarından bir diğeri ise, küresel kapitalizmin kent planlamasındaki uzantısı olan dönüşüm süreçlerinin sonucu olarak, sistem ve birey arasında yarattığı çatışmayı da ortaya koymaktır. Bu çatışmayı giderebilecek veya kentsel dönüşümün Derbent için nasıl kabul edilebilir bir hale gelebileceği katılımcıların konu ile ilgili fikirleri alınarak, bu politikalara temel teşkil edebilecek ‘mahalle kültürünü’ dolayısıyla yardımlaşma ve dayanışmayı içeren toplumsallık gerçeği de içselleştirilerek oluşturulabilecek bir kentsel dönüşüm yaklaşımını ortaya koymasını düşünülmemektedir. Böylece mahalle kültürü için ve toplumsal açıdan herkese adaletli ve sürdürülebilir kent stratejileri oluşturulmasına bir katkı sağlamış olacaktır.

3.1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Veri Toplama Teknikleri

Derinlemesine incelemek ve soru sorarak sondaj yapmak anlamlarında kullanılan 'cultural probe' kavramı ve araştırma yöntemi, günlük yaşamları ve çevreleri hakkında daha fazla bilgi edinmek için bir grup katılımcıya açık uçlu etkinliklerin verildiği niteliksel bir araştırma aracıdır. Katılımcıların konu hakkında fikirlerini anlamada etkin ve kolaylaştırıcı bir yöntemdir. Sosyal bilimlerde kullanımı yaygın olmamakla birlikte, psikoloji alanına henüz girmiş bir araştırma yöntemidir. Katılımcıların günlük hayatlarına ve çevrelerine nelerin etki ettiği ve kaynak oluşturduğunu ortaya çıkarmada kolaylaştırıcı olması bu yöntemin temelini oluşturur. Kültürel açıdan hassas araştırmalarda duygusal tepkileri ölçmek için katılımda motivasyonu artırıcı bir etki sağlamaktadır. Yöntemin araçları katılımcılara verilen öğeler kümesidir ve yaşanmış deneyimlerin daha doğrudan ifade edilmesini sağlar.²⁹

Kültürel antropolojideki kökleri ile etnografik araştırmalar; bir olgunun sosyal ve kültürel anlamlarını kavrayabilme, belirli bir grup içindeki bireylerin yaşadığı deneyimlerin daha derinden anlaşılmasını sağlayabilmektedir. Antropoljik bir yaklaşım olan etnografi, kültürün ve günlük hayatın anlamına odaklı bir araştırma yöntemi olarak, tutum ve davranışları anlamada hem psikolojik hem davranışsal hem de bunları etkileyen çevresel faktörlerin belirlenmesi ve tüm bu faktörlerin etkisine birlikte bakılmasını sağlar.³⁰ Ayrıca, amacı belirli bir grubun değerleri ve inançları hakkında bir açıklama yapmak ve yorum yapmaktır. Bu yöntem ile sosyal konum ve kimliğin insanların deneyimlerini şekillendirmesinin karmaşık yollarına da dikkat edilir. Bu araçlar, deneyimlerini yaratıcı bir şekilde belgelendirmelerine yardımcı olmak için araştırma katılımcılarına verilen çok amaçlı öğeler grubudur. Araştırmacının bilgileri toplamasına ve kaydetmesine yardımcı olabilecek herşeyi içerebilir, ses kaydedici, kalemler, post-it'ler, harita, fotoğraflama, kelime grupları, çizim kağıdı vb. kırtasiye malzemelerinden oluşturulabilir (Bkz. Resim 5). Öğeler grubunun içeriği, ne tür bilgi toplamak istendiğine ve katılımcıların aşına olduğu materyallere bağlıdır. Yöntem uygulanırken, katılımcılardan araçları alışılmış şekilde kullanmaları istenir; bu nedenle, öğeler katılımcıları belirli günlük uygulamalara ve deneyimlere yeni ve beklenmedik şekillerde cevap vermeye ve düşünmeye teşvik eder. Aynı zamanda, katılımcıların kendileri için en uygun araçları kullanarak deneyimlerini kendi hızlarında toplamalarına izin verir.³¹

²⁹ Gaver, Bill, Tony Dunne, and Elena Pacenti, "Design: cultural probes", *Interactions* 6.1 (1999): 21-29.

³⁰ Kassar, Anusha, "Becoming new together: making meaning with newcomers through an arts-based ethnographic research design", *Qualitative Research in Psychology* (2018): 1-18.

³¹ Gaffney, Gerry. "What is a Cultural Probe?." *Information & Design. Info Design [Em]* (2006).

Bu çalışmada birebir görüşme sorularının yanı sıra *Derbent mahallesine, kentsel dönüşüm* ve *kapalı siteye* yönelik üç gruba oluşturan kelime grupları verilmiştir. Kelime gruplarından yukarıda sıralanan olguları katılımcıların nasıl tanımladığına göre kelimeleri seçmesi beklenilmiştir. Buna ek olarak, mahalleyi çevreleyen doğal çevre ve yapıların fotoğrafları gösterilerek yaşadıkları çevrede bu unsurların kendilerine olumlu/olumsuz etkileri veya gereksinim duyup duymadıklarını anlamak üzere yorumlarını bir iki cümle ile yazması istenilmiştir. Yine aynı şekilde sosyo-psikolojik etkileri ölçmek amacıyla mahallenin krokisi üzerinde, mahallede en çok nerede vakit geçirdikleri, mahallenin hangi bölgesinde olumlu veya olumsuz hissettiklerini işaretlemeleri ve neden böyle hissettiklerini açıklamaları istenmiştir. Bunun amacı, iki farklı sosyo ekonomik grubun özelde aynı mahalleyi paylaşmaları bakımından mahallelinin görüşlerini elde etmek ve genelde ise, yaşadıkları çevredeki mekansal ayrışmanın ne kadar farkında olduklarını anlamaya çalışmaktır. Sunulan araçlardan elde edilen bulgular, söz konusu mekansal ayrışmanın insanların yaşadığı çevreye dair fikir ve bakış açılarından çıkarımlar elde edilmek için kurgulanmıştır. Görüşme soruları ve yönteme ilişkin öğeler ile katılımcılardan alınan veriler mahalle kültürü ve alandaki kentsel dönüşüm olgularına odaklı olmakla birlikte mekansal ayrışmanın mahallede yaşayanlar üzerinde etkisini ölçmeye yöneliktir. Bu yöntemle; objektif bir bakış açısına ulaşmaya çalışılmadan, bunun yerine daha izlenimci bir tavır ortaya koymalarında yardımcı olarak, Derbent’de yaşayan bireylerin burayla olan bağları, mekansal ayrışmanın ve dönüşümün günlük hayat pratiklerine etkileri ve yaşam alanlarına dair kaygı ve görüşleri elde edilmeye çalışılmıştır.

Bu yöntemle gerek görüşme sorularında, gerekse yönteme ilişkin bahsedilen araçlarla, mahallelinin mevcut mekânsal ayrışmanın ne derece farkında olduklarını, mahalledeki yaşam tarzları ve kültürel pratiklerin değişimi hakkında bilgi edinmenin yanı sıra gelecek olası bir dönüşüm sonrasındaki görüşleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu yöntemin özelliği, Derbent’teki dönüşümün doğrudan değil, çevredeki müdahalelerin (kapalı site, altyapı yatırımları, hastane vb. projeler ile) ‘*mutenalaştırıcı*’ olduğu ortaya koyularak, kendi deneyimlerinden ortaya çıkan sosyo-psikolojik ve ekonomik etkileri elde ederek uygulanan ve uygulanması düşünülen kentsel dönüşüm projelerinin yarattığı tehdit ve endişe algısını belirlemektir. İnsanların çevrelerini nasıl algıladıkları ve onların deneyimlerinden beslenen bir yöntem kurgusu olması sebebiyle sosyal bilimlerin amacına daha uygun, içeriden bakışı beraberinde getiren bir kurgu olmuştur.

(Kaynak: M.Özge Hamamcıoğlu)

Araştırmanın örneklemini ise; Derbent mahallesinde kentsel dönüşüm sürecini yaşamış ve mücadele sürecinde rol almış kişiler ve uzun süredir bu mahallede yaşayanlar öncelikli olmak üzere 40-60 yaş arası kadın ve erkek, toplam 20 kişi oluşturmaktadır. Yarı yapılandırılmış görüşme soruları ile katılımcılardan sağlanan veriler ile ses kaydı yapılmış, görüşme soruları üç kategoriye ayrılmıştır:

- 1) Aile ve komşuluk ilişkilerine yönelik sorular
- 2) Mahalleli olmaya ilişkin sorular
- 3) Kentsel Dönüşüm ve Güvenlikli Siteye ilişkin sorular

Hazırlanan anket çalışması (cultural probe) ise dört kısımdan oluşmaktadır:

I-Katılımcıların genel bilgileri

II-Mahalle krokisi. (Mahallede olumlu ve olumsuz hissettiğiniz yerleri işaretleyiniz. Nedenini kısaca açıklayınız.)

III- Kelime grupları. (Kentsel dönüşüm, Derbent mahallesi ve güvenli site olgularını size göre en iyi ifade eden beşer kelime seçiniz.)

IV-Derbent Mahallesi'ni çevreleyen doğal çevre ve yapılara ilişkin fotoğraflar hakkında kısaca yorumlarınız.

3.2. Bulgular ve Yorumlar

Bu kısımda yarı yapılandırılmış görüşme sorularından ve anket çalışmasından elde edilen, mahalle kültürüne dair ilişkiler, kentsel dönüşümün ve kentsel ayrışmanın mahalleli üzerinde etkisi ve mahallenin kentsel dönüşüme karşı mücadele süreçleri hakkında alınan bilgiler üzerinde durulmuştur. Bulgu ve yorumlar alt başlıklara ayrılmış ve görüşme cevaplarına bu başlıklar altında yer verilmiştir.

Araştırma alanı İstanbul'un en eski gecekond mahallelerinden olan Derbent'de, kentsel dönüşüm projeleri 2000'ler ile hız kazanmakla birlikte süreç ve mücadele hala devam etmektedir. Bu sebeple mahalle yaşamı ve kentsel dönüşüm ile yaşanan uyum sorunları ve sonuçları hakkında bilgiler edinilmeye çalışılmıştır. Araştırma kapsamında görüşülen kişilerin Derbent'te değişim ve dönüşümü yakından takip eden kişiler olmasına özen gösterilmiştir. İsimlerinin yayınlanmasını istemedikleri için harf ve sayı ile tanımlama yapılmıştır.

3.2.1. Mahallenin Kuruluşu

Derbent mahallesi, Maslak-Büyükdere aksı boyunca Sarıyer'de gelişen gecekond mahallelerinden biridir. Kazım Karabekir, Ferahevler, Pınar, Poligon ve Reşitpaşa gibi gecekond mahalleleri ile komşudur. İstinye mahallesine yakınlığı bakımından ise İstanbul Boğazı'na ulaşımı oldukça kolaydır. Derbent mahallesi uzun bir süre boyunca İstinye mahallesine bağlı kalmıştır. Hacıosman korusunun bu mahallede olması sebebiyle, mahallenin adı Çamlıtepe³² olarak 1980 yılında İstinye'den ayrılarak kurulmuştur (Şen ve Öktem, 2014: 190).

Mahallenin kuruluşunda katılımcıların da sıkça bahsettiği gibi mahalleye 1930'larda ilk göç eden Rizeli Akdağ ailesi mahalle arsalarını sahiplenmiş, daha sonra kente iş gücü olarak göç eden gecekondululara para karşılığı arsa tahsis etmişlerdir. Mahallenin kuruluşunda Akdağ ailesi önemli rol oynamıştır. 1930'larda mahalleye göç eden ve burada tarım ile uğraşan bu aile

³² 'İsmi Belgrat Ormanlarında bulunan bentler ve bent sularının buradan geçmesi nedeni ile alan mahalle,1980 yılında İstinye Mahallesinden ayrılarak ayrı bir mahalle haline gelir ve ismi mahalle sınırları içindeki çam ormanlarından alarak Çamlıtepe Mahallesi'ne dönüşür. Ancak yaygın olarak Derbent olarak bilinmektedir.' (Şen ve Öktem, 2014: 190).

Derbentliler tarafından sıkça anılmakta ve mahallede ‘Lazlar’ olarak bilinmektedirler. Mahalleye ilk gelenlerden A10 Akdağ ailesi ile ilgili şunları paylaşmaktadır:

‘Bizden önce lazlar vardı. Biz arsayı onlardan aldık. Geldiğimizde yedi tane ev vardı sadece. İlk geldiğimizde, lazların oturduğu ormanın içindeki evler yıkılalı beş sene olmuştu. Çoğu İstinye’ye taşındı, Reşitpaşa’ya taşındı. Sonra gecekondular çoğaldı. Neler çektik, neler...aşağıda lazların meyve bahçeleri vardı. Onun yanındaki kuyudan omzumuzda su taşırdık.’ (A10, 56, Erkek)

Mahallenin kuruluşu gecekondulaşmadan çok önceye dayanmakta, 1930’lu yıllara atıf yapılmaktadır. Lefevbre ve Harvey gibi kuramcıların ‘kent hakkı’ çerçevesinde barınma ihtiyacı ile kurulan bir mahalle olmasının en önemli göstergesi dayanmış olduğu tarih ve doğayla olan tarımsal faaliyetin ifade edilmesidir. 1970’lerde gecekonduların artması, Akdağ ailesinin mahalleye yerleşmek isteyen göçmenlere konut arazilerinin satılması ile başlamıştır (Bkz. Tablo 8). Ailenin, mahalle üzerinde meşruiyet tartışmalarına neden olduğu ve sahip olunan arazileri bedel karşılığı satmış olması çoğu kez eleştirilmiştir.

‘Buralar hazine arazisi olmasına rağmen babam burayı Akdağ ailesinden satın almış. Ben çocuktum o zaman, 1960’lı yıllarda.’ (A3, 57, Erkek)

Arsanın elde edilme biçimi	Arsanın alındığı dönem							
	TOPLAM	1950 önce si	1951 - 1960	1961 - 1970	1971 - 1980	1981 - 1990	1991 - 2000	Cevap yok
TOPLAM	117	2	1	20	55	23	6	10
Satır %	100,0	1,7	0,9	17,1	47,0	19,7	5,1	8,5
Kolon %100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Hazinenindi, çevirdim	21	0	0	3	14	3	1	0
%17,9	100,0	0,0	0,0	14,3	66,7	14,3	4,8	0,0
Özel şahıstan satın aldım	40	1	1	5	18	10	4	1
%34,2	100,0	2,5	2,5	12,5	45,0	25,0	10,0	2,5
Özel şahıs çevirmişti, ondan aldım	43	1	0	11	21	7	1	2
%36,8	100,0	2,3	0,0	25,6	48,8	16,3	2,3	4,7
Miras kaldı	5	0	0	0	0	0	0	5
%4,3	100,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	100,0
Yanıt veremiyorum	8	0	0	1	2	3	0	2
%6,8	100,0	0,0	0,0	12,5	25,0	37,5	0,0	25,0

Tablo 8- Derbent’de Arsanın elde edilme biçimi ve alınma dönemi ilişkisi

(Kaynak: Şen ve Öktem, 2014)

Mahalle sakinlerinin çoğu, gecekondulaşma sürecinde arazilerini Akdağ ailesinden satın almış, kendi imkanları doğrultusunda mahalleyi kurma mücadelesi vermiştir. Mülkiyet

sorununun henüz gündemde olmadığı bu süreçte kendi ihtiyaçlarını mahallenin özünü oluşturan toplumsal yardımlaşma ve dayanışma ile karşılama yoluna gitmişlerdir. 1970’lerde mahalleyi köye benzeten mahalleli şunları ifade etmektedir:

‘Köy gibiydi buralar. Kazmayla mısır ekerdik buğday ekerdik. İneklerimiz vardı; hayvancılık yapardık. Mahallenin tanınmış insanlarındandık.’ (A11, 48, Kadın)

‘Bizim burada hayvanlarımız vardı. Babam kasaptı. Ben çocukken gelmişiz buraya, köyden buraya geldiğimde benim için bir şey farketmedi. Köy gibiydi burası aynı geldiğim köyüme benziyordu. Kamyonete biner oyun oynardık, burada ormanda altın çilek toplar yerdik, hep ormanlık ve tarlaydı.’ (A2, 52, Erkek)

‘Şimdiki muhtarlığın olduğu yerde saksığan yuvaları vardı. Dikenli yollarını biz açtık buraların. Tökezlediğinde yuvarlanıp kendini aşağıda buluyordun. Çok doğaldı. Koyun, inek bir taraftan bağırır Atmacalar bir taraftan bağırır. Eski halini çok özliyorum.’ (A8, 55, Erkek)

Mahallenin kuruluşundaki köy vurgusu, sahiplenme temelli ilişkinin etkili olduğunu göstermektedir. Mahallenin de köy gibi kent hakkı bağlamında sahiplenilmiş bir mekan olduğunu gösterir niteliktedir. Gecekondulaşmanın yeni başladığı dönemde Derbent’de, insanların kentte tarım yaptığını, belli bir yevmiye karşılığında tarlada çalıştıklarını ifade etmektedirler:

‘Mahalle lazların meyve bahçesiydi. Dedeleri zamanında gelmiş. Buralar ellerinden gitmesin diye, insanlara tarlalarında iş vermiş, arsaları satmışlar. Ev olursa buraları kaybetmek zor olur diye düşünmüşler.’ (A5, 60, Kadın)

Derbent Mahallesi’nin kuruluş tarihi laz aile ile 1930’lu yıllara gitmekte, 1960 ve 1970 arası gecekondulaşma hızlıca artmıştır. Bu tarih aralığında mahalleye göç edenlerin çoğu konut arazilerini lazlardan aldığını ifade etmektedir. Mahalle Akdağ ailesinin ön ayak olmasıyla kuruluşunu tamamladıktan sonra mahalle olma sürecinde kendi imkanlarıyla mücadele ettikleri ifadelerinden görülmektedir:

‘Derbent kutsal topraktır. Biz buraya çok emek verdik. Bakın ben şimdiki Darüşafaka metrosunun oradan mahalleye sırtımda briket taşıdığımı çok iyi hatırlıyorum. Çamura bata bata...Muhtarlığın karşısındaki ormandan atılan kırık tuğlaları dedemin evini yapmak için ben taşıdım.’ (A10, 56, Erkek)

'Ben iyiki burada doğmuşum. İyiki İstanbul'un Derbent'i olmuş. Mahallenin her bulunduğum alanında keyif alıyorum kendi adıma. Çünkü geçmişte insanların vermiş olduğu emek var bunları duyarak görerek büyüyorsunuz. Bu güzel bir şey. Şuan mahalleye Büyükdere'den gelen yolu biz yaptık, hala kullanılıyor. Elektrik direklerini biz çaktık bu mahalleye.' (A13, 45, Kadın)

'Evi kendimiz yaptık. 44 yıldır her türlü ödemesini ve vergisini veriyoruz. Babam buraya ilk geldiğinde, bak kızım bir ceketim vardı ne yaptım ne hale getirdim burayı derdi' (A6, 44, Kadın).

'1960'larda buraya tek bir hizmet yapılmadı. Mesala camiye biz yaptık, parasını alan diyanet. Eski muhtarlık binasını da biz yapmıştık, yıktılar. Döküntü olarak aldık burayı biz bu hale getirdik. Yardımlaşma, dayanışma, paylaşım mahallemizde oldukça fazla. İnsan olan herkese özgü şeyler yani.' (A1, 58, Erkek)

Mahalle kültürünün temelini oluşturan mekana aidiyet ve mekanın toplumsallığı, mahalle olma sürecinde Derbentliler'in mahalleyi kurarken sahip oldukları dinamikleri oluşturmaktadır. Temel ihtiyaçlarını dayanışma ve yardımlaşma merkezli ilişki ağları üzerinden karşıladıkları görülmektedir. Derbent Mahallesi'ni, mahalle yapan bu mücadele pratikleri, mekana olan bağlılığı ve mekanın tarihselliğini var eden unsurlardır.

Derbent'in mahalle olma sürecinde, mahallelinin bir baraka okul inşaa ettiklerinden söz edilmektedir. Castells'in (1977: 413) belirttiği gibi, mahalle hareketlerinin imece usulü ile kendi imkanları doğrultusunda oluşturulmasının bir strateji olarak mahalleli tarafından benimsenilmiş bir durum olduğudur. Mahallelinin kendi imkanlarını devreye sokarak, kentin sosyo-mekansal hiyerarşisinde kendi statüsünü sağlamak için okul kurma eylemine girmesi önemli bir olgudur.

'Şuan Derbent'de ortaokulun olduğu yere biz baraka okul yaptık o zaman. Temelini biz attık, taşlarını biz taşıdık, mahallenin gençleri. Sora Hatemoğlu allah razı olsun, okul yaptırdı orayı. Şuan Hatemoğlu Ortaokulu işte.' (A4, 40, Erkek)

'Okulumuz barakadandı. Yağmur yağdığında içeri su giriyordu. Öğretmenimiz masa düzenini yağmura göre ayarlıyordu. Masaları yağmurun gelmediği yerde topluyordu. Böyle bir okulda okuduk.' (A20, 49, Erkek)

Mahallenin kuruluş ve gelişim sürecinin tamamlanmasının 1995 yılında bittiğini A11 şöyle ifade ediyor: *'1995'ten sonra buraya yeni bina yapılmadı. 95'e kadar yapıldı sonra tamamlandı.'* (A11, 48, Kadın)

Derbent Mahallesi'nin kuruluş ve gelişim süreci, İstanbul'un kentleşme sürecinde kente iş gücü çekme döneminden bağımsız değildir. İthal ikameci politalarla kalkınma stratejisi benimseyen devletin, kurulan fabrikalarda çalışacak emek gücüne ihtiyacı vardı. Bu sebeple mahallenin kuruluşu kalkınma stratejisine bağlı olarak bu sürecin dışında değildir. (Şen; Öktem, 2014; 190). Kuramsal çerçevede bahsedildiği gibi, üretim ilişkileri mekan üretiminde belirleyici role sahiptirler. Mekanın üretimini belirleyen tarihsel süreç ve üretim ilişkileri günlük yaşamın düzenlenişinde maddi sonuçlar doğurabilir. Derbent mahallesinin kuruluşu ve gelişimi bu teorik açıklamadan bağımsız değildir. Maslak aksı boyunca gelişen fabrikalaşmanın sadece Derbent mahallesinin kurulmasında değil bu aks boyunca gecekondulu mahalleleri dizisi oluşmasında etkili olmuştur (Öktem, 2005: 40). Derbent gibi Maslak aksı boyunca gelişen gecekondulu mahallelerinde yerleşimciler, fabrikalaşma ve buna bağlı olarak ortaya çıkan barınma sorununa gecekondu ile çözüm bulduklarını açıklamakta, dolayısıyla gecekondulaşmanın bir tercih değil, zorunluluk olduğunu ifade etmektedirler:

'Bu alanda 4.Levent ve Maslak olduğundan, şimdi plazaların olduğu yerlerde eskiden fabrikalar vardı. Sanayinin çevresinde gelişen bir gecekondulaşma. Fabrikalara yakın ev yaptılar. Yapılaşma bu. Aslında zorunluluk karşısında yapılan bir yapılaşma. Zamanında devlet barınma sorununu çözemeyince insanlar böyle çözmek durumunda kalmışlar. Bize yer gösteren de onlar yap diyen de onlar, bu toplumsal bir sorun. 1970'lerin valisi vatandaşa kendi evini kendin yap teşviki veriyordu. Biz de bu mahallelerden bir tanesiyiz.' (A15, 53, Erkek)

'Buraya kimse durup dururken gelmedi. 1960'larda devletin politikasıydı. Sosyal devlet olamıyor, görevini yapmıyor, birileri de gelip bunu kullanıyor, bana yer satıyor. Buna da engel olmuyor.' (A17, 45, Erkek)

A15 ve A17 mahallenin kuruluşunu Maslak aksı üzerinden değerlendirmekte, mekanın üretiminde bu çevrede fabrikalaşmanın ve emek gücünün etkili olduğunu belirtmektedir. Konut sorununun çözümünde ise 'kendi evini kendin yap' politikasından faydalandıklarını belirtmektedirler (Keleş, 2016: 430). Bu dönemde konut sorunun tek taraflı bir çözüm üretme süreciyle veya tercih sebebiyle oluşmadığı anlaşılmakla birlikte gecekondulaşmanın tümüyle devlet iznine tabi olduğunu söylemek de mümkün değildir. Derbent Mahallesi, kuruluşunun ilk yıllarında tarlalarda çalışan ve hayvancılık yapan insanların mekanından, köyden kente göç

sürecinde konutlaşmış ve İstanbul'un küresel kent olma sürecinde ise kentsel sisteme entegre olmak amacıyla mahalleleşerek İstanbul'un kentsel kalkınmasında önemli rol alan işçi mahallelerinden biri olmayı gerçekleştirmiştir.

3.2.2. Mülkiyet Yapısı ve Konut Özellikleri

Derbent'deki konutların çoğu geleneksel gecekondu yapısını koruduğu gözlemlenmekle birlikte gecekondu tipi dışında mahalle sakinlerinin yaklaşık %20'si apartman tipi konutta oturmaktadırlar. Bunlar genelde aile apartmanı olmakta birlikte gecekondunun katlılaşması denilen apartmankondu Derbent Mahallesi'nde yaygın değildir. Apartmanlaşmanın başladığı sürece ilişkin olarak mahalleli şunları ifade etmektedir:

'1978-80 senesinde şuan benim oturduğum apartmanın altını hayvanlarımız için ahır olarak yapmıştık. Hayvancılık bitince ahırın üstüne kat çıktık. Birinde oğlum oturuyor birinde ben. Öncesinde ormandan topladığımız ahşapla ahşaptan ev yaptık. Sonra apartmana geçtik. Ahşap evi de sonra babamla amcamlar birleşip restore ettileri hala duruyor.' (A2, 52, Erkek)

'80 sonlarıydı, gecekondudan binaya geçtik. Birinde ben birinde abim oturuyor. İki katlı bina.' (A4, 40, Erkek)

'80'nin başı ilk geldiğimiz senelerde komşuluk şuan olduğundan daha iyiydi. Apartmanlaşmanın verdiği bireysellik Derbent'e de girdi.' (A6, 44, Kadın)

Derbent'de gecekondulaşma mahallenin kuruluş özelliği olmakla birlikte 1950'li yıllarda başlamıştır. Gecekondulaşmanın Derbent'de yaygın olarak gelişmesi 1970'li yıllarına dayanmakta, 1990'lı yılların sonunda durma noktasına gelmiştir. 12 Eylül darbesi sonrasında gelen iktidarın gecekondu affı çıkararak, gecekonduların çok katlılaşmasına hak tanınması ve tapu tahsis belgesi vermesi gündeme gelmiş, gecekondu olgusu bu süreçte Derbent'de de dönüşüm yaşamıştır. Yerleşimciler bu sürece ilişkin tapu tahsis belgesi aldıklarını ifade etmektedirler:

'Tapu tahsis belgem var. O zamandan sonraki iktidarlar bunu yok saydı. 1984'te yanlış hatırlamıyorsam 2000'lik makbuzlarla ödeme yapmıştık.' (A18, 58, Erkek)

'İlk geldiğimiz seneler 80'lerin başlarıydı. Topraklar başkalarının diye buranın gelişmesi hep engellendi. Ama biz 80'nin başında geldiğimizde burayı parayla aldık. Sonra babam traktörünü satıp o parayla tapu tahsis ödemesi yaptı.' (A6, 44, Kadın)

Saha araştırmasında, katılımcılardan edinilen bulgularla Derbentliler'in yaklaşık %70 lik oranı mahalleyi ve konutları kendi imkanları ile inşa ettikleri saptanmıştır. Oranın yüksek olması mahalledeki konutlarda çoğunluğun ilk sahiplerinin hala mahallede oturduğunu göstermektedir. Mahallede, kentsel dönüşüm bağlamında verilen mücadeleden en önemli etkeni mahalleyi kuranların 50 yıldır hala burada yaşıyor olmasıdır. Günün imkanları doğrultusunda verilen emek ve mahallenin mekânsal ve toplumsal ilk halinin mahalle sakinlerinin hayallerinde canlanması aidiyetlik duygusunu koruyan bir unsurdur. İkinci kuşak Derbentli olan A17 bu durumu kendi ifadeleriyle şu cümlelerle aktarmaktadır:

'Burada çok mücadeleler verildi. Buraya geldik, ben burada doğdum da babamlar gelmiş. Cami yaptık, okul yaptık, elektirik direklerini bile kendi paramızla diktik. Her şeyi kendi kendimize yaptık mesela yol gibi. İnsana yaşama sevinci veren bu mücadeleleri geride bıraktık geldi geçti. Yani burayı var eden biziz. Hayat bir mücadele olduğu için ve burada da çok mücadele verdiğimiz için Derbent'de hayatın ta kendisini tadabiliyorsunuz.' (A17, 45, Erkek)

Derbent'de sahiplenme ve aidiyetlik duygusunun diğer önemli etkeni ise, mahalle kurulurken gecekondunun inşa edileceği arsanın elde edilme sürecidir. İstanbul'da gecekondulaşmanın gerçekleştiği alanlar genelde, hazine arazisi, belediye arazisi vakıf veya özel girişimci arazisi olmaktadır. Gecekonduyu oluşturan topluluklar imara açık veya açık olmayan bu arazileri, 'mülkiyet kavramı' ndan uzak bir şekilde 'kent hakkı' pratiği olarak, anlaşılarak bölüşmüşlerdir. Gecekondulular barınabilmek için boş olan bu arazileri sahiplenip doğayı bir anlamda mekan haline getirirler (Kızılay, 2016: 104). Derbent Mahallesi de tam olarak bu şekilde oluşturulmuş bir mahalledir. Mahallenin doğayla iç içe oluşu, kuruluşunda önemli bir etken olmasının yanı sıra mahalleli ile yapılan görüşme ve anket örneğinden edinilen bulgulara göre doğayı mekan haline getirme mahallenin kuruluş öyküsünün bir parçasını oluşturmaktadır. Mahalleliye verilen kroki ve doğaya dair fotoğraflarda olumlu yorumlar elde edilmiş ve bu alanlarda (Hacıosman korusu, Fatih Park Orman) geçmişe dair anılarının olduğu paylaşılmıştır:

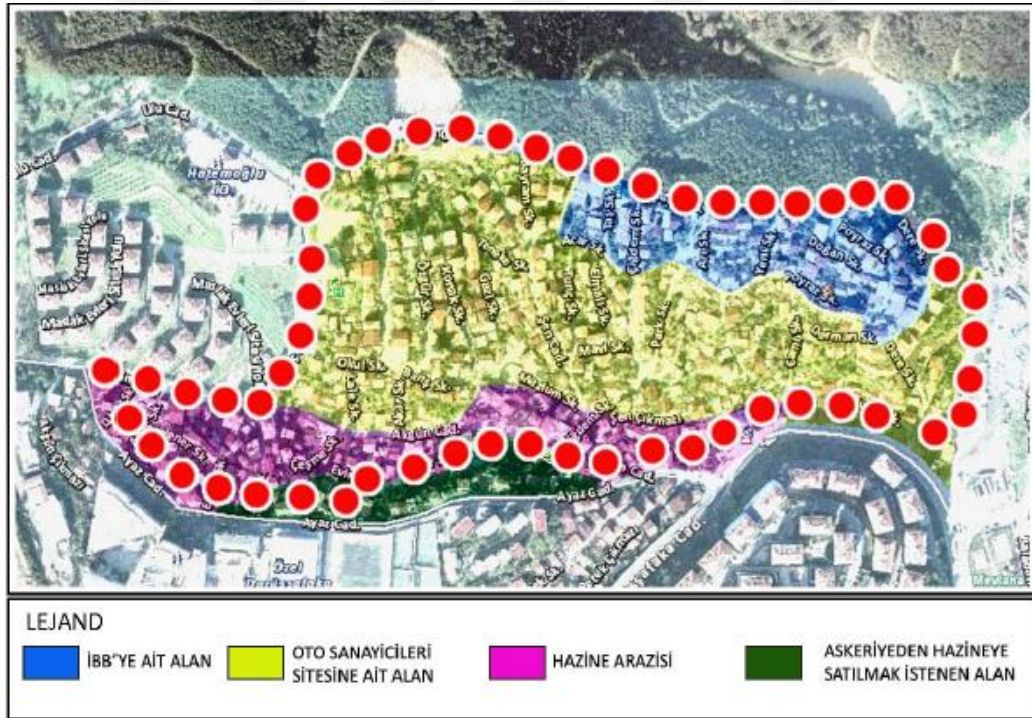
'Eski hali çoğu zaman gözümde canlanır. Burada Kızılağaç diye 15 metre uzunluğunda ağaç olur. Tepesinde üzüm gibi bir meyve yetişir. Çocukken tırmanır toplardık. Siyah üzüm, bal gibi kokar. Meyve ağaçları hala var. İlgilenen giden var ama önceden daha iyiydi. Mahallenin doğa ile ilişkisini ortadan kaldıracak her şeye karşıyım.' (A3, 57, Erkek)

1975 yılında kurulan İstanbul Gecekondular Derneği (İGEK-DER), komisyon oluşturarak çevrede çalışan işçi sınıfına bedelsiz olarak arsa tahsis etmiştir. Derbentlilerin

yarısından fazlası konut inşa edecekleri arsayı para karşılığında başkasından satın alırken diğer kısmı ise İGEK-DER aracılığıyla arsaları elde etmişlerdir. Sarıyer Belediyesi Gecekondu ve Sosyal Konut Müdürlüğü'nün mahalleye ilişkin hazırlamış olduğu detaylı raporda mahallenin mülkiyet yapısına dair bilgiler yer almaktadır (Bkz: Tablo 9).

SARIYER BELEDİYESİ DERBENT-DARÜŞŞAFAKA MAHALLELERİ MÜLKİYET ANALİZ TABLOSU			
MÜLKİYET	PARSEL	YÜZÖLÇÜMÜ(m2)	
İBB	386 ada yeni 14 parsel	45,095	44.88%
	387 ada 2 parsel	43,794	
	387 ada 3parsel	23,648	
HAZİNE	387 ada 30 parsel	5,8	2.31%
Oto Sanatkarları	386 ada yeni 15,16 parseller	132,387	52.80%
TOPLAM		250,724	100.00%

Tablo 9- Mahallenin Mülkiyet Yapısı (Kaynak: Mahalle Kooperatif Arşivi)

Şekil 9- Derbent Mahallesi Mülkiyet Dağılım Haritası (Kaynak: Şen ve Öktem, 2014: 19)

Derbent Mahallesi'nde ihtilaf konusu olan 386 ada 15 parsel içerisinde 446 adet gecekondu yer almaktadır. Oto Sanatkarları Konut Yapı Kooperatifi, bahsi geçen arazide önceden hisse tapulu mülkiyeti olduğunu daha sonra ise hisse toplayarak arazinin tamamını mülkiyetine geçirmiştir (Bkz. Şekil 9). Konuyla ilgili olarak mahalleli şunları ifade etmektedir:

‘Şöyle söyleyeyim; 1981-83 yılları arası eski sanayide Atatürk Oto Sanayi’nin kurucularından Atom Mustafa vardı ben onun yanında çalışıyordum. Bana dediki sizin Derbent’in oraya kooperatif kuruyoruz. Gel dedi sana da oradan yer alalım. Ben o zaman askere gidecektim benden sonra ailem parasını ödeyemez dedim. O zamanda miktarını tam hatırlayamıyorum, ödeme aylık senetler şeklindeydi. ’ (A8, 55, Erkek)

‘Şuan Mesa konutlarının olduğu yer Atatürk Oto Sanayi kooperatifinin yeri idi. Burada 100’e yakın gecekondlu yıkıldı. Kooperatif üyeleri mahallenin balını kaymağını yemiştir. Üyeleri iktidara yakın inşaat firmasına burayı yaptırıp iki üç daire karşılığı almıştır. ’ (A20, 49, Erkek)

İstanbul’da gecekondlu mahallelerinin en önemli sorunlarından birisi tapu sorunudur. Devlet tarafından tanınma anlamında önemli bir hukuki güvence olan tapu konusu, Derbentliler’in de uzun yıllar en önemli taleplerinden biri olmuştur. Mahalle sakinlerinin bu talepleri, seçim dönemlerinde siyasetçiler tarafından kullanılmış, oy karşılığında mahalleye tapu dağıtılacağı vaadleri seçim propagandası haline getirilmiştir (Tekeli, 2011: 35). Derbentliler her seçim döneminde mahallede, mülkiyet sorununa ve kentsel dönüşüme ilişkin görünmez bir gerginlik olduğunu şu sözlerle ifade etmektedirler:

‘İki ay önce İBB’ye giden yıllardır uğraştığımız bir tasarı var. Meclis gündemine bile alınmıyor. 2-3 yıl uğraştık. Arazilerin devri ile ilgili olarak. Her seçimde buraya geliyorlar yalandan, sizlere tapu verilecek deniyor. ’ (A20, 49, Erkek)

‘Kentsel dönüşüm süreci bize çok zarar verdi. Her seçim dönemi mahallede bununla ilgili olarak gerginlik oluyor. Artık bu konuyla ilgili görüşmeleri, önden soruları ve konuyu görüp, öyle kabul ediyoruz. ’ (A15, 53, Erkek)

Görüşmelerden elde edinilen bulgularla Derbent’deki hanelerin çoğunun tapusu bulunmadığı, mahallede 50 yılı aşkın süreyle yaşayan bireylerin önemli bir hukuki güvencesizliği olduğu ifade edilebilir. Daha önce de belirtildiği gibi, 12 Eylül sonrası dönemi iktidarının sağlamış olduğu tapu tahsis belgeleri bulunmakla birlikte kentsel dönüşüm sürecinde, mahallelinin en önemli dayanağını oluşturmaktadır:

‘Burayı alırken para vermişiz, tapu tahsis belgesi alırken para vermişiz. 50 yıldır emlak vergisini çöp vergisini yatırıyoruz. Dönüşüm olacaksa, iki kere para vermişiz buraya üçüncüyü de veririz. Buna razıyız. ’ (A4, 40, Erkek)

Derbent mahallesi kooperatif başkanı ve muhtarından edilen bilgi ve arşivlere dayanarak, çoğu mahallelinin yasal olarak tanımlanmış bir tapu belgesi olmamasına rağmen yine çoğunun devletin resmi olarak tanıma politikasını ifade eden tapu tahsis belgesi

bulunmaktadır. Bu oran %49 düzeyindedir. Mahalledeki hanelerin yarısı devletin zamanında kendilerine tanıdıkları yasal imkanları kullanma stratejisi benimsemiştir. Mahallenin kentsel dönüşüm ile mücadelesi açısından tapu tahsis belgesinin olması kritik bir durumu oluşturmakla beraber mahallenin kuruluş hikayesi ve çalışmanın bir sonraki kısmında yer alan mekan ile kurdukları bağ, Derbent'in kentsel dönüşüm sürecinde devlet tarafından işgalci olarak tanımlanmasının çelişkili bir söylem olduğunu göstermektedir.

Resim 5- Derbent Mahallesi Konut Dokusu (Kaynak: M.Özge Hamamcıoğlu)

3.2.3. Mekansal Toplumsal Kimlik Olarak Derbent

Mekanı sadece fiziksel mekan olarak algılama anlayışından kurtaran görüş, toplumsal ilişkilerin mekanı belirlediği ve mekanın da toplumsal ilişkilerde önemli bir rolünün bulunduğu yaklaşım ile temellendirilir. Lefevbre, Castells ve Harvey gibi kuramcılarla gelişmiş olan bu yaklaşım yeni kentsel biçimlenişlere sorgulayıcı çözümlemeler getirmiştir. Yaşadığımız mekanlar tarihin ürünüdür. Mekan ve toplumsal olgular arasındaki ilişki, kültürel ve tarihsel birbirine bağlar. Mekanın tarih içerisinde kazandığı toplumsallık ve kültür mekana anlam kazandırır. Bir mekanın anlamının olması, aidiyetlik duygusu uyandırması ile de yakından ilişkilidir. Birey, başkalarıyla etkileşim kurduğu yerdeki çevresel yapılara duygusal olarak bağlanır.

Çalışmanın bu kısmında mekanla kurulan bağ mahalleye aidiyetlikten kaynaklanmaktadır. İnsanların belli bir ilişki ağına dahil olup bir kültürü inşa ettikleri yer anlamına gelen ‘mahal’, mekan olmanın dışında toplumsal ve kültürel bir birimdir. Çalışma kapsamında, mekana karşı bağlılıklarını ve mekanın toplumsallığını mahalle üzerinden ölçmek amacıyla görüşme yapılan kişilere mahalle krokisi ve mahallelerini ifade eden kelime grupları verilmiş ve kendileri için en iyi ifade edenleri seçmeleri beklenmiştir. Krokide katılımcıların çoğu, mahalle meydanı, kahvehane ve evin sokağı gibi sosyalleştikleri ve diğer insanlarla etkileşime geçebildiği alanlarda daha olumlu hissettiklerini belirtmiş, katılımcıların tamamı ise mahalleyi komşuluk ilişkileri ve toplumsal dayanışmayı ifade eden kelimeler üzerinden tanımlamıştır. Derbent Mahallesi’nin ortak bir duygu ile kuruluşu, karşılaşılan sıkıntıların beraber mücadele edilerek aşılması ve uzun yıllar aynı mekanda yaşanılmış olması Derbentlileri hem birbirlerine hem de mahalleye duygusal olarak bağlamış; süreci devam eden kentsel dönüşüme karşı bireylerin ortak duruşu ise bu bağ daha da güçlendirmiştir. Özetle, bir mekana aidiyetlik duygusu, Derbent’de ortak bir politik bilinç yaratmıştır.

Mahalleli A20 kentsel dönüşüm sürecine ilişkin tutumu ‘biz’ olarak birlik üzerinden kurmakta ve mekanı toplumsal ilişkiler etrafında ifade etmektedir:

‘Burada insanlar yaşam mücadelesi vermiş gariban insanlar. Bir yerlere gelmek için hayatta kalma mücadelesi vermiş insanlar. Biz burada istediğimizi alsak da biz kaybedeniz. Ben arkadaşlara bunu söylüyorum, biz kaybedeceğiz. Ama hangi yönden? Bir maneviyat, paylaşım, samimiyet kaybı olacaktır. Maddi olarak evet belki buradan bir şeyler alacağız ama diyorum ya insanın hayata bakış tarzıyla da alakalı. Benim için mülkiyet önemli değil. Benim için önemli olan bu dokunun bozulmaması.’ (A20, 49, Erkek)

Derbent’de toplumsal dayanışma ve yardımlaşma merkezli sosyal ilişkilerin temeli mahallenin kuruluşundan günümüze süregelmiştir.

‘İnsanların huzur ve barış içerisinde yaşaması çok önemli. 50-60 yıldır burada olan aileler buranın yokluğunu çekmiş, burayı düzenlemiş ve şimdi burası İstanbul’un en güzel mahallelerinden. Komşuluğumuz bu mahallede mükemmeldir. Evlerin anahtarlarının çoğu kapı üzerinde bırakılır, gerektiğinde evimizin anahtarını komşumuza bırakırız. ’ (A2, 52, Erkek)

‘Sabah 9’da komşumun kapısını çalıp yardım isteyebiliyorum. Kendi çocuklarını bırakıp gelip bana yardım ediyorlar. Burası büyük bir aile. ’ (A9, 48, Kadın)

Mahalle kavramı mekanın insan eliyle biçimlenmesine işaret eder. Mekanı var eden ve süregelen belirli bir hayat tarzı, kültür ve toplumsallık mahalle kimliğinin ilk kaynağını oluşturur. Mahalle temel olarak insan ve evdir. Derbent mahallesi, özelde bu yoruma örnek oluşturan bir mahalledir.

‘Derbent’e girdiğim zaman evimin içine girmiş gibi rahat ediyorum. Bana güven veriyor. Sarıyer’de büyüdüm ama Hacıosman’dan yukarı çıkınca koltuklarım kabarıyor. ’ (A18, 58, Erkek)

‘Şehir merkezine gidip geldikten sonra oh evime, mahalleme geldim diye rahat bir nefes alıyorum. ’ (A16, 45, Kadın)

Derbentliler’e verilen ve mahalleyi ifade eden kelime gruplarından ‘ev’ ve ‘aile’ kelimeleri katılımcıların yaklaşık %50’si tarafından tercih edilmiştir. Bu durum mahallenin, kuruluş sürecinde daha önce de ifade edildiği gibi ‘kent hakkı’ üzerinden barınma sorununa çözüm olması ve evlerini inşaa ederken mekana atfedilen toplumsal emeğin varlığından kaynaklandığı söylenebilir.

Mahallenin sosyo-kültürel bir alan olarak tanımlanmasında bir başka etken ise; farklı kültürlere sahip bireylerin topluluk halinde birbirleri ile ilişki içerisinde olmalarıdır. Derbent Mahallesi’nde Türkiye’nin farklı kentlerinden gelmiş aileler bulunmaktadır. Çoğunluğu oluşturan gruplar, başta Sivaslılar ve Elazığlılar olmak üzere Sinoplular, Mardin ve Diyarbakırlılar yaşamaktadır. Çalışma kapsamında görüşülen kişiler, Derbent’de insanların nereden geldiklerinin ve ideolojik olarak neye inandıklarının toplumsal dayanışma ve yardımlaşma üzerinde öneminin olmadığını belirten ifadelerde bulunmuşlardır:

‘İstanbul kozmopolit bir kent olduğu için mahallemizdeki komşuluk da buna göre şekillenmiştir. Derbent’de yörecilik yapılmaz. Bizim mahallede yörecilik, ayrımcılık olmaz. Toplum böyledir. Birlikte hareket ederiz. Birlik ve beraberlik çok önemli. ’(A3, 57, Erkek)

‘Farklı milletten insanları birleştirme yapısı var. Örneğin Suriyeli mülteciler genelde hor görülüyor ama bu mahalleye de Suriyeli arkadaşlarımız geldi burada öyle değiliz. Benim

her siyasi partiden çok yakın arkadaşlarım var. Saygı olduğu sürece benim için herkes kardeşir. ' (A4, 40, Erkek)

'Derbent'in en büyük özelliği birlik, beraberlik, karşılıklı saygı ve sevgidir. Mahalleden eve geçerken 100 kişiyi görsem 80'i ile muhabbet etmeden geçemezsin.' (A14, 52, Kadın)

'Burada komşulukta senin ihtiyacını karşılamakta mecburiyet duyarız. İki elim kanda da olsa komşumun yardımına koşarım. Derbent'de biz bunu öğrenerek büyüdük.' (A19, 46, Kadın)

Derbentliler'in gündelik hayatında birbirlerine karşı ortak sorumlulukları toplumsal iş bölümü ve dayanışma gibi kentlerdeki sosyal işlevlerin yerine getirilmesinde Derbent'in örnek bir mahalle kültürüne sahip olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Yerel duygu ve bilinç olarak ortak toplumsal özellikler Derbent mahallesini insanların ortak faaliyet alanını oluşturan bir mekan kılan unsurlardır (Alada, 2001). Mahalleyi kuran bireyler kendi kimliklerini burayla özdeşleştirerek kendilerini kente bağlamaktadırlar. Mekanın kimliğini var eden toplumsal işlevler ve kültürel biçimlerin karışımıyla oluşur (Tekeli, 1991). Yaşamlar ve bu doğrultuda oluşan yerel yapılar dinamik ve karmaşık süreçlerdir ve mekânsal toplumsal kimlikler böyle zeminde hayat bularak anlamlandırılmaktadır. Derbent'de mekânsal kimliğin oluşumunda mahalledeki dayanışma ağları önemli ve ilişkili görülmektedir. Mahalle inşa edilirken toplumsal işlevler de inşa edilmiş mekanın inşasında kimlik inşası eşlik etmiştir.

'Derbent kurtarılmış bölgedir ve Derbentli olmak bir kimliktir. Ben Derbentliyim. Bu mahalle benim çocukluğum, gençliği, eşimi de burada tanıdım. Hayatımın ta kendisi.' (A8, 55, Erkek)

'Burada birinin başı sıkışsa herkes koşar. Cenaze olsa camiden insanlar taşar. Arkadaşlığımız hat safhada. Derbentli olmak benim için gururdur.' (A7, 40, Kadın)

Çalışma kapsamında görüşülen bireylerin uzun süredir Derbent'de olmalarına özen gösterilmiş bir çoğu çocukluğunda buraya gelenlerden olmak üzere burada doğup büyüyenler görüşmelerde yer almıştır. Derbent'i 'kimlik', 'kutsal toprak', 'kurtarılmış bölge' ve 'gurur kaynağı' olarak tanımlamaları burada geçirdikleri zaman faktörünü önemli kılmaktadır. Mekansal kimliğin oluşumunda birey ile mekan arasında bir sürekliliğin sağlanması önemlidir. Mekansal ilişkilerin toplumsal kimlikleri güçlendiren bir etken olduğunu Derbentlilerin gündelik hayat pratiklerinden ve sahip oldukları komşuluk ilişkilerine referansla söylenebilir. Bu bağlamda toplumsal kimlikleri 'toplumsal-uzamsal' olarak da tanımlamayı mümkün kılmaktadır (Yalçın, 2014: 58). Birlik ve beraberlik kurumu olarak Derbent Mahallesi, insanların birlikte inşa ettikleri, sürdürdükleri, dönüştürüp yeniden var ettikleri özgün bir mahalledir.

'Komşuluk ilişkilerimiz süperdir. Örneğin Ramazan'da sokaklara evlerin önüne iftar sofraları kurulur. İnsanlık, dayanışma ve paylaşım gördüğüm zaman kendimi mahalleye ait hissediyorum. Mahallemizin özüne insanlıktan başka örnek veremem. Bana burada bir şey olsa Türk, Kürt, Laz hepsi koşar gelir.' (A12, 55, Kadın)

'Bizde yardımlaşma çok olur. Her siyasi görüşten insanlarla bir arada yaşıyoruz biz. Parti peşinde değiliz. Burası bizim aldığımız nefes. Buradan aldığımız nefes giderse geriye hiçbir şeyin anlamı kalmaz.' (A18, 58, Erkek)

'Derbentli olmak ayrıcalıklıdır. Biz burada çok şeye imzamızı attık. Camiyi, muhtarlığı, yolu, elektriği biz yaptık. Yaparken yardımlaşık ve paylaştık. Sosyalleşmeyi mahallenin her alanında bulabilirsiniz.' (A3, 57, Erkek)

Görüşülen Derbentliler'in verdikleri yanıtlardan hareketle, mekan inşası ile kimlik inşası arasında güçlü bir ilişkisellik olduğunu söylemek mümkündür. Dışlanma veya aidiyet gibi duygusal bilincin mekansallık üzerinde önemli bir etkisi vardır. Mekansallık duygusu Derbent Mahallesi'nde kolektif olarak ve doğrudan o yere bağlılıktan kaynaklanmakta topluluk arasında ilişki biçimini oluşturmaktadır. Derbent'de mahalle kimliği kendiliğinden var olmamış ancak yaşayan ve yaşananlarla gerçeklik kazanmıştır. Mekansal toplumsallık ve bu bağlamda mahalle kültürü fiziki, toplumsal ve kültürel boyutlarıyla ele alınması gereken bir olgudur. Derbentliler için mahalleyi gerçekliğinden çok temsil ettiği değerler var etmektedir. (Bkz. Resim 6)

Resim 6

Mahalledeki dostluğu ifade etmek için Derbentliler tarafından mahalle meydanına yapılan çeşme.

(Kaynak: M.Özge Hamamcıoğlu)

3.2.4. Derbent’de Kentsel Dönüşüm Mücadelesi ve Tarihsel Süreçler

Kentsel dönüşüm, İstanbul gibi küresel kentlerde azalan kentsel araziler ve artan rant baskısı ile soylulaştırma, kentsel dönüşüm veya kentsel yenileme gibi isimlerle çeşitlenmektedir. Özellikle kentsel yönetimde ve kent tasarımı da rant odaklı neoliberal politikalar uygulayan ülkelerde, kente müdahaleler sermayenin taleplerine göre biçimlenmektedir. Tüm kentsel müdahaleleri içeren kentsel dönüşüm süreçleri, mekânsal dönüşümlerle ekonomik sisteme uygun yaşam biçimlerinin dönüştürülmesinden ekolojik alanların yitirilmesine kadar varan; uzun vadede fiziki ve toplumsal yıkıcı sonuçlar yaratan bir kapsama sahiptir. 2000’lerle birlikte İstanbul gibi küresel kentler, sermayenin kendilerini yeniden yapılandırması için yeni alanlar haline gelmiş, neoliberal kentleşme süreci hız kazanmıştır. Neoliberal şehir, ilerici hareketleri yeni fırsatlarla sunmakta, geniş ittifaklar ve ağlar kurmak için, aynı zamanda batı metropollerinde toplumsal hareketlerin mücadelesini de engellemektedir. Herkes için adil bir şehre dönüşümsel değişime katkıda bulunmak için “şehir hakkı” başlığı altında yapılan seferberliklerin çarpıcı bir şekilde farklı potansiyelleri olduğu görülüyor. (Marcuse, 2014 ; 53).

Çalışma kapsamında görüşülen mahalleliye, Derbent’deki kentsel dönüşüm sürecini ve değişimin onlarda hissettirdikleri ve onlar için neyi ifade ettiğini anlamak, katılımcıyı bu konulara odaklı hale getirmek için verilen anket örneğinde; Derbent Mahallesi çevresinde bulunan doğal çevre ve yapıların fotoğrafları verilerek, olumlu veya olumsuz yorumları

istenilmiştir. Buradan edinilen bulgulardan hareketle, Atatürk Oto Sanatkarları'nın kooperatifleşme süreci ve sonrası mahallenin kentsel dönüşüm tarihinin kooperatifin mahalleyi mülksüzleştirilmesiyle başlaması ortaya çıkmıştır. Oto sanayi fotoğrafına verilen ; 'burada keşke hiç olmasalardı', 'her şeyin başı onlar' gibi tepkiler olmuştur. Mahalleli A17, A4, A8 ve A15 kooperatifin konu ile bağlantısını şöyle açıklıyor:

'Valla sanırım Oto Sanatkarları Yapı Kooperatifinin kurucuları bunlar. Atatürk Oto Sanayi'yi kuranlar yani. Hepsi parası olan esnaf, usta. Kooperatifi kurarken birlikten kuvvet doğar mantığıyla yapmışlar. 168 üyeli bir kooperatif.' (A17, 45, Erkek)

'Derbent'in önceden arazilerin mülkiyeti İBB ve hazinenin. Bunlara aitken Oto Sanatkarlarından bir grup orada ev yapacağız diye kooperatif kuruyor.' (A4, 40, Erkek)

'Şöyle söyleyeyim; 1981-83 yılları arası eski sanayide Atatürk Oto Sanayi'nin kurucularından Atom Mustafa vardı ben onun yanında çalışıyordum. Bana dediği sizin Derbent'in oraya kooperatif kuruyoruz. Gel dedi sana da oradan yer alalım. Ben o zaman askere gidecektim benden sonra ailem parasını ödeyemez dedim. O zamanda miktarını tam hatırlayamıyorum, ödeme aylık senetler şeklindeydi.' (A8, 55, Erkek)

'Maslak Mesa Konutları, buradaki kentsel dönüşümün ilk adımı. Yapı kooperatifi üyeleri yaptırdı burayı. Aralarında bizi sevmeyen, Derbent'i burada istemeyen ufak bir grup vardı. Çoğu sattı gitti sonra. Beş, altı hane kaldı galiba.' (A15, 53, Erkek)

Oto Sanatkarları Yapı Kooperatifi mahallenin varlığından haberdar olarak arazileri satın alarak Derbent'i kentsel dönüşüm baskısı altına alan ilk aktör olarak ortaya çıkmakta, katılımcıların paylaştıkları yorumlar bunu işaret etmektedir. 1990'larda, şuan Mesa Konutlarının olduğu alandaki boş arazide 'burası Atatürk Oto Sanayi Kooperatifi'ne aittir' tabelası olduğunu, mahallenin kentsel dönüşüm baskısıyla ilk kez Oto Sanatkarları'nın varlığı ile başladığını ve bu süreçte mahallenin mülksüzleşmeyle tanıştığını ifade etmektedirler:

'Şuan Mesa konutlarının olduğu yer Atatürk Oto Sanatkarları Kooperatifi'nin yeri idi. Burada 100'e yakın gecekondur yıkıldı. Kooperatif üyeleri mahallenin balını kaymağını yemiştir. Üyeleri iktidara yakın inşaat firmasına burayı yaptırdı iki üç daire karşılığı almıştır. 130 dönüm yeri 168 daireye sattılar. Bakın sizin burada 130 dönüm yeriniz olsa kişi başı bir daireye burayı vermezsiniz.' (A20, 49, Erkek)

'Kentsel dönüşüme karşı mücadele buraya metro gelmeden çok önce başladı. Mesa ile oldu. Herhangi bir hak tanımadan buradaki insanları gönderdiler.' (A14, Kadın, 52)

'Artık olmuş bir site yapacak bir şey yok. Ama Mesa, geçmişte büyüklerimizin yaptığı bir hata. Biraz daha bilinçli hareket edebilselerdi şuan her şey çok daha farklı olabilirdi.' (A4, 40, Erkek)

'Mesa'nın ilk yapılışı 2000'li yılların başıydı. Burası kooperatif arazisiydi. Üyeler arasında birlik bozuldu çoğu proje bittikten sonra satıp gittiler. Burayı yaparken önce bir duvar çektiler konteynarlar geldi falan. Sonra sözlü olarak talimat verdiler ama sözlerini tutmadılar. Tapu devri falan olmadı oradan boşalttıkları insanlara. 100'e yakın gecekondur yıkıldı bu alanda. Birlik sağlayamadık, şimdiki bilinçlilik olsaydı o zaman daha farklı olurdu.' (A8, 55, Erkek)

Bu açıklamalardan hareketle o dönemde mahalle halkının kentsel rant savaşlarına karşı bugünkü gibi bir bilinçlilik ve birlik sağlayamadıklarını kabul etmektedir. Mahallelinin bu boşluğundan da Yapı Kooperatifinin faydalandığı düşünülmektedir. Atatürk Oto Sanatkarları Yapı Kooperatifi, arazilerin devrinde, yoksul olan Derbentliler'in ihaleye giremeyeceklerini düşünerek fiyatları mahallenin alamayacağı miktarlara yükseltmiştir. Kooperatif, hisselerin çoğunu ele geçirdikten sonra azınlıkta olan hisseleri sahiplerinden almak için izale-i şüyu davasını açmış, mahallenin mülksüzleşmesi ile neticelenmiştir. Devlet desteğini alarak tamamladığı dava süreçlerinden sonra kooperatif 130 dönüm araziye mülküne geçirmiştir (Yalçın, 2014; Kızılay, 2016). Yaşanan bu süreç, kent sömürgeciliğini ifade etmekte, rantsal aktörler Derbent Mahallesi örneğinde birkimi, yoksulları mülksüzleştirerek sağlamışlardır. Kooperatifin aldığı alanlarda yerleşim olmasına rağmen bu alanlar bilirkişi raporu ile fundalık olarak gösterilmiş, sürece yasal veya yasal olmayan stratejiler eşlik etmiştir. Harvey'in (2003: 144) ifade ettiği gibi sermaye gruplarına devlet desteğinin de zorunlu olduğu bu süreçte, sermaye birikimi mülksüzleştirme ile gerçekleştirilmiştir.

'Mesa yapılırken burada bulunan gecekonduları yıktılar. Buradaki gecekondularda 90'larda zorunlu göçle doğudan gelen insanlar vardı. Ben hatırlıyorum 44 kişi Toki'nin yaptığı dairelere, Kağıthane'deydi sanırım, buraya tahliye edildi. Mesa projesi bittikten sonra kooperatif üyelerinin çoğu dairesini, 1 milyona sattı gitti. Yandaş firmaların müttahitleri 3 milyon dolara yakın kar ettiler. Bu kadar dolarlar havada uçuşurken, Derbentli insanların nasıl yaşam şansı kalsın. Kentsel dönüşüm bence sınıfsal bir tavidir.' (A3, 57, Erkek)

'Oto sanayi buraya gelip bir miktar tapulu arsa aldı. Aldığı bu araziden dolayı, arazilerin birleştirilmesi ile ilgili dava açıyor. İzale-i şüyu davası. Halk 1990'lı yıllarıydı, birlikte hareket edip hukuksal mücadele sağlayamadılar. Oto Sanayi mensupları vatandaşların

elindeki tapuları aldılar. Kooperatif mensuplarından bile bu Mesa 'da şuan kimse kalmadı. Ama insanları yerinden edip, kentsel dönüşümü mahalleye soktular. ' (A1, 58, Erkek)

Atatürk Oto Sanatkarları Kooperatifi, dava ve müzakere süreçlerini tamamlamasının ardından mahalle girişinde bulunan 90 dönümlük arazi, kooperatif üyelerinin kullanımı için Maslak Mesa Konutları inşa süreci 2002 yılında başlamıştır. Mesa Konutları'nın gecekondulu mahallesinde lüks ve güvenli site olarak yapılması, yoksulların bu alanda mülksüzleştirilmesi açısından kent alanlarındaki rant savaşlarının önemli bir örneğini oluşturmaktadır. Güvenlikli site Mesa Konutları üzerinden kentsel dönüşümün Derbentliler için ne ifade ettiği, olumlu ve olumsuz olarak algıladıkları yanların neler olduğuna dair çalışma kapsamında Derbent halkına Mesa Konutları'na ithafen kelime grupları ve fotoğraf verilmiştir. Katılımcıların çoğu tarafından 'sınır', 'para' ve 'lüks' kelimeleri seçilmiş; güvenli sitenin yapılış amacının temeli olan 'güvenli', 'temiz(steril)' ve 'hayat tarzı' kelimeleri Derbentliler'in dikkatini çekmemiştir. Kelime gruplarının katılımcıları yönlendirmesi ve Mesa Konutları'nın fotoğrafına yapılan yorumlardan hareketle, Mesa özelinde güvenli site kavramı Derbentliler için bir ayrışmışlığı temsil etmekte, sitenin sınırlarının varlığı mahalleli üzerinde etkili olmakta, 'hiçbir ilgimiz yok', 'onlar ayrı bir grup', gibi yorumlarda bulunmaktadır:

'Mesa'nın duvarları var, üstünde bir tel örgü var, onun üstünde bir dikenli tel örgü daha var. Güvenliği var, kamerası var. Var da var. Hiçbir şekilde iletişim yok. Olamaz. ' (A7, 40, Kadın)

'Benim güvenliğim Mesa'dan fazla. Komşularımı etrafımı tanıyorum. Orada kimse kimseyi tanımıyor. İstanbul psikolojisi var onlarda. Yakın davrandığın zaman bu bana neden yakın davranıyor diye şüpheye düşüyorlar. Oradaki tek samimiyet günaydın, iyi akşamlar' (A9,48,Kadın)

Mesa Konutları süreci bittikten sonra, Derbentliler için ikinci bir kentsel dönüşüm mücadelesi başlamıştır. Oto Sanatkarları Kooperatifi'nin Mesa Konutları sürecinde varılan anlaşmaya göre mahalleliye tapusu verilmemiş; mahallelinin ise konuyla ilgili olarak dönemin Sarıyer Belediye Başkanı ile görüşme süreçleri başlamıştır.³³ Tapular ile ilgili olumlu sonuç alamayan mahalleli Derbent'de kentsel dönüşüm olacağı bilgisini almıştır. Mahalle Mesa örneğini göz önünde bulundurarak kentsel dönüşüme karşı hızlıca harekete geçmiş, Mahalle Derneği ve Mahalle Kooperatifi bu süreçte verilecek her türlü mücadelenin takipçisi olarak

³³ Bu süreç daha sonra kentsel dönüşüm lobisi tarafına geçecek olan ve mahalleli tarafından 'bizi sattı' diye nitelendirilen eski muhtar Metin Ateş ile başlamakta, bu süreçte Belediye Başkanı ise AKP'li Yusuf Tülün'dür.

kurulmuştur. İGEK-DER'in devamı niteliğinde olan bu dernek mahallenin kentsel dönüşüm sürecinde örgütlü bir biçimde tavır almasını sağlamış, kuruluş aşamasında mahalleliden oluşan komisyonlar ile mahalle meclisi meydana getirmiştir. Dernek faaliyetlerini rahatsız edici bulan ve kentsel dönüşüm stratejilerinin bir an önce devreye sokmak isteyen Sarıyer Belediyesi dernek binasının yıkılacağı söylemini çıkarmış mahalleye bu dönem huzursuzluk hakim olmuş, sürecin devamında fiziksel çatışma da dahil büyük bir mücadele yaşanmıştır. A17 ve A20 süreçle ilgili olarak şunları söylüyor:

'Yıl 2006. Pilastik mermiler, biber gazları ve tomalar. Ben 2006'yı şöyle yorumluyorum: İsrail, Filistin halkına 80'lerde çocukken izlerdik, ne yaptıysa o zaman devlet de bize aynısını yaptı. Samimi söylüyorum herkes yatağında uyurken sabah 4'te başladılar. Yüzlerce biber gazı atıldı kimse dışarı çıkamamış diye. Komşu mahallelerden de duyarlı gruplar bize katıldı. Siyasi değildi, siyasi slogan bu mahallede hiç olmadı. Akşam 7'ye kadar o gün polis müdahalesine maruz kaldık. Çocuklarımız yara aldı ve arabalarımıza ciddi zararlar verdiler. Amaç yıkım değildi. Dernek binasını yıkmaya gelmişlerdi. Buradaki amaç 'biz evler için gelirsek ne olacak' bunu görmek istediler. Amaçları nabızı yoklamaktı.' (A17, 45, Erkek)

'Sağlık ocağı yapacaklarmış. Derbent'de sağlık ocağı yapacak başka yer mi yok? Yıkımı gerçekleştirip tepkiyi ölçmek istediler ve şaşırdılar. Burada iyi bir tepki oluştu' (A20, 49, Erkek)

Derbent'de polisin sert müdahalesi mahalle mücadelesini fiili olarak başlatmış, Derbent'in kentsel dönüşüm sürecinde temsil eden dernek binasının sembolik bir anlamı olduğu mahallelinin verdiği tepki ile somutlaşmıştır. Yıkım ile binanın değil de ifade ettiği sembolik anlamın hedef alınmasıyla mahalleli hedefin aslında kendileri olduğunu ve birlik beraberliği güçlendirdiği ifade ediliyor:

'Dernek binasının yıkımı bize güç kattı. Fiziki olarak çok yıprandık, bu aşamaya gelene kadar bize zulüm edildi ama daha da güçlendik.' (A1, 58, Erkek)

'Akşam beş beş buçuk gibi polisi püskürttük. 2006 bizi güçlendirdi. Derbent'de geçmişte verilen mücadele ruhu geri geldi. Her müdahalede gücümüze güç kattık.' (A2, 52, Erkek)

Mahallenin yıkım karşısında verdiği mücadele oldukça ses getirmiş, kentsel dönüşüm lobisi 4-5 yıl kadar mahalleden uzak durmuştur. Bu mücadele sonrasında mahallenin tahliye edilemeyeceğini anlayan kentsel dönüşüm aktörleri farklı bir stratejiye başlamıştır. Oto sanatkarları kooperatifi Cemre İnşaat ile anlaşmış, Derbent Mahallesi eski muhtar Metin Ateş'i

de kendi tarafına çekerek, siyasi olarak iktidara yakın olan mahalleliye buradaki evlerini boşaltmaları karşılığında Kağıthane’de daire teklif edilmiştir.

‘Eski muhtarın burada evi ve hiçbir şeyi yoktu ama burada bizi pazarladı, alacağını aldı ve gitti. Kimse bu sistemde bedava bir şey yapmaz.’ (A17, 45, Erkek)

‘Meydandaki Dernek binasını yıktıktan sonra eski muhtar ile anlaşmışlar. Bir gece yarısı kimse görmesin diye evler boşaltıldı. 60 evi boşalttılar. Cemre İnşaat ile gizli anlaşma yapmışlar. Evlerini satıp giden bu gruptan duyumlar alıyoruz. Kandırıldık, çok pişmanız falan diyorlarmış. Verdikleri yerleri hiç beğenmiyorlarmış. Evler yanılmıyorsa 2010’da boşaltılmıştı.’ (A19, 46, Kadın)

Dönemin iktidarına yakın siyasi tavra sahip olduğu ifade edilen Oto Sanatkarları Kooperatifi ve Cemre İnşaat’tan oluşan iki aktör mahallede çalışmalara insanlarla gizli görüşmeler yaparak başlamış bu fark edilene kadar Cemre İnşaat bir çok Derbentli ile anlaşma sağlamıştır. Mahalleli bunun yeni bir strateji olduğunu düşünmekte, iktidara yakın siyasi görüşe sahip insanlarla gizli anlaşma yaparak ve mahalleliyi bölerek mahalleye kentsel dönüşüm getirme taktiği olduğunu düşünmektedir:

‘Bölmeye çalıştılar. Korkutarak, para vererek kandırmaya çalıştılar. Bilinçli olarak mahalleye dedikodu yayıyorlardı.’ (A9, 48, Kadın)

‘Eski muhtar ön ayak oldu. Poyraz sokaktaki Sivaslılar evlerini gizlice satmışlar. Milleti birbirlerine düşürdüler. Evlerini satanları polisler tomayla evden çıkardı. Evdeki eşyalarını vermedik.’ (A7, 40, Kadın)

‘Bazıları rant peşinde mahalleyi ikiye ayırıyorlar. Onu da gördüm. Şimdi birisi diyor ki biz diyor daire aldık. Ya arkadaş o zaman daire alıyorsun da veya satıyorsun da niye bize söylemiyorsun. Niye gizli yani. Onlar evini aldıktan sonra söylüyorlar zaten. Bunlar evlerini satana kadar kimsenin haberi olmadı.’ (A10, 56, Erkek)

Cemre İnşaat, mahalle muhtarını yanına çekmesinde muhtarın mahallede geniş bir akraba kitlesinin olması etkili olmuştur. Sivaslılar’dan oluşan bu kitleye önce para teklifi yapılmış bu kabul görmeyince Kağıthane’den daire teklifinde bulunulmuştur.

‘İlk önce para teklif etmişler sonra daire vermeye dönmüşler. Cemre İnşaat mahalle içerisindeki birkaç grup insanın kafasını çelerek ikna etmiş ama mutlaka bir şey vaat etmiştir ki onlar da kanmışlar.’ (A6, 44, Kadın)

Derbent’de kentsel dönüşüm mücadelesi Oto Sanatkarları Kooperatif’nin mahalle arazisini alması ve bu alana güvenli site yapımı ile başlamış, 2006 yılında dernek binasının yıkımı ile devam eden süreçte mahallede büyük bir tepki ve birlik sağlanmıştır. Bunun sonucunda 2011 yılında Yapı kooperatifi ve Cemre İnşaat stratejik olarak kentsel dönüşüm zemin hazırlamaya çalışmış yeni bir tahliye tekniği devreye sokmuşlardır. 40 aile ile anlaşma yapan Cemre İnşaat bu ailelerin bulundukları gecekonduları boşaltarak evleri bir daha kullanılamaz hale getirmeyi amaçlamış ancak yine büyük bir direnişle karşılaşmıştır. Derbent’de kentsel mücadele sürecinin en son direnişinde sert bir polis müdahalesi yaşanmış, mahalledeki devlet okulunun bahçesine yıkım ekibinin makineleri yerleştirilmiştir. Derbent’de verilen bu mücadeleyi diğerlerinden farklı kılan ise devletin sermaye gruplarına sağladığı kolaylığı çok net olarak yaşadıklarını A8 ve A17 ifade etmektedir:

‘Amaçları yaklaşık 40 binayı yıkıp burada bir şantiye kurup mahalleyi ortadan kaldırmak. Halk gerçekten direndi ve bunu yapamadılar. Bizi çok yıprattılar. Mahallenin elektriğini kestiler, bir sürü insanı gözaltına aldılar.’ (A8, 55, Erkek)

‘En son yaşanan tahliye olayından sonra muhtarı değiştirdik. Artık muhtarlık Dernek ve Mahalle Kooperatifi ile birlikte kentsel dönüşümün takipçisi. Yaşanan bu tahliye olayından sonra insanlar stres olmaya başladı. Çünkü insanlar karşılarında sadece inşaat firmasını veya kooperatif patronlarını değil de devletin olduğunu düşünür olmaya başladı. Ben mesela bu mücadeleyi vermemek için 3 kez tehdit edildim. Ailem tehdit edildi. Halk, devlet gücünü gördüğü için rahatsız, yoksa inşaat firmalarını biz dikkate almazdık.’ (A17, 45, Erkek)

Çalışma kapsamında kurgulanan yönteme ilişkin olarak mahalle krokisinden elde edilen dikkat çekici bir sonuç Kağıthane tahliyesine ilişkindir. Mahallenin kentsel dönüşüm mücadelesinin bu döneminde Sivaslılar’ın evlerini satmaları mekânsal olarak mahallenin bu bölgesine olumsuz bir anlam kazandırmış; katılımcıların çoğu olumsuz hissettikleri yer olarak Sivaslılar’ın boşalttıkları Poyraz sokak çevresi işaretlemiştir. Nedeni sorulduğunda ise: *‘çünkü buradaki mülk sahibi Sivaslılar evlerini satıp burayı terk ettiler’* yanıtını vermişlerdir.

Kağıthane tahliyesi ve mücadele süreçlerinden sonra, Derbent’de hiçbir hanenin tapusu olmamasına rağmen mahallenin çoğu burada kalmayı ve mekân ile sahip oldukları bağı kaybetmemeyi tercih etmişlerdir. Lefebvre’nin (2014: 84) ‘topluluğun mekanı olan dış mekan, tahakküm altındayken aile yaşamı mekanı olan iç mekan’ şeklindeki ifadesi Derbent mücadele süreçleri için uygun bir tanımlamadır. Dış mekanı temsil eden mahalle, mücadele süreçlerinde aile yaşamını temel alan iç mekanı temsil etmiştir. Mahallelinin anlattıklarından hareketle,

Derbent’de yaşanan bu süreçler mekana toplumsallık ve tarihsellik kazandırmaya devam etmiş; her müdahale ve mücadelede mekan olarak Derbent toplumsal kimliğini yenilemiştir.

‘Bu son 5 yılda muhtarlığı da aldıktan sonra acaip bir huzur oldu. Ülkeyi biz yönetiyormuşuz gibi bir hava hakim oldu. Herkes evini yenilemeye başladı. İzolasyon ve çatı yapmaya başladılar. Ondan önce kimse yapmıyordu ama verdiğimiz mücadeleler buradaki topluluğun psikolojisini çok etkiledi ve son 5 yılda hanelerin %40’ı evlerini yenilediler. 5 yıldır polis gelmiyor. Bunları hep mücadelemiz körükledi.’ (A4, 40, Erkek)

Resim 7-Mahalle
Kooperatif Arşivi

(İGEK-DER
Mücadele
Süreçleri-1980)

Resim 8-
Mahalleden
Gazetesi

(Kentsel dönüşüm
ile mücadele-2014)

Resim 9-
Mahalleden
Gazetesi

(Kentsel dönüşüm
ile mücadele-2014)

Resim 10-

Mahalle Kooperatif Arşivi

3.2.5. Derbentliler'in Kentsel Dönüşüme Bakışı

Mekanların tarihsel ve toplumsal değişimlerden oldukça etkilendiğini, hatta onlarla birlikte dönüşüm sürecine girerek, yaşanan zamanın ideolojisinden ve uygulamalarından bağımsız olamayacağı kavramsal çerçevede ilk bölümde tartışılmıştı. Küresel kent stratejileri ile ortaya çıkan kentsel dönüşüm ve kentsel ayrışma günümüz kent kültüründe, birer hafıza mekanları olan mahalleyi de değiştirmekte ve dönüştürmektedir. Tekeli (2011), kentin sürekli bir dönüşüm mekanı olarak kavramsallaştırılabilmesinin, kentin değişik nedenlerle sürekli bir değişim ve dönüşüm baskısı altında bulunmasını işaret etmiştir. İstanbul sürekli olarak bir dönüşüm ve değişim baskısı altında bu koşulu taşımaktadır. İstanbul'un Derbent Mahallesi kentsel dönüşüm ile 2002'de mahalleye Mesa Konutları'nın yapılmasıyla tanışmıştır. Bir gecekondu mahallesi olan Derbent, güvenli site ile aynı yaşam alanını paylaşmakta; bu bağlamda, mekânsal ve toplumsal ayrışmanın gözlemlenebileceği bir örneğini de oluşturmaktadır. Merkezi iktidar ve yerel yönetimlerin kolaylaştırıcılığı ve büyük sermaye gruplarının yatırımları ile Derbent'de geliştirilen dönüşüm süreçleri, sadece mekana olan müdahaleleri değil sosyo-psikolojik baskıyı da temsil etmektedir. Çalışmanın bu kısmında, araştırma kapsamında gerçekleşen görüşmelerde kentsel dönüşüm sürecini anlamak ve aktarmak; mekânsal ayrışmanın örneklerini oluştururken mahallelinin deneyiminden faydalanarak, yaşadıkları fiziki ve sosyal mekanın dönüşümünün onlarda nasıl bir etki yarattığı ve hissettirdiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Derbent'de gerçekleşen kentsel dönüşüm müdahaleleri ve müdahaleler sırasında yaşatılan sosyo-psikolojik baskılar, Derbentliler'in verdikleri mücadeleler ile başarısızla sonuçlanmış; mahallenin tahliyesi yıllar süren müdahalelere ve stratejilere rağmen gerçekleşmemiştir. Mahallede yaşanan süreçlerde mahallede bir mücadele kültürü oluşmuş; mahalleyi kurarken sahip olunan toplumsal dayanışma ve yardımlaşma gibi temel toplumsal değerler katlanarak büyümüştür. Şuan Derbent halkı, kentsel dönüşümün adaletsizliklerinin farkında olmakla beraber kentsel dönüşüme karşı bilinçli bir tavıra sahiptir. Mahalleli A20, Derbent'i mahalle yapanların kendileri olduğunu ve burayı zenginlere bırakmayacaklarını ifade ederek; burada bir kültür olduğunu ve bunun bozulmasını istemediğini dile getirmektedir:

'Derbent'de bir tarafımız deniz bir tarafımız orman. Ulaşım ayağımızın dibinde. Ne ararsan burada var. Burayı bu hale getiren bizleriz. Bunun yok olmasını istemiyoruz. Burada biz bir kültür geliştirdik. Dönüşüm olsa da adaletli bir şekilde olmalı ve kültürümüzü burada devam ettirmeliyiz.' (A20, 49, Erkek)

Derbent Mahallesi, 2012 yılı ile tekrar bir kentsel dönüşüm dönemine girmiş, bu süreçte dönüşüm projelerinin aktörü İBB olmuştur. İBB'ye ait alanların dönüştürülmesi gündeme gelmiş, gerçekleştirilmek istenen dönüşüm projeleri kapsamında mahalleli ile müzakereler başlamış ancak projelerdeki adaletsizlikler dikkat çekerek yine mahallelinin itiraz ve tepkisiyle karşılaşmıştır:

'Dariüşşafaka Metro'su ve Acıbadem buraya ne zaman yapıldı burası ranta dönüşmeye başladı. Metro geldikten sonra, İBB'ye ait alanlarda dönüşüm gündeme geldi. Bir an önce Derbent'deki işgalcilerin boşaltılması gerektiği söylendi. Daha da rantsal hale geldiğinde boşaltmanın daha zor olacağını düşündüler. Bunun için mücadeleye verdik. Biz burada olduğumuz sürece buraya karışamayacaklar. ' (A2, 52, Erkek)

İBB dönüştürme projeleri kapsamında, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı aracılığı ile Derbent'de İBB'ye ait alanları deprem için riskli alan ilan ederek, riskli alanın sınırlarını Mesa Konutları'nın başladığı yerde bitirmiştir. Bu süreci A20 şu ifadelerle aktarıyor:

'Mesa konutlarında sınırı biten deprem bölgesi planına itiraz ettik ve kazandık. Derbent'de devlete karşı kazanılan ilk davadır bu. Riskli alanı iptal ettirdik. Tabi devlet tekra kural değiştirdi. Birkaç sene önce Doğu'da yıkılan yerlerdeki boşaltmalardan sonra afet yasasına iki madde eklediler. A bendine doğudakileri koydular, B bendine de Türkiye'de bizim gibi mahalleler için koydular. Diyorki: 'bir mahallenin %60'ı mühendislik hizmeti görmediyse risklidir. Tartışamazsın bitt diyor. Ben 50 yıldır riskli yaşıyorum zaten beni tekrar riskli alan ilan etmen çok bir şey kazandırmaz. Dönüşümü bizimle birlikte yapmak zorundalar. ' (A20, 49, Erkek)

'Eskiden mahalle kooperatifi başkanıydım. Ve o zaman da söylemiştim, yine söylüyorum. Başarılı olmuş bir kentsel dönüşüm görmedim. Ben buna rantsal dönüşüm diyorum. Amaç buradan insanları atmak ve göçe zorlamak. Bunlar sermayeye yönelik işlerdir. Yapamayacaklarını değil, yapmayacaklarını anladık ve biz de direndik. Bunu yine başarabileceğimize inanıyorum' (A15, 53, Erkek)

'Mahkeme süreçleri hala devam eden davalarımız var. Bütün yasaları ezberledik. Kentsel dönüşüm burası için artık bir siyasi duruş, ideolojik bir mesele haline geldi. Mücadelemiz devam ettiği sürece burada dönüşüm olmayacak. (A4, 40, Erkek)

Mahalleli A20, A15 ve A4'ün ifadelerinden hareketle Derbent halkının kentsel dönüşüme karşı geliştirdiği bu bilinçlilik Derbent'in sahip olduğu toplumsal ve mekânsal

kimliğe bir nitelik daha katmış, kentsel dönüşümün yaratmış olduğu sosyal adaletsizliğe karşı geliştirilen mücadele süreçleri içerisinde, kentsel dönüşüm kavramının esas olarak neyi ifade ettiği Derbentliler tarafından öğrenilmiştir. Araştırma kapsamında, yönteme ilişkin olarak görüşmecilere verilen kelime gruplarında kentsel dönüşümü ifade eden kelimelerden ‘rant’ kavramı tüm katılımcılar tarafından seçilmekle beraber kentsel dönüşümü çoğunluk tarafından en iyi ifade ettiği düşünülen kelimeler sırasıyla ‘iktidar’, ‘kapitalizm’ ve ‘endişe’ olmuştur. ‘Yerinden edilme’ ve ‘soylulaştırma’ gibi kentsel dönüşümü daha detaylı nitelendiren bu kelimelere kıyasla sisteme yönelik daha genel kelimelerin tercih edilmesi; Derbentliler’in yaşadıkları süreçlere dayanarak ‘büyük resmi’ gördükleri çalışma kapsamında bu yöntemin ortaya çıkarttığı bir veri olmuştur. Derbentliler için kentsel dönüşüm olmaması gereken bir olgu olmaktan ziyade kapitalist sistemden kaynaklanan adaletsizliklerle özdeşleştirilmektedir. Kentsel dönüşümün, değişen dünyada kaçınılmaz olacağını ve Derbent halkının buna karşı olmadığını ancak hakkaniyetli bir dönüşüm istendiğini tüm görüşmeciler vurgulamıştır. A3 konu ile ilgili olarak şunları söylemektedir:

‘Benim için önemli olan buradaki kültürün bozulmaması. Burası böyle kalır mı? Kalmaz. Kendimizi kandırmaya gerek yok. Ama bu hakkaniyetli, dürüst ve doğru olduğu sürece... Ya insanlara değer verilmiyor, adamlar iki tane proje yaptı ve bunlara karşı hep biz kazandık. Ama adam demiyor bu halk ne istiyor diye. İşin kötü tarafı milyon dolarlarla uğraşan bu insanlar, insanlara değer vermiyor. Bir şey istiyorsan birini gönderirsin ve dersin ki ben buraya iyi bir şey yapacağım, siz ne diyorsunuz arkadaşlar demeleri gereklidir. Bizim fikrimizi al ve sonra de ki: ‘ben bunu bunu yaparım ama şunu yapamam’ neyse artık, ama adamlar bunu bile demiyor.’ (A3, 57, Erkek)

Derbent’de gelecekte olası bir kentsel dönüşüm projesi hakkında görüşmeciler, kentsel dönüşüm tartışmasını hakkaniyet, adalet ve dürüstlük üzerinden yapmakta; burayı var edenler olarak gerçekleşecek süreç içerisinde bu değerleri hak ettiklerini ifade etmektedirler:

‘Buraya kimse durup dururken gelmedi. 1960’larda devletin politikasıydı. Sosyal devlet olamıyor görevini yapmıyor, birileri de gelip bunu kullanıyor, bana yer satıyor. Buna da engel olmuyor. Buraya geliyor, cami yapıyoruz, okul yapıyoruz elektrik direklerini bile kendi paramızla diyoruz, her şeyi kendi kendimize yapıyoruz mesela yol gibi. 1980’lerle tam gelişmeye başlıyor ondan sonra bize ‘evet arkadaşlar sizlere teşekkür ederiz siz görevinizi yaptınız artık gidebilirsiniz ‘ diyorlar. Şaka gibi...’ (A17, 45, Erkek)

'Yıllardır uğraşıyoruz. Yöneticiler dürüst davranmıyor. Buranın hak sahibi benim. Turgut Özal'ın çıkarttığı yasada '20 yıl yaşayan o yerin sahibidir ' diyordu. Bununla ilgili yasayı kaldırmasalardı benim böyle bir problemim yoktu. Buranın hak sahibi benim, 45 yaşımdayım 45 yıldır buradayım.' (A13, 45, Kadın)

Katılımcıların ifadelerinden hareketle Derbent'de dönüşüm olabileceğinin ancak bunun adaletli ve yerinde bir dönüşüm olması gerekliliği vurgulanmaktadır. Derbentlilerin kentsel dönüşümde kaygı duydukları bir diğer temel noktanın gelecekleri olduğunu belirtmektedirler. Mahalleye yıllar boyunca verilen emek doğrultusunda oluşan bu tarihselliği ve mahallenin kültürünü gelecek nesillere aktarmak istemektedirler. Hafıza mekanı olarak Derbent'de yaşanan ve sahip olunan değerleri çocuklarına bırakmak istemeleri verilen mücadelenin kaynaklarından birini oluşturmaktadır:

'Mahallemin dönüşmesini istiyorum. Şöyle söyleyeyim: şu zamanda bir binada 50-60 kişi yaşıyor. Ben de otururum. Temizliği kaç para, adam başına ne düşüyorsa ona razıyım, güvenliğe razıyım. Burası gecekondı bölgesi, tek katlı olsa daha iyi ama şu zamanda isteyemezsin çünkü zamanın gerekliliği bu. Çağa ayak uydurmak lazım tamam ama bizi asla yerimizden etmesinler. Benim evim şaunda 135 metrekare, ben 90 metrekare yere de razıyım ama bana güzencemi verecek, adaletli olacak.' (A1, 58, Erkek)

'Bize sunulanlar dönüşüm değil rant projesi. Ben mahallemden taşınmak istemiyorum. Emekliyim. Taşınmak istesem köyümde evim var. Köyüme taşınırım. Ben torunlarımın geleceğini düşünmek durumundayım. Burayı çocuklarıma değil torunlarıma bırakacağım ben.' (A8, 55, Erkek)

'Ben 45 yaşımdayım. Hala uğraşıyoruz. Dedelerimiz ve babalarımız bize bunu sağlamak için bu kadar sıkıntı çekmişler. Bunun karşılığını bizim çocuklarımız görsün bari. Sonuçta bizim ömrümüzün 45 senesi bitti. Biz çocuklarımızın geleceğini düşünüyoruz.' (17, 45, Erkek)

Mahalle kültürünün dönüşüm ile bozulmamasını isteyen Derbentliler, bu doğrultuda uzlaşmacı tavırla bazı yöntemler teklif etmekte, dönüşüme karşı olmaktan çok mahallenin dokusunu koruyabilecek plan ve projelere olumlu baktıklarını ifade ederek şu gibi örneklemeler yapmaktadırlar:

'Kentsel dönüşüm sürecinde bize dokunmasınlar ve bize tapularımızı versinler istiyoruz. İmar planı yapıp bize verilirse, biz kendimiz dönüştürürüz burayı. Gücümüz var. Örneğin Çin'in en zengin köyü diye bir yazı okumuştum. Bu köyde muhtar öncülüğünde kooperatif

kuruluyor. Kooperatif ve mahalleli evlerini kimseye satmadan burayı site projesine dönüştürüyorlar. Bunu biz de yapabiliriz.’ (A4, 40, Erkek)

‘Samimiyet ve dürüstlük olursa burada her türlü çözüm var. Ama yine söylüyorum buradan ne alırsak alalım, kaybedeniz. Manevi olarak kaybedeceğiz, çocuklarımız kaybedecek. Buradaki güzel mahalle hayatını yaşayamayacaklar.’ (A20, 49, Erkek)

‘Bize deseler ki kardelim burada haksızlık olmasın siz bize atıyorym 168 daire verin biz burayı dönüştürelim. Çözüm isteyene çözüm çok var. Devlet şunu da yapabilir; takas diye bir kanun var. Silivri’den, yeni havalimanının yapıldığı yerden, amacın orayı geliştirmek zaten, bizden de raîş bedeli al buna da razıyız.’ (A15, 53, Erkek)

‘Kentsel dönüşümü ilk Derbent’de duydum. Derbent’i kaybetmek istemem. Koskoca arsamı verip 60 metrekare ev verecek bana. Burada bu tür şeyler dayatıldı. Kentleş dönüşüm olursa burası tümüyle yıkılacak. Mahalleyi oluşturan bağlar kopacak. Başka insanlar getirilip yerleştirilecek. Buradaki insanlar başka yerlere sürgün edilecekler.’ (A9, 48, Kadın)

Mahalle halkı ile yapılan derinlemesine görüşmelerden hareketle mahalle halkının fikir olarak kentsel dönüşüme karşı olmadığı ancak mücadele süreçlerinde yaşanmışlıklar da göz önünde bulundurularak; mevcut projelerin dayattığı koşullara karşı olmaktadır. Uygulanmak istenen kentsel dönüşüm planlarını ‘rant porjesi’ olarak adlandırmakta ve sermayenin çıkarlarını koruduklarını ifade ederek sürecin herkes için adaletli işlemlerini talep etmektedirler. Derbentliler’in taleplerine bakıldığında mevcut kentsel dönüşüm projesinin nasıl yapılması ve neleri revize etmesi gerektiği de ortaya çıkmaktadır. Görüşmelerden elde edilen bulgularla, kentsel dönüşüm projelerinde uygulanması beklenen adaletli ve uzlaşmacı bir yaklaşımdır. Derbentliler’in bu taleplerinin bunları oluşturunca bir potansiyeli olduğunu söylemek de yanlış olmayacaktır. Derbent mahallesi üzerinde devam eden mevcut kentsel dönüşüm kavramsal olarak mahalle sakinleri tarafından olumlu ve olumsuz yönlerini bir arada değerlendirdiği görülmektedir.

Kentsel dönüşüm projeleri bu sınıfsal çatışmaları görmezden gelerek uygulanmaktadır. Harvey’in (2003: 86) ifade ettiği gibi ‘taktikler üzerine kurulu bir siyasal iktisat, oyunun kuralı haline gelmiş durumdadır.’ Dönüşüm projeleri kapsamında, dönüşümün uygulayıcıları toplumsal muhalefet, mekanın tarihselliği ve toplumsal mekânsal kimlik gibi toplumsal olanı itibarsızlaştırma yoluyla rant sağlamaya çalışmaktadır. Kentsel dönüşüm, kent dokusunu oluşturan aktör ve unsurların fiziksel, toplumsal, ekonomik ve çevresel olarak sürekli değişim ihtiyacına cevap verirken kent dokusunu oluşturan öğelerin yeniden geliştirilmesine olanak

yaratmalıdır. Kentsel dönüşüm projeleri, kavramsal çerçevede tartışıldığı gibi mekan üretiminin bir türüdür. Kapitalist toplumsal yeniden yapılandırma, sınıfsal eşitsizliğin ve toplumsal hiyerarşinin normalleştiği bir yönetim sistemidir ve Derbent gibi yoksul mahalleler sistemin adaletsizliklerine sahip oldukları toplumsal dayanışma ağı ile mücadele vermiş ve kentsel sisteme entegre olabilmıştır. Mekanın yeniden üretiminden kaynaklanan toplumsal sonuçlar dikkate alınmalıdır. Derbent Mahallesi'nde yaşayan insanların, küresel kapitalizmin adaletsizliklerinin doğrudan hedefi olarak zorunlu bir yaşam içerisinde zorlu bir mücadele veren toplumsal bireyler olduğu unutulmamalıdır.

3.2.6. Kentsel Ayrışmanın Derbentliler'e Etkisi

Çalışma kapsamında yapılan saha araştırmasında gerek görüşme sorularında, gerekse yönetime ilişkin araçlarla, mahallelinin ve sitede yaşayanların mevcut mekânsal ayrışmanın ne derece farkında olduklarını, kentsel ayrışmanın mahalledeki yaşam tarzları ve kültürel pratiklerini nasıl değiştirdiği hakkında bilgi edinilmeye çalışılmıştır. Derbent'teki dönüşümün kapalı site, altyapı yatırımları, hastane vb. çevresel müdahalelerle 'mutenalaştırıcı' olduğu ortaya koyularak, kendi deneyimlerinden ortaya çıkan sosyo-psikolojik ve ekonomik etkileri elde ederek; kentsel dönüşüm projelerinin yarattığı tehdit ve endişe algısını belirlemek hedeflenmiştir. İnsanların çevrelerini nasıl algıladıkları ve onların deneyimlerinden beslenen bir yöntem kurgusu amaçlanmıştır. Bu yöntem ile mahalleyi çevreleyen doğal çevrenin değişimine ve etraftaki yapılara ilişkin fotoğraflara bakıp olumlu veya olumsuz olarak ne hissettiklerini kısa bir yorum ile belirtmeleri istenilmiştir. Gerek fotoğraflara yapılan yorumlarla gerekse kelime gruplarında tercih edilen kelimelerle Derbent halkı mekânsal ayrışmanın etkilerinin farkında olmakla beraber çevresel değişimin geleceğini belirsizleştirdiğini ifade ediyorlar:

'Maslakteki gökdelenler gelecek korkusu yaratıyor. Zenginlerin zengin olması için oluşmuş bir yer bana göre.' (A17, 45, Erkek)

'Mesa konutlarını gördüğüm zaman ayrı bir grup olduklarını düşünüyorum. Kentsel dönüşüm sürecini hızlandıran bir yer. Mahallenin geri kalan kısmı ise bizim için yaşam mücadelesi onlar için kaymak.' (A20, 49, Erkek)

'Maslak aksında bulunmak gelecek ile ilgili bir unsur. Orayı gördüğüm zaman bu mahallede hayat yok diyorum. Etraftaki binalar her gün biraz daha büyüyor.' (A2, 52, Erkek)

Mahalleye yakın çevresel değişimlere verilen yukarıdaki yanıtlar devamında Derbent'in etrafında gelişen Acıbadem Hastanesi ve AVM İstinye Park gibi yerlere bütçelerinin yetersiz olduğunu görüşmecilerin tamamı belirtmiştir. Hastaneyi 'acil müdahaleler dışında kullanmamız imkansız'(A16, 45, Kadın) gibi ifadelerde bulunmuşlardır.

Derbent mahallesinde gerçekleştirilen kentsel dönüşüm kapsamında inşa edilen güvenli site'nin etkisini ölçmeye yönelik olarak aynı yöntem uygulanmış, güvenli site'nin tanımını onlar için en iyi ifade eden kelimelerden sırasıyla: 'sınır', 'para' ve 'lüks' kelimeleri seçilmiştir. Kelime gruplarının katılımcıları yönlendirmesi ve Mesa Konutları'nın fotoğrafına yapılan yorumlardan hareketle, Mesa özelinde güvenli site kavramı Derbentliler için bir ayrılmışlığı temsil etmektedir:

'Mesa Konutları ilk yapılırken orada Derbent'i varoş ve kapkaççı olarak gören bir grup vardı. Burada olmamızı istemediler. Mesa yapılırken hukuki takibini yapamadık o zaman mahallenin girişine kadar geldiler. Bizim zamanında yaptığımız yolu kullanıyorlar. Ama onların sınırları var, parkları var. Benim çocuklarım oyanayamıyor orada mesela ben bunu kabul edemiyorum.' (A3, 57, Erkek)

'Mesa Siteleri'ni yaptılar. Tel örgü ve duvarla çevirdiler. Duvarı neden örüyorsun ki? Sınıfları ayırıyor işte. Burası gecekondu bölgesi. Sokak, cadde plansız programsız. Kentsel dönüşüm insanları ayırtırmasa, mağdur etmese ve yerinden etmese plan da isterim programda. 20 yıldır kentsel dönüşüm endişesi yaşıyoruz. Kafamı yastığa koyduğumda rahat edemiyorum. Göçe zorlanmaktan endişeliyim. Burada sermaye ile iş birliği yapan komşularımızı da gördük.' (A18, 58, Erkek)

'Mesa'nın duvarları var, üstünde bir tel örgü var, onun üstünde bir dikenli tel örgü daha var. Güvenliği var, kamerası var. Var da var. Hiçbir şekilde iletişim yok. Olamaz.' (A7, 40, Kadın)

'Sitenin duvarları bütçemin oraya yetmeyeceğini düşündürüyor bana.' (A11, 48, Kadın)

Derbentliler'in mekânsal ayrışma yönelik yorumları, güvenli site kavramını temsilen Mesa Konutları üzerinden tartışılmıştır. Bu bağlamda güvenli sitede yaşayanlardan çok site'nin sınırlarının ayrışma yarattığını verilen cevaplarda gözlemlenmiştir. Mesa Konutları'nda yaşayanların çoğu kentsel dönüşüm sürecinden bağımsız kişiler olduğunu ifade eden mahalle halkı, kendilerini istemeyen grupların buradan taşındığını belirtmektedirler. Mesa Konutları

sakinlerinin kendisi değil de sahip oldukları hayat tarzının mekânsal ayrışmayı belirginleştirdiği anlaşılmaktadır.

Derbentliler ile gerçekleştirilen görüşmeler ile, Maslak aksında bulunmaları ve buradaki finans merkezinin giderel genişleyen baskısının gündelik ve toplumsal hayatlarının nasıl etkilendiği ile ilgili bulgular ortaya konmuştur. Derbent Maslak aksında bulunması mekânsal ayrışmayı küreselleşme ile önceden yaşamaya başlamış bir bölgeyi oluşturmaktadır. Mekansal ve toplumsal ayrışmanın güvenli site ve mahalle bağlamında okunması sağlanarak buradaki toplumsal gerilimin kaynağını belirleyen bulgular edinilmiştir. Mesa Maslak Konutları'nın yapılış sürecinde yaşananlar ve sitenin mahallede aldığı konum Derbent mahallesinin mekansal ve toplumsal geleceğini riskli hale getirmektedir. Toplumsal dokunun parçalanmış coğrafyası kentte toplumsal gerilimlere kaynaklık etmektedir. Kent alanlarında kimi yerleşim bölgeleri parçalanırken, kimi alanlar git gide birbirine benzemektedir. Benzeşme bölgenin kimliksizleşmesi anlamını taşımaktadır. Çünkü küreselleşme mantığıyla yapılan konut projeleri, Öncü (1996: 29)'nin de belirttiği gibi 'mekanlar tarihselliğinden arınıp, belli bir zamana ait olmayan 'evrensel' bir doğruya, mitolojiye dönüşmektedir.' Bu gelişimin kent içerisinde komşuluk, mahalle kültürü ve mahalle hayatı gibi olguları ortadan kaldırarak, kentlerin sosyal anlamda parçalanmasına ve kutuplaşmasına; uzun vadede ise bir arada yaşama mekanı olma özelliğini yitirmesine sebep olmaktadır. Kentsel ayrışmanın yarattığı toplumsal gerilimlerin mekânsal örneklerinin sayısı İstanbul'da oldukça fazladır. Derbent'de olduğu gibi mekânsal ayrışma örnekleri toplumun ilişki tarzlarını değiştirmekte ve toplumsal sınırların oluşmasına neden olmaktadır.

SONUÇ

Çalışma üç aşamalı olarak kurgulanmıştır. Birinci bölümde, İstanbul gibi küresel kentlerde yaşanan dönüşümler küreselleşme ve postmodernizm ile ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Bu şekilde kentte yaşanan dönüşüm süreçlerini ve mekanın üretimini İstanbul üzerinden tartışarak teori ile ilişkilendirilmesi sağlanmıştır. Türkiye’de uygulanmaya 1980 sonrasında başlanan neoliberal politikaların kentlere müdahalelerinin birikmiş sonuçları İstanbul’da fazlasıyla gözlemlenebilmektedir. İstanbul gibi metropoliten kentlerde, fiziki mekana müdahale şeklinde tarif edilen kentsel dönüşüm süreçleri küresel ve ulusal ekonominin gereklerine göre şekillenmekte; bu müdahaleler fiziki olmanın yanı sıra toplumsal ve iktisadi yeniden yapılanmanın süreçlerine karşılık gelmektedir. Mekansal değişim yalnızca kentsel dönüşümün buna bağlı olarak kentsel ayrışmanın bir uzantısı ve sonucu olmasının yanı sıra, yeni uluslararası ekonomik sistem olan neoliberal politikaların üretim kalıplarıyla beraber tüketim kalıplarını değiştirerek toplum yapısının nasıl değiştiğini de gözlemleyebileceğimiz bir örneğini oluşturmaktadır.

Bu bağlamda çalışmanın teorik kısmında, mekansal değişim mekanın üretimi süreçleri ile ilişkilendirilerek, Lefebvre, Harvey ve Castells gibi teorisyenlerin fikirleri etrafında kentsel müdahaleler tartışılmıştır. Harvey, kentsel mekanın kendisinde önemli bir rol mekan ve toplumsallık arasında karşılıklı bir etkileşimden söz etmektedir. Mekansal ve toplumsal bilinci bir bütünün parçaları olarak değerlendirmektedir. Dolayısıyla, kentsel dönüşüm süreçleri mekanın yeniden üretildiği süreçleri kapsamaktadır. Yeni mekanların yaratılması ve bu mekanların da birer meta olarak sermayenin mübadele değeri olarak dönüştürülmesi, mekansallık toplumsallık ilişkisini somut bir biçimde ortaya koymaktadır (Harvey 2003; Castells, 2014; Lefebvre, 2016). Bu bağlamda, kente ilişkin olguları anlamak açısından çalışma kapsamında, toplumsal olgular kadar mekana yönelik değerlendirmeler yapılmıştır. Mekanın biçimlendirilmesinde toplumsal bilincin etkili olması gibi mekansal bilincin de toplumsal süreçler üzerinde etkisinin olduğu verilen örnekler ve kavramsallaştırmayla ifade edilmiştir (Urry, 2015).

Özetle, küresel kapitalizmin yeniden yapılandırılması ve buna bağlı olarak gelişen sektörel dönüşüm metropoliten kentlerin bu sürece eşlik edecek şekilde yeniden yapılandırılmasını da getirmiştir. Kentlerin ekonomik sisteme göre şekilleniyor olması uzun vadede toplumsal sorunlar yaratmıştır. Müdahalelerin mevcut mekansal kurgudan, doğadan,

yerel siyasetten ve toplumun bireylerinden bağımsız olarak gerçekleşmesi toplumsal çatışmaya, mekansal ayrılmaya ve ekolojik olmayan şehirlere neden olmaktadır.

İkinci bölümde ise mahalle kültürü kavramsallaştırılarak, Türkiye’de mahalle kültürünün neyi ifade ettiği tarihselliği içerisinde incelenmiştir. Mahalle kültüründeki mekânsal ve toplumsal dönüşüm güvenli site kavramı üzerinden tartışılmış, iki olguyu karşılaştırma amacıyla Derbent Mahallesi ve Maslak Mesa Konutları örnek olarak seçilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde kentsel dönüşüm projeleri ile mahalle kültürünün yok olma tehlikesi altına girmesi güvenli site projeleri üzerinden tartışılmış, postmodern kent planlaması ile bütünleşen bir olgu olduğu kavramsallaştırılarak incelenmiştir. Kentsel dönüşüm projelerinin kentleri değiştirdikleri düşünüldüğünde mahalle kültürü ve güvenli site karşılaştırması, eski ve yeni; modern ve postmodern tartışması içermektedir. Bu bağlamda, mahalle olgusunda toplumsal olarak nelerin değiştiği somut örnekler verilerek tartışılmıştır.

Mahalleleri planlı konut alanlarından farklı kılan önemli bir özelliği üzerinden çalışmanın bu kısmı kurgulanmıştır. Bu da mahallenin fiziksel olarak mahallede yaşayanlar tarafından inşa edilmesidir. Mahalle inşa edilirken dayanışma ve yardımlaşma da inşa edilmiş, dolayısıyla mekanın inşasına kimlik inşası da eşlik etmiştir. Kimliğin, birey ve mekan arasında bir sürekliliği sağladığı, mekansal ilişkinin toplumsal kimlikleri güçlendiren bir etken olduğunun somut örneğini oluşturması bakımından Derbent ise araştırma alanını oluşturmaktadır. Kentsel dönüşüm sürecine karşı verdikleri mücadele ve mahalleyi kurarken gösterdikleri özveri ile toplumsal kimliklerin toplumsal-mekansal olarak nitelendirilmesini de mümkün kılmaktadırlar. Mekansallaşmış mahalle toplumsal ilişkilerin merkezindedir. Kimlik inşası ve beraberinde gelen aidiyetlik duygusu ile mahallenin fiziki-toplumsal-kültürel boyutlarıyla ele alınması gereken bir olgu olduğunu ispatlamak açısından Derbent Mahallesi çalışma için doğru bir örnek olmuştur.

Üçüncü bölümde ise kentsel dönüşüm ve kentsel ayrışmayı mahalle ve güvenli site üzerinden örneklemek için uzun süredir kentsel dönüşüm sürecini yaşayan Sarıyer Derbent Mahallesi’nde yapılan saha araştırmasından edilen bulgular ve yorumlar yer almaktadır. Çalışmayı özgün kılan yönü, yöntem kısmıdır. Derinlemesine incelemek ve soru sorarak sondaj yapmak anlamlarında kullanılan ‘*cultural probe*’ kavramı ve araştırma yöntemi, günlük yaşamları ve çevreleri hakkında daha fazla bilgi edinmek için bir grup katılımcıya açık uçlu etkinliklerin verildiği niteliksel bir araştırma aracıdır. Katılımcıların günlük hayatlarına ve çevrelerine nelerin etki ettiği ve kaynak oluşturduğunu ortaya çıkarmada kolaylaştırıcı olması bu yöntemin temelini oluşturur. Kültürel açıdan hassas araştırmalarda duygusal tepkileri

ölçmek için katılımda motivasyonu artırıcı bir etki sağlamaktadır. Bu çalışmada birebir görüşme sorularının yanı sıra *Derbent Mahallesi'ne, kentsel dönüşüme ve kapalı siteye* yönelik üç gruba oluşturan kelime grupları verilmiştir. Kelime gruplarından yukarıda sıralanan olguları katılımcıların nasıl tanımladığına göre kelimeleri seçmesi beklenilmiştir. Buna ek olarak, mahalleyi çevreleyen doğal çevre ve yapıların fotoğrafları gösterilerek yaşadıkları çevrede bu unsurların kendilerine olumlu/olumsuz etkileri veya gereksinim duyup duymadıklarını anlamak üzere yorumlarını bir iki cümle ile yazması istenilmiştir. Yine aynı şekilde sosyo-psikolojik etkileri ölçmek amacıyla mahallenin krokisi üzerinde, mahallede en çok nerede vakit geçirdikleri, mahallenin hangi bölgesinde olumlu veya olumsuz hissettiklerini işaretlemeleri ve neden böyle hissettiklerini açıklamaları istenmiştir. Bunun amacı, iki farklı sosyo ekonomik grubun özelde aynı mahalleyi paylaşmaları bakımından görüşleri elde etmek ve genelde ise, mahallelinin yaşadıkları çevredeki mekansal ayrışmanın ne kadar farkında olduklarını anlamaya çalışmaktır. Sunulan araçlardan elde edilen bulgular, söz konusu mekansal ayrışmanın insanların yaşadığı çevreye dair fikir ve bakış açılarından çıkarımlar elde edilmek için kurgulanmıştır. Bu yöntemin özelliği, Derbent'teki dönüşümün doğrudan değil, çevredeki müdahalelerin(kapalı site, altyapı yatırımları, hastane vb. projeler ile) 'mutenalaştırıcı' olduğu ortaya koyularak, kendi deneyimlerinden ortaya çıkan sosyo-psikolojik ve ekonomik etkileri elde ederek uygulanan ve uygulanması düşünülen kentsel dönüşüm projelerinin yarattığı tehdit ve endişe algısını belirlemek olmuştur.

İnsanların çevrelerini nasıl algıladıkları ve onların deneyimlerinden beslenen bir yöntem kurgusu olması sebebiyle sosyal bilimlerin amacına daha uygun, içeriden bakışı beraberinde getiren bir kurgu olmuştur. Saha araştırmasından elde edinilen bulgularla, kavramsal çerçevede tartışılan küresel kapitalizmin kent planlamasındaki uzantısı olan dönüşüm süreçlerinin sonucu olarak, sistem ve birey arasında yarattığı çatışma ortaya koyulmuştur. Bu çatışmayı giderebilecek veya kentsel dönüşümün Derbent için nasıl kabul edilebilir bir hale gelebileceği katılımcıların konu ile ilgili fikirleri alınarak, bu politikalara temel teşkil edebilecek 'mahalle kültürünü' dolayısıyla yardımlaşma ve dayanışmayı içeren toplumsallık gerçeği de içselleştirilerek oluşturulabilecek bir kentsel dönüşüm yaklaşımı oluşturulmuştur. Böylece mahalle kültürü için ve toplumsal açıdan herkese adaletli ve sürdürülebilir kent stratejileri oluşturulmasına bir katkı sağlanmıştır.

Derbent Mahallesi saha araştırmasında, kentsel dönüşüm sürecinin toplumsal etkileri incelenmiş, mahallenin kuruluş sürecinden bugüne kadar gelişen yaşama biçimi ve gündelik pratikleri detaylı olarak paylaşılarak, geliştirdikleri soysal ilişkiler ve dayanışma pratikleri

çerçevesinde kentsel dönüşüm süreci ile yaşananların tespiti yapılmış ve Derbent'deki mekansal değişimin gerekçe ve sonuçları tartışılmıştır.

Araştırmadan elde edinilen bulgulardan hareketle;

- Kentsel dönüşüm neoliberal politikalar içerisinde sadece kentsel dönüşüm planları ile değil, farklı müdahale araçları ile de gerçekleşmektedir.
- Kent mekanlarının büyük projeler ile yeniden üretimi, devlet aygıtlarının kolaylaştırıcılığı ile sermaye odaklı olarak gerçekleşmektedir.
- Kentsel dönüşüm gerçekleştirilirken mevcut mekansal yaşam kurgusu ve doğal değerler dikkat alınmadan, yok etme pahasına ilerlemektedir.
- Kentsel dönüşüm uygulanan alanlarda yaşayan topluluklar katılım süreçlerinin dışında tutulmakta; bireyler üzerinde sosyo-psikolojik baskı yaratmaktadır.
- Kentsel dönüşüm süreçleri uzun vadede toplumsal ve çevresel olumsuz sonuç ve etki yaratmaktadır.
- Büyük projeler üzerinden gerçekleştirilen kentsel dönüşüm süreçleri bir yandan, dönüşüm alanı bakımından bütüncül bir kent vizyonu iddia etmekte bir yandan da toplumda parçalı bir görünüm yaratarak mekansal ve toplumsal ayrışmayı kapsayan kentsel ayrışmayı belirginleştirmektedir.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda, Derbent Mahallesi halkının talepleri ile dönüşüm planlarının teklif ve uygulanma biçiminin uyuşmadığı tespit edilmiştir. Kendilerinin dönüşüm sürecinin her aşamasında muhattaba alınmaları gerekliliğini görüşmeye katılan bireylerin tümü net bir şekilde ifade etmiştir. Mahallede kentsel dönüşüme karşı gelişen örgütsel muhalefet ve mücadelenin temel nedenlerini yukarıda sıralanan dönüşüm yaklaşımları oluşturmaktadır. Dönüşümün bu taktikler ile uygulanması mahallede 'kentsel dönüşüm' kavramına dair her olguya güvensizlik yaratmıştır. Uygulanan ve uygulanması planlanan dönüşüm pratiklerini, mahalle halkı yaşananlara referansla 'rant', 'sermaye' ve 'kapitalizm' kavramları ile tanımlamaktadır. Mahallenin kuruluşundan günümüze geliştirilen dayanışma pratikleri ile bir mahalle kültürünün varlığının Derbent'de yok olmasını istemeyen Derbent halkı, kentsel dönüşümün herkes için adaletli ve sürdürülebilir bir dönüşüm anlayışı talep etmektedir. Buradan hareketle kentsel dönüşüm projeleri belirli amaçlar üzerinde temellendirilebilir:

- Kentin fiziki koşulları ile toplumsal sorunlarını ilişkilendiren bir dönüşüm yaklaşımı olmalıdır. Kentin toplumsal sorunlarını ve bunların nedenlerini araştıran, kentsel ayrışmayı önleyecek çözümleri kapsayan kentsel dönüşüm planlaması yapılmalıdır.
- Mahalle kültürü, kentin dokusunu oluşturan öğelerden biridir. Dönüşüm planları, kent dokusunu oluşturan öğelerin değişim ihtiyacına karşılık vermelidir. Hızla büyüyen ve gelişen küresel kentlerde bozulma ile ortaya çıkan fiziksel, toplumsal, ekonomik ve çevresel sorunların çözümüne ve gelişimine olanak sağlamalıdır.
- Dönüşüm planları herkes için adaletli ve sürdürülebilir olmasının yanı sıra, rant ve sermaye odaklı olmak yerine toplumu merkezine alan bir yaklaşım geliştirmelidir.
- Soylulaştırma, mülksüzleştirme ve yerinden edilme gibi dışlayıcı sosyal sorunlar yaratan mevcut kentsel dönüşüm uygulamaları kent kimliğini oluşturan mekansal kimlikleri bozmamalıdır.
- Kentsel dönüşüm planları kapsamında belirlenen dönüşüm coğrafyası, kentin doğal kaynaklarını koruma amaçlı olarak kentsel yayılmada kontrollü ve ekolojik olmalıdır.

Özetle, merkezi iktidar ve yerel yönetimlerin kolaylaştırıcılığı ve büyük sermaye gruplarının yatırımları ile geliştirilen dönüşüm süreçleri, yıllardır burada olan toplulukların yalnızca fiziki mekanına bir müdahale olarak değil, sosyo-psikolojik ve ekonomik açıdan da dağıtıcı, çözücü sonuçlar çıkardığı ve çıkarmaya devam edeceği anlaşılmış, dolayısıyla kent hakkı ve yaşam hakkına bir müdahale olduğu bir çok örnekte gözlemlenebilmiştir. Kentsel dönüşüm uygulamaları ile fiziksel müdahalenin sadece mekansal olarak uygulanabilecek bir durum olmadığı çalışma ışığında ortaya çıkmıştır. Dönüşüm projelerinin yarattığı mekansal ayrışma mahallenin günlük hayatında yer alan sosyal sorunları daha da derinleştiren bir zemin hazırlamaktadır. Mekana müdahale ile orada yaşayan topluluğu mülksüzleştirerek yerinden etme kentsel sorunlara çözüm getirmemekte, sınıfsal farkları arttırarak kent yoksullarının dışlanmasına neden olmaktadır. Derbent Mahallesi halkının kentsel dönüşüm olgusu karşısında mücadele amacıyla sahip olduğu bilinçlilik ve birliktelik, kentsel dönüşüm mücadelesi vermek durumunda kalanlara, haklarının korunması amacıyla nasıl ve hangi yollarla hareket edebileceklerini göstermesi bakımından önemli bir örnektir.

KAYNAKÇA

Aktüre, S., ‘Osmanlı Devleti’nde Taşra Kentlerindeki Değişimler’, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C.4, İletişim Yayınları, 1985.

Alada, A., ‘Yeni Bir Toplumsal Yapılanma için İşlevsel Bir Kamu Alanı: Mahalle’, 5.Türkiye Şehircilik Kongresi, Ankara, TMMOB-ODTÜ, **Avrupa Birliği Süreci ve Planlama**, Kasım 2001.

Alada,A., “Küreselleşen Şehrin ‘Geleneksel Mahalle’ sine Reddiye”, **Kent ve Politika: Antik Kentten Dünya Kentine**, Der: Ayşegül Mengi, Ankara, İmge, 2007.

Altun, D.A., ‘Kapalı Konut Siteleri ve Mahalle Kavramı’, **İdeal Kent Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 2, 2010, ss.216-244.

Alver, Köksal, **Mahalle: Mahallenin Toplumsal ve Mekansal Portresi**, Ankara, Hece Yayınları, 2013.

Alver, Köksal, **Siteril Hayatlar: Kentte mekânsal ayrışma ve Güvenlikli siteler**, Hece, 2007.

Baudrillard, Jean, **Tüketim Toplumu**, çev. Hazal Deliceçaylı, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, 2004.

Bauman,Z., **Postmodern Etik**, Çev. Alev Türker, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1998.

Bauman, Z., **Bireyselleşmiş Toplum**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2008.

Barthes, Ronald, **Yazı ve Yorum**, İstanbul, Metis Yayınları, 2018.

Berköz, Lale, ‘Intrametropolitan Determinants of Foreign Investment Firms İn İstanbul’, **Journal od Urban Planning and Development**, 136(3), Eylül 2010.

Berktaş, Fatmagül, "Küreselleştikçe Parçalanan Bir Dünyanın Düşünsel İzdüşümü: Postmodernizm.", **İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, 2000.

Bourdieu, Pierre, **Ayırım: Beğeni Yargısının Toplumsal Eleştirisi**, Heretik,Yayıncılık, 2015.

Candan, Ayfer Bartu, Cenk Özbay, **Yeni İstanbul Çalışmaları: Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar**, İstanbul, Metis Kitap, 2014.

Carmona, Michel, **Paris’in Kentsel Dönüşümü: Haussmann Uygulamaları**, İstanbul, Genar Yayın, 2004.

Castells, Manuel, **Kent, Sınıf, İktidar**, Çev. Asuman Türkün, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2014.

Castells, Manuel, ‘The Informational Mode of Development and the Restructuring of Capitalism’, **Readings in Urban Theory**, Blackwell, 1996.

Castells, Manuel, **The Urban Question: A Marxist Approach**, Translated by Alan Sheridan, Edward Arnold Publishers, London, 1977, ss. 384-430.

Corrigan, Peter, **The Sociology of Consumption**, Londra, Sage, 1997.

Debord, Guy, **Gösteri Toplumu**, çev. Okşan Taşkent, Ayşen Ekmekçi, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2016.

Featherstone, Mike, **Postmodernizm ve Tüketim Kültürü**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013.

Friedmann, J., 'The World City Hypothesis', **Development and Change**, Vol.17, 1986.

Friedmann, J., Where we stand: A decade of World City Research, der. Paul L. Knox, Peter J. Taylor, **World Cities in a World System**, Cambridge University Press, 1995, ss.171-191.

Friedmann J., Wolff, G., "World City Formation: An Agenda for Research and Action", **International Journal of Urban and Regional Research**, V.6, N.3, 1982, ss. 309-344.

Gaffney, Gerry, "What is a Cultural Probe?." **Information & Design**, 2006.

Gans, Herbert J., **The Lewittowners: Ways of Life nad Politics in a New Suburban Community**, Pantheon Books, 1967.

Gans, Herbert J., "Urbanism and Suburbanism as Ways of Life: A Reevaluation of Definitions", **The Urban Sociology Reader**, Ed. J. Lin, C. Mele, Routledge, New York, 2005.

Gaver, Bill, Tony Dunne, and Elena Pacenti, "Design: cultural probes", **Interactions** 6.1 (1999): 21-29.

Geniş, Şerife, "Neo-liberal Kentleşmenin Mekânda Yansımaları: İstanbul'da Güvenlikli Siteler", **Toplum ve Bilim**, Sayı: 116, Yıl: 2009, ss. 121-156.

Geniş, Ş., 'Producing Elite Localities: The Rise of Gated Communities in İstanbul', **Urban Studies**, Vol.44, 2007, ss. 771-798 .

Giddens, Anthony, **Elimizden Kaçıp Giden Dünya: Küreselleşme Hayatımızı Nasıl Yeniden Şekillendiriyor**, İstanbul, Alfa Yayıncılık, 2000.

Giddens, A., **Modernliğin Sonuçları**, çev. Ersin Kuşdil, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2010(a).

Giddens, A. , **Modernite ve Bireysel Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum**, Say Yayınları, İstanbul, 2010(b).

Görmez, K. , Altınışik H. , Bahçeci H. , 'Muhafazakarlık, Neoliberalizm, Kentsel Dönüşüm ve Kimliksiz Kentler', **Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar**, der. Yakup Bulut, Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, 2013.

Harvey David, **Postmodernliğin Durumu**, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.

Harvey, D., **Sosyal Adalet ve Şehir**, Metis Yayıncılık, Tarih Toplum Felsefe Dizisi, İstanbul, 2003.

Harvey, D., **Umut Mekânları**, Çev. Gambetti, Zeynep, Metis Kitap, 2008.

Hegel, **Tinin Görüngübilimi**, İstanbul, İdea Yayınevi, 2010.

Hepworth, M., 'Planning for the Information City: the Challenge and Response', **Urban Studies**, 27(4), 1990, ss. 537-558.

İnalcık, Halil, 'İstanbul: an Islamic City' içinde; **Essays in Ottoman History**, İstanbul, Eren Yayıncılık, 1998.

Jameson, Fredric, **Postmodernizm ya da Geç Kapitalizmin Kültürel Mantığı**, çev. Nuri Plümer, Abdulkadir Gölcü, 2011.

Kassan, Anusha, "Becoming new together: making meaning with newcomers through an arts-based ethnographic research design", **Qualitative Research in Psychology** (2018): 1-18.

Kaya, Sevda, 'Guy Debord'un Gösteri Toplumu Adlı Çalışması Bağlamında Mekan ve Modanın Tüketim Unsuru Olarak İncelemesi', **Journal of History Culture and Art Research**, Sayı.6, 2017.

Kellner, Douglas, 'Postmodernism as Social Theory : Some Challenges and Problems' **Theory, Culture & Society**, 5(2-3), 1988.

Keleş, Ruşen, **Kentbilim Terimleri Sözlüğü**, İmge Yayınevi, 1998.

Keleş,R., **Kentleşme Politikası**, İmge Yayınevi, 2016.

Keyder, Çağlar, **İstanbul, Küresel ile Yerel Arasında**, İstanbul, Metis Kitap, 2013.

Kızılay, Şevket Ercan, "Kentsel Dönüşüm, Mülksüzleştirme, Yerinden Edilme ve Mahalle Mücadelesi: Sarıyer-Derbent Örneği", **Uluslararası Kent Araştırmaları Kongresi**, Ocak, 2015, ss. 497-521.

Kızılay, Şevket Ercan, 'Mekanın Dönüştürülmesi ve Mücadele Stratejileri: Kuruluşundan Günümüze Derbent Mahallesi Örneği', **Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Ankara, 2016.

Kumar, Krishan, **Sanayi Sonrası Toplumdan Post-Modern Topluma Çağdaş Dünyanın Yeni Kuramları**, Dost Kitabevi, İstanbul, 2010.

Kurtuluş, Hatice, 'Kentsel Dönüşüm Modern Kent Mitinin Çöküşü Çerçevesinden Bakmak', **TMMOB Planlama Dergisi**, Cilt:2 , Sayı: 36, Ankara, 2006.

Kurtuluş,H., "Yeni Kentsel Ayrışmalar, Kapalı Yerleşmeler ve Özelleştirilen Kentsel Kamusal Mekan: İstanbul Örneği", Değişen-Dönüşen Kent ve Bölge, Cilt II, **ODTÜ Mimarlık Fakültesi ve TMOBB Şehir Plancıları Odası Ortak Yayını**, 2004.

Kurtuluş,H., **İstanbul'da Kentsel Ayrışma**, Bağlam Yayıncılık, 2005.

Kurtuluş,H., 'Mekanda Billurlaşan Kentsel Kimlikler: İstanbul'da Yeni Sınıfsal Kimlikler ve Mekansal Ayrışmanın Bazı Boyutları', **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Sayı.23, 2003.

Lash, Scott, **Global Culture Industry: The Mediation of Things**, Malden: Polity Press, 2007.

Lash, S., **Sociology of Postmodernism**, Taylor & Francis Book, 1990.

Lefebvre, Henri, **Mekanın Üretimi**, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Lefebvre, H., **Şehir Hakkı**, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2016.

Lefebvre, H., **Kentsel Devrim**, Çev. Selim Sezer, Sel Yayıncılık, 2013.

Le Goix, R., **Gated Communities Sprawl in Southern California and Social Segregation: Building social division or safer communities?**, Glasgow, Eylül 2003, ss. 18-19.

Liotard, Jean François, **Postmodern Durum**, Çev. İsmet Birkan, Bilgesu Yayıncılık, Ankara, 2013.

Marcuse, Herbert, 'From Ontology to Technology: Fundamental Tendencies of Industrial Society', çev. Micheline Ishay, **Critical Theory and Society**, der. S. Bronner & D.M. Kellner, New York/ London: Routledge, 1989.

Marcuse, P., Mayer, M., Brenner, N., **Kar İçin Değil Halk İçin**, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014.

Mengi, Ayşegül, **Kent ve Planlama: Geçmişi Korumak Geleceği Tasarlamak**, İstanbul, İmge Kitabevi.

Merrifield, Andy, **Mekan Meselesi**, İstanbul, Tekin Yayınevi Politika Tarih Dizisi, 2014.

Merrifield, A., **Yeni Kent Sorunu**, İstanbul, Tekin Yayınevi, 2017.

Ortaylı, İlber, **Osmanlı Toplumunda Aile**, İstanbul Pan Yayıncılık, 2004.

Öktem, Binnur, 'Küresel Kent Söyleminin Kent Mekanını Dönüştürmedeki Rolü: Büyükdere-Maslak Aksı', **İstanbul'da Kentsel Ayrışma**, Der. Hatice Kurtuluş, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2005, ss. 25-76.

Öktem, B., 'Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP'nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul'un Kentsel Dönüşüm Projeleri' **TMMOB Planlama Dergisi** sayı. 36, 2006/2, ss. 53-63.

Öncü, A., "İdealinizdeki Ev Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı", **Birikim Dergisi**, İstanbul, Birikim Yayınları, No: 86-87, Haziran, 1996, ss. 26-34.

Öncü, A., Weyland, P., **Mekan, Kültür, İktidar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010.

Özgür, Firidin, E., 'Tüketime Bağlı Bir Kimlik Ögesi Olarak Konut' **Tasarım ve Kuram Dergisi** 8.14, 2005, ss. 29-46.

Özgür, Firidin, E., 'Sosyal ve Mekânsal Ayrışma Çerçevesinde Yeni Konutlaşma Eğilimleri- Kapalı Siteler: İstanbul-Çekmeköy Örneği', **Doktora Tezi**, Danışman: Aykut Karaman, İstanbul: **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi**, Fen Bilimleri Enstitüsü, 2006.

Raban, Jonathan, **Soft City**, Pan Macmillian, London, 2017.

Sassen, Saskia, **The Global City: Newyork, London, Tokyo**, Princeton, Princeton University Press, 1991.

Sassen, S., **Losing Control: Losing Sovereignty in the Age of Globalization**, Newyork, Columbia University Press, 1996.

Senett, Richard, **Beraber**, Çev. İlkay Özkürallı, Ayrıntı Yayınları, 2012.

Senett, R., **Ten ve Taş**: Batı Uygarlığında Beden ve Şehir, İstanbul, Metis Kitap, 2011.

Shachar, Arie, 'Randstat Holland: A 'World City?', **Urban Studies**, Vol.3, Issue 3, Nisan 1994.

Simmel, Georg, 'Bridge and Door', **Simmel on Culture**, Der. Mike Featherstone, London: Sage, 2000.

Simon, D., 'The World City Hypothesis: reflections from the periphery', **World Cities in a World System**, Cambridge University Press, 1995.

Sipahi, Esra B., '1980 Sonrası Yeni-Liberalizm ve Küreselleşmenin Etkisinde Yeni Bir Kentsel Gelişme Biçimi Olarak Güvenlikli Siteler: Konya Örneği' **Doktora Tezi**, Danışman: Ayşegül Mengi, Ankara: **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, 2001.

Smith, Neil, 'Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma', çev. İlknur Urkun-Bowe, İbrahim Gündoğdu **TMMOB Planlama Dergisi**, sayı.36, 2006/2.

Smith Neil, Williams P., Kentin Mutenalaştırılması, Çev. Melike Uzun, İstanbul, Yordam Kitap, 2015.

Soja, Edward, **Postmodern Coğrafyalar**, Çev. Yunus Çetin, İstanbul, Sel Yayıncılık, 2017.

Şan, Kemal, 'Modernlik ve Postmodernlik Bağlamında Tüketim Toplumu Kuramları', **Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı.8, 2004.

Şen, Besime, 'Ekonomik Gelişmenin Kültürel Stratejileri: İstanbul Kent Merkezleri ve Tarihi Kentsel Alanların Yeniden Yapılandırılması', **Planlama Dergisi**, TMMOB Şehir Plancıları Odası Yayını, 2006/2.

Şen B., Öktem, B., 'Memleketin İşçi Mahallesi ya da Küresel Kentin Hukuksuz Gecekondu Alanı : Derbent', içinde **Mülk Mahal İnsan: İstanbul'da Kentsel Dönüşüm**, der. Asuman Türkün, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014, ss. 189-225.

Şen, Besime, 'Kentsel Mekânda Üçlü İttifak: Sanayisizleşme, Soylulaştırma, Yeni Orta Sınıf' **İÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No.44, Mart 2011, s.1-21.

Taylor, P., 'World Cities and Territorial States Under Conditions of Contemporary Globalisation', **Political Geography** 5, 2000, ss. 19-32.

Tekeli, İlhan, **Modernite Aşılırken Kent Planlaması**, Ankara İmge Kitap, 2001.

Tekeli, İ., **İstanbul'un Planlamasının ve Gelişmesinin Öyküsü**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2013.

Tekeli, İ., ‘Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Kentsel Dönüşüm’, **Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi**, C:4, İletişim Yayınları, 1985.

Tekeli, İ., ‘Bir Kentin Kimliği Üzerine Düşünceler’, **Kent Planlaması Konuşmaları**, Mimarlar Odası Yayınları, Ankara, 1991, ss.79-89.

Tekeli, İ., “Kentleri Dönüşüm Mekanı Olarak Düşünmek”, **Kent, Kentli Hakları, Kentleşme ve Kentsel Dönüşüm**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2011, s. 275.

Thorns, David, **Kentlerin Dönüşümü: Kent Teorisi ve Kentsel Yaşam**, İstanbul, Soyak Yayınları, 2010.

Urry, John, **Mekanları Tüketmek**, Çev. Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.

Urry,J., ‘Örgütlü Kapitalizmin Sonu’, **Yeni Zamanlar**, Der. Stuart Hall, Martin Jacques, çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1995.

Wallerstein, Immanuel, **Modern Dünya Sistemi**, Çev. Latif Boyacı, Yarıncılık, 2010.

Wallerstein, I., **Tarihsel Kapitalizm**, Çev. Necmiye Alpay, Metis Yayınları, 2016.

Warf, B. , ‘Telecommunications and the globalization of financial services’ **Professional Geographer**, 41(3), 1989, ss.257-271.

Warf,B., ‘Globalization and the U.S. City System’, **Urban Studies**, 17(1), 1996, ss.1-4.

Weber, Max, **Toplumsal ve Ekonomik Örgütlenme Kuramı**, Çev. Özer Ozankaya, İzmir, Cem Yayınevi, 2014.

Yalçınan, M. C., "Sarıyer Gecekondu Mahalleleri Örneğinde Kentsel Dönüşüm Süreçleri ve Bu Süreçlerin Sosyo-Ekonomik ve Fiziki Etkileri”, **TÜBİTAK 110K404 no’lu proje**, 2014.

ŞEKİL ve TABLOLAR DİZİNİ

Şekil 1: Uplife Kadıköy Reklam Afişi. Kaynak: <http://www.uplifekadikoy.com> (Erişim Tarihi: 20.11.2016)

Şekil 2: Mashattan Reklam Afişi. Kaynak: <http://www.tasyapi.com> (Erişim Tarihi: 20.02.2016)

Şekil 3 : Tarlabası 360 Reklam Afişi. Kaynak: <http://www.taksim360.com.tr> (Erişim Tarihi: 05.12.2018)

Şekil 4: Küresel İstanbul: Hayalle Gerçek Arasındaki Kent (İstanbul'un küresel kent imajına uygun bir illüstrasyon) . Kaynak: Semih Balcıoğlu, **İstanbul Dergisi**, Sayı:7, 1993, s.45.

Şekil 5: Sinpaş Finansşehir Reklamı: Kaynak: <http://www.sinpasfinanssehir.com> (Erişim Tarihi: 20.02.2019)

Şekil 6: Yeni Orta Sınıfın Mekansal Yer Seçimi (Villa siteleri dağılımı). Kaynak: Hacısalıhoğlu, İ.Y., 'Küreselleşme, Mekansal etkileri ve İstanbul.', Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 1999.

Şekil 7: İstanbul Tarihsel Yerleşim Düzeni/Nüfusa Göre. Kaynak: Geymen, A. ve Baz, İ. : İstanbul metropoliten alanındaki arazi kullanım değişimi ve nüfus artışının izlenmesi. www.cbs2007.ktu.edu.tr , 2007.

Şekil 8: Derbent'i Çevreleyen Yerler. Kaynak: Şen B., Öktem,B. , 'Memleketin İşçi Mahallesi ya da Küresel Kentin Hukuksuz Gecekondu Alanı : Derbent', içinde Mülk Mahal İnsan: **İstanbul'da Kentsel Dönüşüm**, der. Asuman Türkün, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.

Şekil 9: Derbent Mahallesi Mülkiyet Dağılım Haritası. Kaynak: Şen B., Öktem,B. , 'Memleketin İşçi Mahallesi ya da Küresel Kentin Hukuksuz Gecekondu Alanı : Derbent', içinde Mülk Mahal İnsan: **İstanbul'da Kentsel Dönüşüm**, der. Asuman Türkün, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.

Tablo 1: Kent ve Tüketim İlişkisinin Tarihsel Süreci. Kaynak: Taşar, S. : 'Mekansal İmge Yaratmada Medyanın Rolü Küresel İstanbul'da Lüks Konut Reklamları.' Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, İzmir, 2008.

Tablo 2: Kentsel Mekanın Farklı Yönleriyle Değişen Anlamı. Kaynak: Hacısalıhoğlu, İ.Y., 'Küreselleşme, mekansal etkileri ve İstanbul', Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 1999.

Tablo 3: Küreselleşmenin temel belirleyicilerine dayanarak üretilen anahtar kavramlar ve mekansal etkileri. Kaynak: Hacısalıhoğlu, İ.Y., 'Küreselleşme, mekansal etkileri ve İstanbul.'

Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 1999.

Tablo 4: Friedmann'ın Dünya Kenti Hiyerarşisi. Kaynak: J. Friedmann, 'The World City Hypothesis', **Development and Change**, Vol.17, 1986.

Tablo 5: 1950-1980 Dönemi İstanbul Makroformu. Kaynak: T. Akın, 'Küreselleşme olgusu ve kent mekanı üzerindeki etkileri (İstanbul metropoliten alanı örneğinde).' Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.

Tablo 6: 1970-1980 dönemi İstanbul Makroformu. Kaynak: T. Akın, 'Küreselleşme olgusu ve kent mekanı üzerindeki etkileri (İstanbul metropoliten alanı örneğinde)', Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 1999.

Tablo 7: İstanbul'da 1984-1991 Yılları Arasında Toplu Konut Üretimi. Kaynak: Ergenekon, D., 'Üst gelir gruplarının kentte değişen yerleşimi davranışları üzerine bir araştırma: İstanbul örneği.', Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2003.

Tablo 8: Derbent'de Arsanın elde edilme biçimi ve alınma dönemi ilişkisi. Kaynak: Şen B., Öktem, B., 'Memleketin İşçi Mahallesi ya da Küresel Kentin Hukuksuz Gecekondu Alanı : Derbent', içinde Mülk Mahal İnsan: **İstanbul'da Kentsel Dönüşüm**, der. Asuman Türkün, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2014.

Tablo 9: Mahallenin Mülkiyet Yapısı. Kaynak: Derbent Mahallesi Kooperatif Arşivi

RESİM DİZİNİ

Resim 1 : Gaziantep Sinagogu, 1985 (Restorasyondan önce), Yahudi Mahallesi. Kaynak: Şalom Gazetesi: www.salom.com (Erişim Tarihi 15.05.2017)

Resim 2 : Gaziantep Sinagogu, 2015 (Restorasyondan Sonra), Yahudi Mahallesi. Kaynak: Şalom Gazetesi: www.salom.com (Erişim Tarihi: 15.05.2017)

Resim 3: Aynı Sokağı Kullanan İki Farklı Dünya (Kaynak: M.Özge Hamamcıoğlu)

Resim 4 : Derbent'ten Gökdelenlere Bakış (Kaynak: M.Özge Hamamcıoğlu)

Resim 5: Resim 5- Derbent Mahallesi Konut Dokusu (Kaynak: M.Özge Hamamcıoğlu)

Resim 6: Mahalledeki dostluğu ifade etmek için Derbentliler tarafından mahalle meydanına yapılan çeşme. (Kaynak: M.Özge Hamamcıoğlu)

Resim 7: Mahalle Kooperatif Arşivi (İGEK-DER Mücadele Süreçleri-1980)

Resim 8: Mahalleden Gazetesi (Kentsel dönüşüm ile mücadele-2014)

Resim 9: Mahalleden Gazetesi (Kentsel dönüşüm ile mücadele-2014)

Resim 10: Mahalle Kooperatif Arşivi

EK-1: KATILIMCI BİLGİLERİ

KOD	YAŞ	MESLEK	DERBENT'de İKAMET SÜRESİ (YIL)
A 1	58	İnşaat Ustası	52
A 2	52	İşçi	46
A 3	57	Boya Ustası	52
A 4	40	Esnaf	40
A 5	60	Emekli	50
A 6	44	Temizlik İşçisi	39
A 7	40	Ev Hanımı	32
A 8	55	Şoför	38
A 9	48	Ev Hanımı	30
A 10	56	Emekli İşçi	48
A 11	48	Tekstil İşçisi	43
A 12	55	Ev Hanımı	45
A 13	45	Temizlik İşçisi	45
A 14	52	Ev Hanımı	46
A 15	53	Emekli Oto Ustası	47
A 16	45	Ev Hanımı	30
A 17	45	İşletmeci	45
A 18	58	Emekli/İşçi	55
A 19	46	Ev Hanımı	38
A 20	49	Muhtarlık Çalışanı	48

EK-2: ANKET ÖRNEĞİ

1. KISIM

İkamet Yeri : Site () Mahalle ()

Görüşme tarihi-saati-süresi : / /

Yaş:

Cinsiyet:

Öğrenim Durumu: ilköğretim () Lise () üniversite ()

Doğum yeri:

Mesleği/Çalışma durumu:

İkamet Durumu: Ev sahibi () Kiracı () Diğer ()

Evin Durumu: Müstakil () Apartman Dairesi ()

İkamet Süresi:

2. KISIM

Kentsel Dönüşüm, Derbent Mahallesi ve Güvenlikli Siteye ilişkin kelime gruplarından, sizlere bunları en iyi ifade eden 5 kelimeyi seçiniz. Kısaca yorum yapınız.

3. KISIM

SİZLERE VERİLEN KROKİDE:

- Mahalleli olarak, mahallede en pozitif hissettiğiniz yerleri işaretleyiniz.
- Mahalleli olarak, mahallede en negatif hissettiğiniz yerleri işaretleyiniz.

4. KISIM

SİZLERE VERİLEN FOTOĞRAFLAR HAKKINDA YORUMLARINIZ:

- Negatif veya Pozitif düşünceleriniz
- İhtiyaç duyduklarınız veya duymadıklarınız

4.KISIM

GÖRÜŞME SORULARI :

1. Aile ve Komşuluk İlişkileri

- Evde kimlerle yaşıyorsunuz?
- Mahalleye ne zaman taşındınız?
- Burayı tercih etmenizin nedeni neydi?

- Burada yaşayan yakın akrabalarınız, hemşerileriniz var mı?
- Komşuluk ilişkileriniz nasıl?

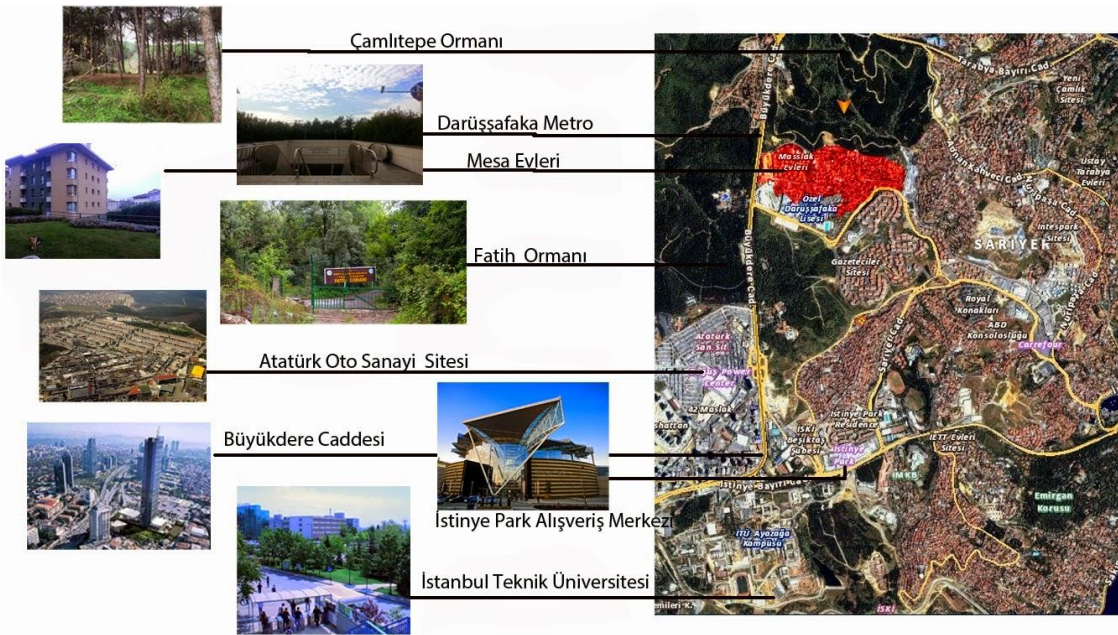
2. ‘Mahalleli’ Olmaya İlişkin Sorular

- Mahallenizi biraz anlatır mısınız? (Bir mahalleyi mahalle şey yapan hakkında ne düşünüyorsunuz?)
- En çok ne zaman mahalleye ait olduğunuzu hissediyorsunuz?
- En çok nerede mahalleye ait olduğunuzu hissediyorsunuz?
- Derbent’i sizin için diğer mahallelerden farklı kılan nedir?
- Ne açıdan/Neden mahallede yaşamaktan memnunsunuz veya değilsiniz?
- Mahallede değişmesini istediğiniz/ istemediğiniz şeyler nelerdir?

3. Kentsel Dönüşüm ve Güvenlikli Siteye İlişkin Sorular:

- Kentsel dönüşüm hakkında ne biliyorsunuz ve ne düşünüyorsunuz?
- Kentsel dönüşümü ilk olarak ne zaman duydunuz?
- Kentsel dönüşüm ile günlük hayatınızda değişiklikler oldu mu? Neler değişti? (Kentsel dönüşümden öncesi nasıldı şimdi nasıl?)
- Mahallede kentsel dönüşüm sizler için nasıl kabul edilebilir hale gelir? (Kentsel dönüşüm ile sizin için neler yapılırsa kabul edebilirsiniz?)
- Derbent’ e ait olmaya veya Derbent’li olmaya neden ihtiyaç duyuyorsunuz?
- MESA konutları hakkında ne bilmektesiniz? Ve Ne düşünmektesiniz?
- Mesa konutları geldikten sonra bu durum size neler hissettirdi?
- MESA Konutları geldikten sonra değişen ne oldu?
- Kapalı site’nin ve Kültür merkezinin duvarlarının mahalleyi çevrelemesi hakkında ne düşünüyorsunuz?

Mahalleyi Çevreleyen Yapı ve Doğal Çevre Hakkında Düşünceleriniz

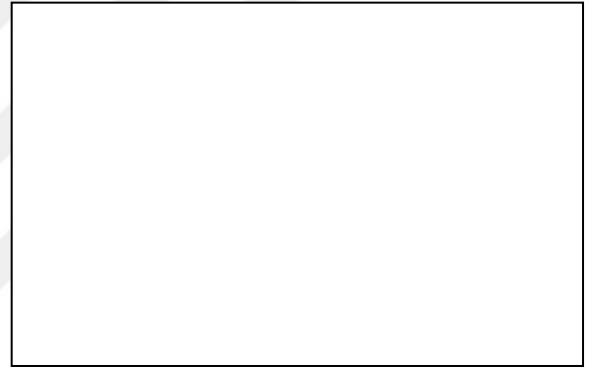

Pozitif ve Negatif olarak hissettiğiniz yerleri işaretleyiniz. Nedenini açıklayınız.

HACIOSMAN KORUSU :

DARÜŞŞAFAKA METRO:

MASLAK FİNANS MERKEZİ:

ACIBADEM HASTANESİ:

FATİH PARK ORMANI:

MESA KONUTLARI:

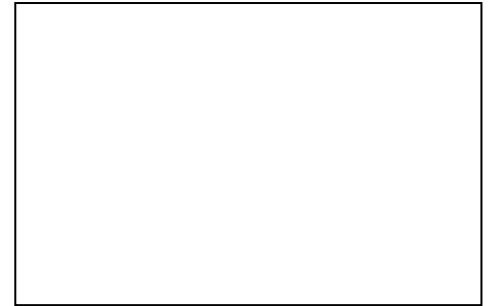
TİM MASLAK GÖSTERİ MERKEZİ:

İSTİNYE PARK ALIŞVERİŞ MERKEZİ:

ATATÜRK OTO SANAYİ SİTESİ:

KENTSEL DÖNÜŞÜM	DERBENT MAHALLESİ	KAPALI SİTE
RANT	AİLE	GÜVENLİ
YATIRIM	KOMŞULUK	SINIF
GELECEK	VAROŞ	AYRIŞMIŞ
GELİŞİM	DIŞLANMIŞ	ÖTEKİ
YENİLEME	EV	HAYAT TARZI
SAĞLIKLAŞTIRMA	KİMLİK	BASKI
İKTİDAR	AİDİYET	MODERN
YERİNDEN EDİLME	YUVA	PARA
SOYLULAŞTIRMA	YARDIMLAŞMA	KOMŞULUK
KAPİTALİZM	SUÇ	YATIRIM
ENDİŞE	KÜLTÜR	LÜKS
BELEDİYE	YAŞAM ALANI	SINIR
ŞİRKET	GÜVENLİ	TEMİZ(STERİL HİJYENİK)
SERMAYE	AKRABA	YABANCI
İSTİHDAM(iş)	DOĞA	
	DAYANIŞMA	

Kelime Grupları: Kelimelerden, başlıktaki kavramı en iyi ifade edenleri seçiniz.